

БИБЛИОТЕКА
ПРОСЛАВА

ЦАРЬ БОРИСЪ III
КАТО ВОИНЪ

БИБЛИОТЕКА

ПРОСЛАВА

НАШИТЪ ПОЛКОВОДЦИ

Редакторъ: ПЕТКО ПЪЕВЪ

ВТОРО ИЗДАНИЕ

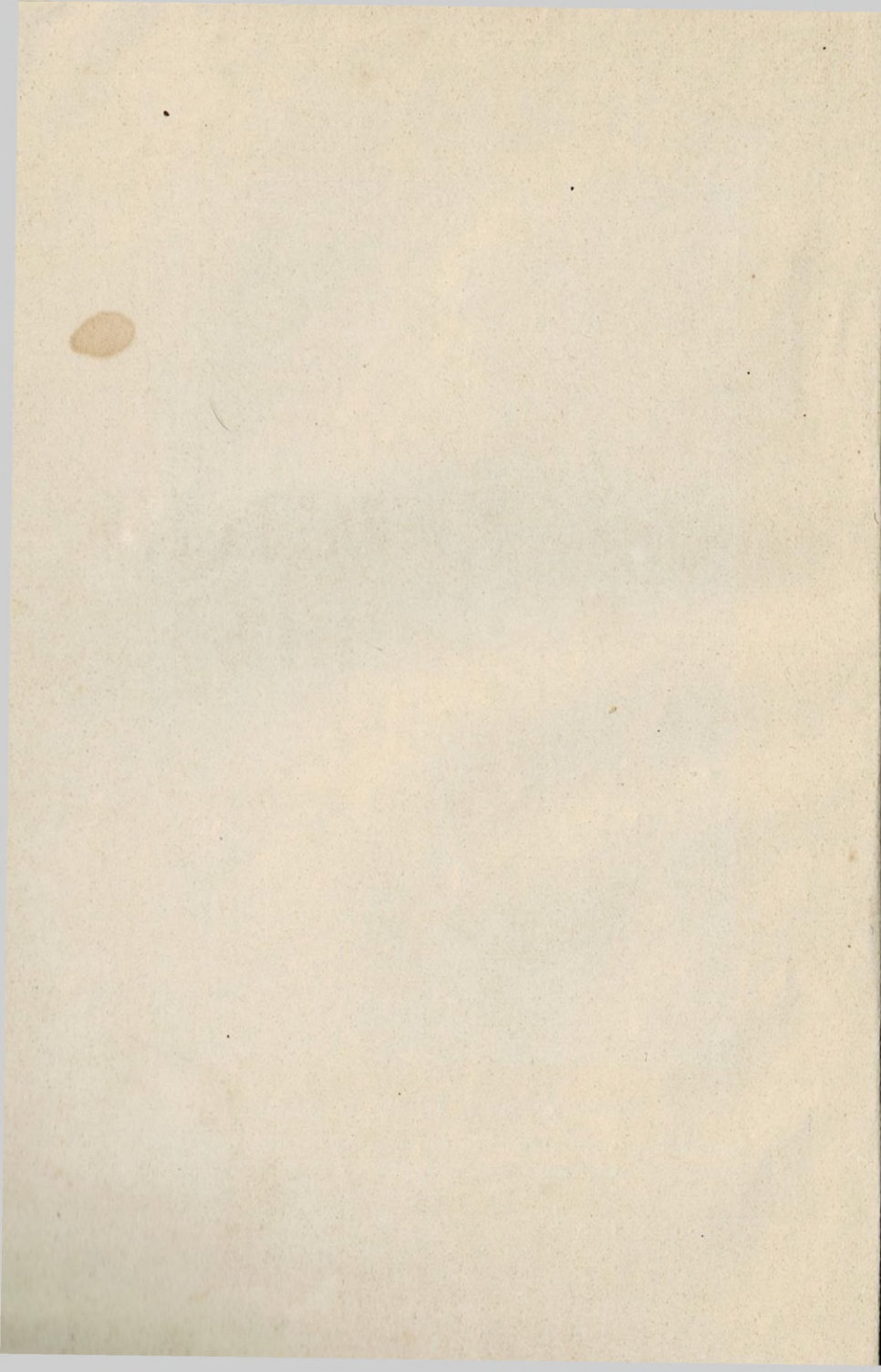
Година II

Книга 5

Царь Борисъ III като воинъ

Снимката е като „офицеръ за поръчки“ въ чинъ подполковникъ — направена при с. Фурка на 24 августъ 1918 г.

ПЕТКО ПЪЕВЪ

**ЦАРЬ БОРИСЪ III
КАТО ВОИНЪ**

СОФИЯ

Всички права запазени за автора.

ВМѢСТО ПРЕДГОВОРЪ

Къмъ второто издание на книгата **Царь Борисъ III като воинъ**

Една по една книгитѣ на библиотека Прослава се изчерпватъ и става нужда да се появяватъ отново въ второ издание. И ето, преди да изтече четвъртата година отъ излизането на книгата **Царь Борисъ III като воинъ**, тя трѣбва да се появи вече въ своето второ издание.

Не е въ нашата практика да говоримъ ние за качества на нашитѣ книги. Ние предпочитаме да оставимъ другитѣ да говорятъ и се произнасятъ за насъ.

И тъйко затова вмѣсто предговоръ къмъ второто издание на книгата **Царь Борисъ III като воинъ** ние ще си позволимъ да дадемъ нѣкои извадки измежду многото отзиви въ печата и възторженитѣ писма, получени въ редакцията. Колкото и кратки да сж тия извадки, тѣ ще бждатъ достатъчни, за да се подчертае какво мислятъ другитѣ за насъ — специално за книгата **Царь Борисъ III като воинъ** и въобще за книгитѣ на библиотека Прослава.

Генералъ Н. Жековъ — бившъ главнокомандуващъ въ предговора къмъ първото издание на книгата между другото пише:

„Съ съзнание за нашитѣ длѣжности като добри българи, надѣвамъ се, че и книгата на г-нъ Петко Пѣевъ ще допринесе значително за нашата будна и творческа привързаностъ къмъ Царя, а заедно съ това и къмъ Родината. Тя заслужава да бжде прочетена и препрочетена. Всѣки българинъ, който живѣе съ историческата душа на своя народъ и който въ сиянието на неговата царска корона чувствува своята народна честъ и достоинство, ще почерпи отъ тая ценна книга само поука“.

„Негово Величество Царь Борисъ III е не само символъ — Той е и действително олицетворение на доказани войнишки добродетели. Такъвъ е заключителниятъ и убедителенъ изводъ отъ прочитане на книгата на г-нъ Петко Пѣевъ.

„Авторътъ съ много сполучлива психологическа проникателностъ идва да допринесе за идейното и морално обосноваване на всичко писано досега върху рождението, детинството, юношеството, а главно върху по-характернитѣ военни качества и особено върху бойната дейностъ на Престолонаследника.

„Възъ основа на редъ преживѣни факти отъ войнитѣ и безъ да се увлича въ ненуждни за целта му странични и неважни подробности, авторътъ неусѣтно увлича читателя, за да се създаде духовния образъ на българския престолонаследникъ. И това той постига, като се спира на нѣколко момента отъ толкова богатата и разновидна дейностъ на престолонаследника. А тя е пълна съ рицарско себеотрицание и войнишка храбростъ, на които многократно съмъ билъ свидетел и азъ, и българското воинство по бойнитѣ полета“.

Л. Малѣвъ — въ брой 11,311 на в. „Миръ“ пише:

„Умѣло редактираната отъ г. Петко Пѣвъ библиотека Прослава, която презъ първата годишнина ни даде интереснитѣ и съ любовъ написани прослави на бойнитѣ дѣла на нашитѣ голѣми полководци — генералитѣ Колевъ, Николаевъ, Тошевъ и Ивановъ — ни поднесе като първа книга отъ втората годишнина едно възторжено и фактически вѣрно описание на бойнитѣ дѣла на Този, който днесъ олицетворява държавата ни и е Върховенъ Вождъ на родната ни войска“.

„Новата книга **Царь Борисъ III като воинъ** ще открие на българската младежъ почти неизвестни ней страни отъ живота и дейността на царь Бориса и ще засили още повече възторжената обичъ и заслужена преданостъ къмъ Него“.

В. К. — въ в. „Н. отбрана“ брой 1903 между другото пише:

„Библиотека Прослава, която си е поставила похвалната задача да посочи на поколѣннията и да обрисова въ вѣрнитѣ имъ черти пълнитѣ образи на нашитѣ голѣми полководци, посветява своята пета книга на Негово Величество Царь Борисъ III.

„Увлѣкателно, съ хубавъ езикъ, съ добро познаване на бойната дейностъ на царь Борисъ III, съ вдѣхновение и преклонение предъ огромното му дѣло като воинъ, авторътъ е разкрилъ и възсъздалъ цѣлото красиво, величаво и бурно минало на Върховния Вождъ.

„Книгата **Царь Борисъ III като воинъ** се чете съ увлѣчение, буди свѣтли чувства, хвърля въ размисълъ, извиква възторзи“.

Тодоръ Кожухаровъ — директоръ на в. „Слово“ въ брой 4406 на своя вестникъ пише:

„Нека поздравимъ едно хубаво начинание. Подъ редакцията на г. Петко Пѣевъ библиотека Прослава си е поставила благородната задача да популяризира имената на нашитѣ военачалници въ миналото, най-характернитѣ и симпатични фигури между тѣхъ, които иматъ безсѣмнени заслуги както въ създаването на българската армия, така и въ изграждането на държавата ни.

„Добре ще бѣде тия книги, написани на популяренъ езикъ и на мѣста доста увлѣкателно, да бѣдатъ разпространени широко, не само въ армията, но и въ народа. По този начинъ и ние ще дадемъ доказателство, че сме народъ съ „историческо чувство“ и умѣемъ да ценимъ заслугитѣ на своитѣ по-голѣми съграждани“.

Сл. Василевъ — председателъ на съюза на запаснитѣ офицери въ брой 916 на в. „Отечество“ за една отъ книгитѣ на библиотека Прослава пише:

„Четейки тая въ всѣко отношение хубава книга, човѣкъ се чувствува гордъ, че е рожба на българската земя и синъ на доблестната и храбра наша армия“.

Редакцията на сп. „Родолубие“ въ кн. 1, год. VI на списанието:

„Голѣма рѣдкостъ сѣ у насъ начинанията отъ рода на библиотека Прослава, която Петко Пѣевъ редактира съ вещина и разбирање“.

„Подредена съ вкусъ, тя посочва на следващитѣ поколѣния примѣри за следване и подражание, отразява въ страницитѣ си велики дѣла, които всѣки българинъ трѣбва основно да познава, за да се гордѣе съ величието, което тѣ излѣчватъ“.

„Задачата, която библиотека Прослава си е поставила, е повече отъ похвална“.

Йосифъ Робевъ — председателъ на съюза на запаснитѣ подофицери въ брой 457 на в. „Родина“ пише:

„Прослава — това е името на една чудно хубава библиотека, издавана отъ г. Петко Пѣевъ, който редица години вече съ жаръ върши своята работа“.

„Значението на Прослава е голѣмо както за поколѣнията, които вземаха непосредствено участие въ войнитѣ, така и за тия, които влѣзоха въ живота следъ войнитѣ“.

„Тази чудесна библиотека трѣбва да намѣри мѣсто въ всѣко училище и въ всѣка къща“.

Х. Б. — въ брой 11,384 на в. „Миръ“ за една отъ книгитѣ на библиотека Прослава:

„Авторътъ, неуморимиятъ воененъ писателъ г. Петко Пѣевъ, ни поднася вече редица свои трудове върху българскитѣ полководци. Бидейки въ миналото самъ воененъ, притежаващъ добро перо, г. Пѣевъ изпълнява поставената си задача успѣшно.

„Книгата не се подава на резюмиране. Всѣка нейна глава, всѣка нейна страница сж изпълнени съ здраво родолюбиво чувство, съ сочни описания.

„Книги отъ тоя родъ преизпълватъ българското сърдце съ гордостъ: ималъ е и българскиятъ народъ достойни, смѣли и мъдри полководци, а щомъ е ималъ, не може и да нѣма.

„Българското сърдце се преизпълня съ гордостъ и надежда“.

К. Кънчевъ — директоръ на Основното училище въ с. Розово, околия Казанлъкъ, въ едно писмо до редакцията изказва своя възторгъ:

„Въ възторгъ сме отъ издаванитѣ книги на библиотека Прослава. Тѣ ще окажатъ неизмѣримо благотворно влияние върху ученицитѣ.

„Пожелавамъ още по-голѣмъ успѣхъ на библиотека Прослава, тѣй необходима въ сегашнитѣ тревожни времена“.

Свещеникъ Т. Гезевъ — председателъ на читалище Наука въ с. Житенъ, околия София, въ едно писмо пише:

„Всѣка родолюбива душа трѣбва да получава вашитѣ хубави книги, които служатъ за примѣръ и назидание на младата генерация“.

Борисъ Маковски — въ книга 2, година 7 на списание Родолюбие:

„Починътъ на библиотека Прослава да пресъздаде образитѣ и дѣлата на нашитѣ полководци се осжществява бързо и съ голѣма упоритостъ отъ нейния редакторъ и нейнитѣ сътрудници“.

Срѣдищниятъ директоръ въ с. Лозица, околия Никополъ, въ едно писмо предава своето мнение:

„Мнението ми за библиотека Прослава е повече отъ отлично. Тя ни служи и допълва въ националното ни образователно въздействие върху подрастващитѣ поколѣния. Примѣрътъ на доблестнитѣ ни херои не пропускаме случайтъ да го даваме на децата отъ редактираната отъ Васъ библиотека, като най-ценна храна за бждещитѣ бранители на Родината ни“.

Главниятъ учителъ въ с. Брѣзовъ долъ, околия София, въ едно писмо пише:

„Книгитѣ на библиотека Прослава сѣ една насѣщна необ-
ходимость за училищната ми библиотека, защото:

„Тѣ сѣ живо отражение на борбитѣ ни за националното
обединение и възход“.

„Тѣ сѣ мощно възпитателно срѣдство за издигане нацио-
налното съзнание на учещата се младеж и много необходими
за днешното време“.

Георги Чунчевъ — адвокатъ въ Пловдивъ въ едно писмо
до редакцията, като изказва впечатленията и възторга си отъ
книгитѣ на библиотека Прослава, пише:

„Книгитѣ сѣ еднички по жанръ въ нашата периодична
книжнина. За новия човѣкъ на нашата земя тѣ сѣ нѣщо като
свещенъ заветъ. Единъ канонъ — живъ, соченъ, вдъхновенъ и
вдъхновяващъ, чистещъ самоубийствения поѣвога и отровенъ
скептисъ въ българската душа.

„За старитѣ воини книгитѣ ви сѣ нѣщо подновяващо и
подмладяващо, като ги връщатъ къмъ неповторими, всеотдаини
мигове въ живота имъ, въ който тѣ видѣха себе си по-други,
отколкото въ дребнокрещещото удушливо въ интриги българско
всѣкидневие“.

„Вашето начало не може и не трѣбва да погине. То трѣб-
ва да живѣе въ пленъ, всеобхватенъ, всезаразяващъ темпъ и
разцвѣтъ“.

Ив. Г. — въ брой 945 на в. „Днесъ“, като се спира на една
отъ книгитѣ на библиотека Прослава, пише:

„Отгърнете книгата, особено младитѣ. Въ нея има много
житейска поука“.

„Вдъхновение и почитъ къмъ заслужилия генералъ лѣха отъ
всѣка страница, съ такова чувство остава за него и читателтъ,
когато прелисти книгата“.

Тодоръ К. Поповъ отъ с. Пищигово, околия Пазарджикъ, въ
едно писмо до редакцията пише за библиотека Прослава:

„Подобни списания въ момента сѣ нуждни повече отъ всѣ-
кога. Полученитѣ книги се четатъ съ жаръ“.

Редакция на сп. „Родолубие“ въ кн. 7, год. VIII, като се
спира на една отъ книгитѣ на библиотека Прослава, пише:

„Трѣбва да се поздрави неуморимиятъ редакторъ Петко
Пѣевъ, който още веднажъ доказва, че притежава здрави разби-
рания както по отношение разглежданитѣ и застѣпванитѣ въ би-
блиотеката наши полководци, така и по отношение избора на
авторитѣ“.

Георги Димитровъ — сръдищенъ директоръ въ с. Динката, околия Пазарджикъ, въ едно писмо до редакцията, като изказва възхищението на „единъ истински българинъ“ отъ книгитѣ на библиотека Прослава, пише:

„Картинитѣ, които сте обрисували, завинаги ще останатъ запечатани въ паметта ми.

„Прочетохъ всичкитѣ ви книги, съ които разполагамъ. Никога не помня да съмъ плакалъ, а сега плакахъ. . .

„Не мога да ви говоря повече, но ще ви каже, че азъ съмъ поразенъ отъ всичко, което прочетохъ. . . Въ това състояние азъ мислено ви протѣгамъ ржка за сърдеченъ поздравъ, като истински българинъ“.

Н. Накевъ — главенъ учителъ въ с. Багрени, околия Кюстендилъ, като изказва възторга си отъ книгитѣ на библиотека Прослава, въ едно писмо до редакцията дава една искрена препоръка:

„Библиотека Прослава е едно отъ най-затрогващитѣ четива“.

„Хубаво би било библиотека Прослава да стане задължителна за всички училища, като държавата намѣри сръдства. Жертвитѣ ще бждатъ стократно платени и оправдани“.

*

Тукъ считаме за приятна длъжностъ да благодаримъ както на споменатитѣ тукъ, така и на всички познати и непознати читатели и абонати на библиотека Прослава, които сж се отзовали съвършено непринудено и по свой починъ, толкова ласкаво и възторжено както за книгата **Царь Борисъ III като воинъ**, така и за редакцията на библиотека Прослава и за нейнитѣ книги.

София, ноемврий 1941 година.

Отъ Редакцията

БИБЛИОТЕКА ПРОСЛАВА

Въ първото издание на книгата **Царь Борисъ III като воинъ**, тъкмо на това мѣсто, бѣхме писали:

„Свободна България не бѣ свободна въ своята цѣлостъ. Сждбата бѣ пожелала да се остави не малкъ дѣлъ отъ националния идеалъ за осъществяване и отъ следващитѣ поколѣния.

„Тая сждба на Третото българско царство очерта историческия му пѣтъ и оформи неговия идеалъ. А той не можеше да бѣде другъ освенъ обединение на цѣлия български народъ само въ една единна, свободна и независима държава“.

А ето, изминаха оттогава по-малко отъ четири години и голѣмиятъ български идеалъ, идеалътъ за освобождението и обединението на българския народъ, започна да добива плътъ и кръвъ, започна да става действителностъ.

Ако си представимъ за мигъ пѣкъ сега онзи исторически моментъ, въ който царь Борисъ III положи на главата си короната на българскитѣ царе, и ако се опитае да си припомнимъ онова трагично положение, въ което бѣ изпадналъ тогава българскиятъ народъ и Третото българско царство, тогава ще добиятъ истинския си смисълъ ония заключителни слова, които младиятъ царь Борисъ III отправи преди повече отъ две десетилѣтия въ своя манифестъ къмъ българския народъ:

„Осланяйки се на волята на народа и уповавайки се на закрилата на Всевишния, призовавамъ всички българи да се сплотятъ около Моя престолъ и Ми дадатъ пълната си подкрепа, за да изпълня свещения си дългъ къмъ милата Ми родина, която преживява моменти на крайни усилия и тежки изпитания, и да приготвя достойно и честито бѣдеще на българското племе“.

И ето, ние сме вече свидетели, щастливитѣ свидетели, на онова „честито бждеще на българското племе“, което подѣ мѣдрото рѣководство на царѣ Борисѣ III българскиятѣ народѣ вече започна да осѣществява.

Ние сме особено радостни да отбележимѣ, че още преди около четири години, когато излизаше първото издание на настоящата книга, бѣхме писали за царѣ Борисѣ нѣщо тогава, което днесѣ може да се вземе като слово на нѣкакво проникновение.

Вѣ последната страница на книгата ние намираме написано:

„Презѣ 1918 година, когато царѣ Борисѣ встѣпи на престола, България се намираше предѣ пропастѣ. Следѣ деветнадесетгодишно царуване неговитѣ заслуги сѣ безспорни. Той заздрави държавата и върна вѣрата вѣ народа. Само това да бѣше, то е твърде много. Днесѣ България се намира вѣ своя възходѣ. И може би тѣкмо отсега нататѣкъ ще се събиратѣ плодове тѣ отѣ едно царуване, изпълнено сѣ толкова търпение, тактѣ и любовѣ, а сигурно и сѣ не малко страдания“.

И наистина, царѣ Борисѣ III събра вече ония плодове, които сѣ били толкова много жадувани отѣ цѣли поколѣния — Добруджа и Бѣломорието, голѣма частѣ отѣ Македония и частѣ отѣ българския Поморавски край сѣ вече вѣ границитѣ на Третото българско царство.

*

Когато, обаче, сме възторгнали нашитѣ души отѣ изживявания възходѣ, когато отправяме погледѣ и къмѣ бждещето, ние трѣбва винаги да се опираме на нашето минало, хубавото и свѣтло минало на българския народѣ. Отѣ него ние ще черпимѣ сили вѣ дни на покруса, пакѣ отѣ него ние ще възторгваме сѣрдцата си вѣ дни на националенѣ подемѣ.

Презѣ войнитѣ, които Третото българско царство води за освобождението и обединението на българския народѣ, създадоха се епопеи, на които могатѣ да завидатѣ и най-могщитѣ народи. А кои сѣ тѣзи полководци, които създадоха величавитѣ епопеи? Кои сѣ тѣзи херои, които сѣ своето себеотрицание създадоха безсмъртни подвизи?

Ние всички, заедно съ подрастващитѣ поколѣния, имѣ дължимѣ признателностъ. Но това не е достатъчно. Ние трѣбва да познаваме дѣлата имѣ и да черпимѣ поука отъ тѣхъ, за да се покажемѣ достойни синове на нашата сжъпа Родина.

Бѣше време, когато отъ всички краища на свѣта дохождаха у насѣ чужди военни мисии. Тѣ идваха тукъ както да се преклонятъ предъ величавитѣ дѣла на българския воененъ гений, така сжъщо и да се поучатъ отъ насѣ.

А ние, българитѣ, не желаемѣ ли сжъщо да се поучимѣ? Ще оставимѣ ли праха на забравата да покрие тѣхнитѣ свѣтли имена и тѣхнитѣ величави дѣла?

Преди да изучаваме Леонида при Термопилитѣ, не трѣбва ли да познаваме нашитѣ Леонидовци?

И когато направимѣ това, тогава ние не само ще разберемѣ, но и ще почувствуваме, колко великъ е българскиятъ народъ.

Тъкмо затова редакцията на библиотека Прослава си е поставила задачата: да посочи свѣтлитѣ дѣла на голѣмитѣ по духъ българи отъ Третото българско царство.

Въ изпълнение на своята програма библиотеката излиза засега съ два отдѣла:

НАШИТѢ ПОЛКОВОДЦИ

Излиза съ четири книги въ годината.

Въ този отдѣлъ се посвещава по една отдѣлна книга на всѣки отъ ония наши заслужили полководци, които водиха воинството на Третото българско царство по пжтя на славата, и то именно тогава, когато трѣбваше да воюва за освобождението и обединението на българския народъ.

НАШИТѢ ХЕРОИ

Излиза сжъщо съ четири книги въ годината.

Въ този отдѣлъ се помѣстватъ подвизитѣ, извършени отъ офицери и войници по всички кжтчета на Старопланинския полуостровъ. Съ своитѣ подвизи тѣ създадоха безсмъртни епопеи, съ които могатъ да се гордѣятъ и най-великитѣ народи. А ние ще ги подреж-

даме въ страницѣ на „Нашитѣ херои“, за да ги оставимъ като най-скѣпъ даръ на иднитѣ поколѣния. Отъ тѣхъ тѣ ще черпятъ поука и вдѣхновение, за да следватъ единъ день пакъ тѣхния пѣть.

Годишниятъ абонаментъ за двата отдѣла е 200 лева. Сумитѣ се внасятъ чрезъ пощ. чекова смѣтка 2676. Абонирането става само направо въ редакцията:

БИБЛИОТЕКА ПРОСЛАВА

бул. Царь Освободитель 17, София.

За справки: телефонъ 4-25-55.

ПРЕДГОВОРЪ

Четейки ржкописа на тази книга, събуждатъ се у мене и ме възлуватъ отново мили спомени отъ бойната дейность на Н. Ц. В. Престононаследника Князь Борисъ презъ Голъматта война. Демократиченъ по характеръ, всъкога и съ всички скромненъ въ обноснитъ си, той съ себеотрицанието на истински войникъ и съ трогателна преданостъ изпълняваше дълга си на общо основание.

И безъ да се спира предъ рискове и опасности, той бѣ готовъ всъкога да бжде тамъ, гдето дългътъ го зове, да бжде съ каквото може полезенъ, както на генерала, тъй и на редника въ боя. Безподобно храбъръ, съ завидна предприемчивостъ и всъкога неуморимъ, той не виждаше опасности, нито даже невъзможности предъ честъта и дълга. И мога да кажа, че съ своето държане, особено въ най-тежкитъ моменти на войната, той допринасяше неизмъримо много за моралната бое-способность на нашитъ войски.

Първи Престононаследникъ на Третото българско царство, растналъ и възмжжалъ въ една епоха на велики усилия и голъми надежди, князь Борисъ бѣ напълно погълнатъ отъ духовното битие и исторически-тъ идеали на българския народъ. Скоро той стана действително олицетворение както на неговитъ стремежи, така и на върховнитъ му добродетели. И ако ние, българитъ, сме проникнати съ чувствата на национално съзнание и бждемъ всъкога и въпръки всичко толкова предани на царя и династията, колкото той предано обича и служи на своя народъ — нъкога въ бойното ни минало, а сега въ не по-малко тежкото за България мирно време — то на българския народъ предстои свѣтло бждеще.

Взето всичко това предъ видъ и съ съзнание за нашитъ длъжности, като добри българи, надъвамъ се, че и книгата на г-нъ Петко Пъевъ ще допринесе значително за нашата будна и творческа привързаност къмъ Царя, а заедно съ това и къмъ Родината. Тя заслужава да бжде прочетена и препрочетена. Всъки българинъ, който живѣе съ историческата душа на своя народъ и който въ сиянието на неговата царска корона чувствува своята народна честъ и достоинство, ще почерпи отъ тая ценна книга само поука.

Негово Величество Царь Борисъ III е не само символъ — Той е и действително олицетворение на доказани войнишки добродетели. Такъвъ е заключителниятъ и убедителенъ изводъ отъ прочитане на книгата на г-нъ Петко Пъевъ, озаглавена „Царь Борисъ III като воинъ“.

Авторътъ съ много сполучлива психологическа проницателностъ идва да допринесе за идейното и морално обосноваване на всичко писано досега върху рождението, детинството, юношеството, а главно върху по-характернитъ военни качества и особено върху бойната дейностъ на първия престолонаследникъ на Третото българско царство — днешниятъ царь на българитъ.

Въз основа на редъ преживѣни факти отъ войнитъ, и безъ да се увлича въ ненуждни за целта му странички и неважни подробности, авторътъ неусътно увлича читателя, за да се създаде духовниятъ образъ на българския престолонаследникъ. И това той постига, като се спира на нѣколко момента отъ толкова богатата и разновидна дейностъ на престолонаследника. А тя е пълна съ рицарско себеотрицание и войнишка храбростъ, на които многократно съмъ билъ свидетелъ и азъ, и българското воинство по бойнитъ полета.

Не подлежи на оспорване, че именно въ неизмѣримо ценнитъ духовни и морални стимули при проявитъ му бойни качества се криятъ и особенитъ заслуги на нѣкогашния „офицеръ за поръчки“ при главното ни командване, князь Борисъ Търновски — тогава престолонаследникъ.

Познавайки отблизу военните събития и преживялиците въ боевете, отбелязани въ книгата, азъ мога да потвърдя, че преценките на автора доста вѣрно предаватъ преживяната действителностъ. А тя, преди всичко друго, трѣбва да остане за всѣкога животоренъ и назидателенъ споменъ на всички българи, върни на върховния си дългъ къмъ Царя и Родината.

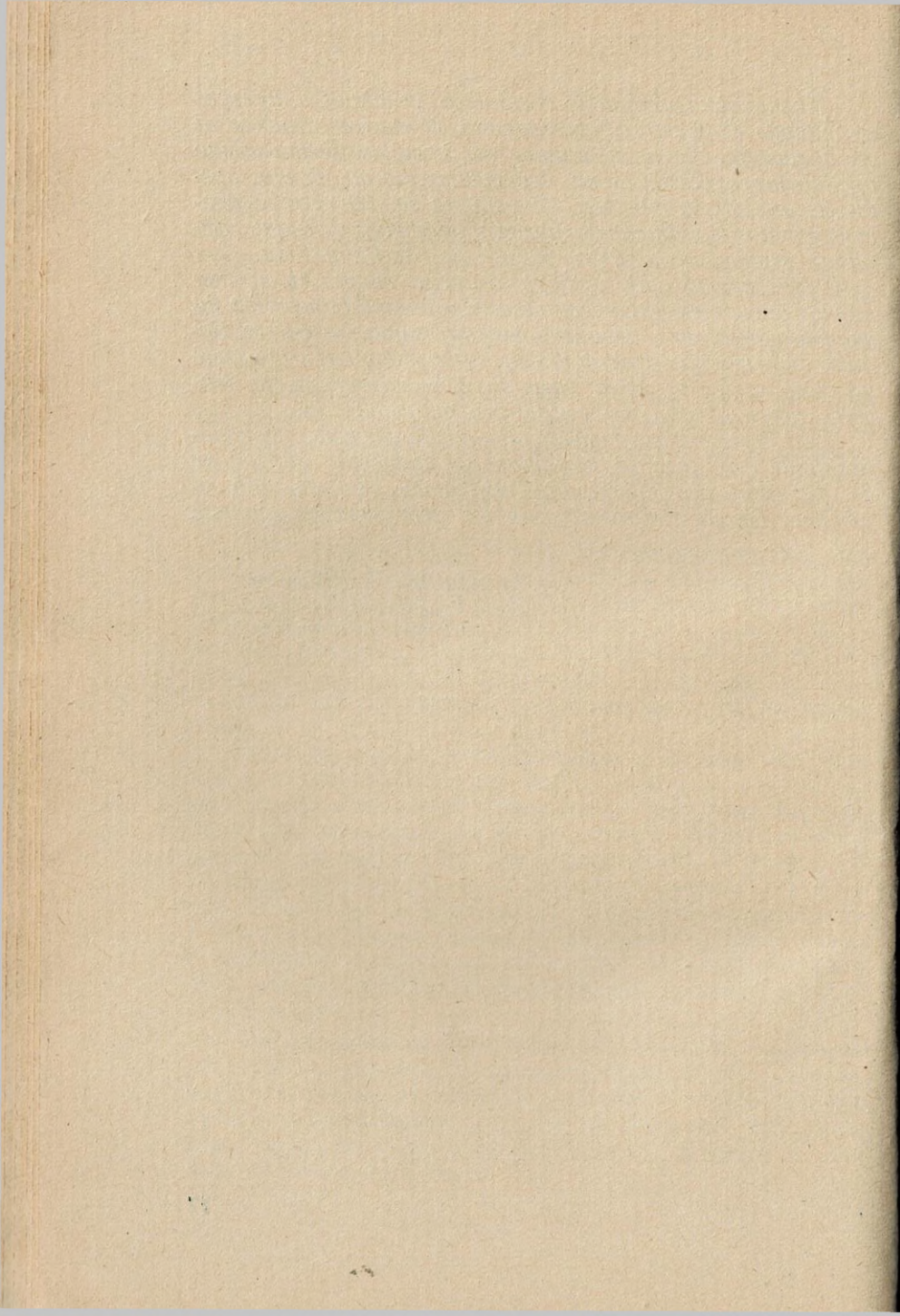
Изнесеното отъ автора е даже малко въ сравнение съ всичко онова, което всѣки българинъ трѣбва да знае и помни отъ недалечното ни минало. Князь Борисъ още тогава доказа на дѣло, че като царь ще бжде не само символъ, но и самото олицетворение на действителни военни и граждански добродетели.

Въ заключение трѣбва да отбележимъ, че изложените въ книгата аналитични преценки далеко не се дължатъ на любоугодна щедростъ отъ страна на автора. Тѣ сж осковани само на исторически факти.

Януарий 1938 г.

Генералъ Н. Жековъ

бивши Главкомандуващъ на
Действуващата армия

ЦАРЬ БОРИСЪ III КАТО ВОИНЪ

ПЪРВИЯТЪ ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКЪ НА ТРЕТОТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО

Цѣли дванадесетъ столѣтия вече изминаха отъ създаването на Първото българско царство. Измина първото хилядолѣтие, измина и четвъртината отъ второто, когато започна оформяването и създаването на своенорменното и независимото Трето българско царство.

Наистина, предъ вѣчността хилядолѣтието не е много. Но не сж много и народитѣ съ възрастта на българския народъ, които сж имали жизнени сили, за да оцѣлѣятъ до днесъ. Нѣкога, въ времето на царь Крумъ Страшни, въ Европа тогава имаше само три големи царства: на изтокъ — Византийската империя, на западъ бѣ империята на Карла Велики, а като съединено звено между Изтокъ и Западъ бѣ голѣмото българско царство. Неговитѣ граници при царь Крумъ излизаха отъ Балканския полуостровъ и достигаха до Дунавъ, а не до Тиса, въ днешна Унгария.

Не е, обаче, само относителното дълголѣтие, съ което скромниятъ български народъ може да се гордѣе. Той има и нѣщо друго, съ което може днесъ да се гордѣе въ семейството на културнитѣ народи. И, първо, неговата скромность, трѣбва да се признае, че е духовната съкровищница на човѣчеството, която е събирана презъ дълги вѣкове, блестятъ бисери, вложени и отъ българския народъ. А чарътъ на тѣхния блѣсъкъ съперничи съ обаянието и отъ най-ценнитѣ бисери, вложени тамъ. Ето, хилядолѣтие минава, а блѣсъкътъ не само не потъмнява, но добива все по-голѣма яснота и по-голѣма чаровность. А така могатъ да блестятъ само истинскитѣ бисери на душата.

Никой народъ не може да запази нито самобитност, нито самостоятелност безъ своя писменостъ. Тъкмо затуй голѣма е заслугата на българския народъ защото той даде писменостъ на по-голѣмата частъ отъ славянскитѣ народи. Нему дължатъ тѣ голѣмъ дълготъ благодарностъ и за съществуването си до днесъ като самостоятелни народи.

А нали пакъ българскиятъ народъ бѣ, който при кръсти многомиллионния руски народъ, като му посочи свѣтлия пътъ на Христовата истина?

Но не е само славянскиятъ свѣтъ, който се е намръщвалъ подъ културното и духовно влияние на българския народъ. И далечнитѣ западни народи пакъ под негово влияние започнаха пречистването и реформирането на християнската църква. Не бѣше ли попъ Богомилъ, който раздруса самозабравилитѣ се и чийто реформаторски духъ достигна до брѣговетѣ на Атлантика?

Бѣше време, когато България бѣ силна, могѣща и почитана. А това биваше винаги, когато на престола на българскитѣ царе се намираха мъдриятъ и проникателенъ царъ Крумъ, благочестивиятъ и не по-малко мъдъръ царъ Борисъ, великиятъ царъ Симеонъ, който съвѣдаде златния вѣкъ за България, мъжественитѣ и силнитѣ Асеновци, за да не изброяваме още дълга редица достойни и славни български царе, които предаваха мъдростта, благочестието, величието и славата си на обширното свое царство.

По повелението на неумолимитѣ превратности на съдбата българскиятъ народъ изгуби не само силата и величието си, но изгуби и своята свобода. Имаше, разбира се, за това причини външни, но, нека признаемъ, имаше причини и чисто вътрешни. Нима трѣбва да обвиняваме или оправдаваме, когато Викторъ Юго казва че „най-голѣмитѣ опасности се намиратъ въ самитѣ насъ“?

И стана тъй, че българскиятъ народъ изгуби своята свобода. Настѣпи мракъ непрогледенъ и мизерия до изнемогване. И това продължи цѣли вѣкове. А все пакъ народътъ вѣрваше, че тия вѣкове не сж „вѣчностъ“ и че на всѣка мъжа и тегло ще дойде край, стига въ сърдцето да има вѣра поне колкото синапово зрънце. Той вѣрваше и се надѣваше, макаръ и да не познаваше ду-

итѣ на голѣмия историкъ и философъ Иполитъ Тенъ, ойто казваше: „Гениятъ на единъ народъ може да се регъне подъ чуждо влияние, но скоро той пакъ се изравя, защото това влияние е временно, а той, народътъ, е вѣченъ“.

И ето, искра свѣтна отъ Хилендаръ и синаповото рѣнце израстна като непреодолима вѣра. Българскитѣ народъ се изправи. България бѣ свободна.

Свободна, обаче, бѣ само една малка часть отъ цѣния български народъ. Зората на Третото българско арство изгрѣ само въ тѣснитѣ граници между Дунава

Стара-планина и върху пепелищата на Първото и Второто българско царство започна изграждане на Третото.

При тия условия само чистиятъ идеализъмъ и не-домимата воля можаха да преодолѣятъ всички трудности. И действително, положенитѣ усилия трѣбва да дадатъ благодатни резултати, защото едва само следъ десетина години отъ създаването на Третото българско царство единъ чуждъ вестникъ *) бѣше писалъ:

„България съумѣ да се консолидира вътрешно и да осели въ свѣта убеждението, че тя е най-важниятъ и най-могъщиятъ факторъ на Балканския полуостровъ“.

Когато тогавашниятъ князь Фердинандъ I вече се радваше на тия блестящи резултати, той знаеше и чувствуваше, че има още твърде много да се догонва, за да бѣде България наистина консолидирана. Той не седоволяваше съ придобивкитѣ на настоящето. Неговиятъ погледъ бѣ насоченъ не само къмъ близкото бъдеще, но той проникваше и далечъ отвъдъ него. Тамъ, може би, той е търсѣлъ величието на нѣкогашнитѣ български царе, а може би и да го е виждалъ. . .

Князь Фердинандъ I бѣше достатъчно уменъ, за да знае, че, ако иска да хвърля далеченъ погледъ къмъ бъдещето на своя народъ, трѣбва предварително да помисли сериозно върху приемствеността на българския престолъ. И той реши да основе нова българска династия, която да осигури и консолидира тази приемственостъ върху престола на българскитѣ царе.

На тридесети януарий 1893 година князь Фердинандъ I намѣри своята августейша избраница, намѣри

*) Заб. В. Tages post. отъ 8 януарий 1891 година.

и първата княгиня на Третото българско царство. Това бѣше нѣжната и синеока принцеса Мария Луиза Бурбонска. А два месеца по-късно, на осми априль, въ Вилла делла Пианоре, близу до Флоренция, се извърши и сватбата.

Радостта на народа бѣше искрена и невъздържана. Но, когато по-късно, въ ранното утро на единъ студень зимень день, условнитѣ сто и единъ топовни гърмежи възвестиха, че се е родило „детето на България“ народътъ почувствува, че единъ день това дете може да стане надеждата на България, и тогава въ изблика на своята невъздържана радостъ извика отъ дълбочината на сърдцето си:

— Има Богъ надъ България!

Въ сѣщия този день, осемнадесети януарий 1894 година, князътъ оповести съ специална прокламация това голѣмо историческо събитие:

ПРОКЛАМАЦИЯ

къмъ моя възлюбленъ народъ

Днесъ, вторникъ, осемнадесети януарий хилядо осемстотинъ деветдесетъ и четвърта година отъ Рождество Христово, часа на седемъ и четвъртъ сутринята, въ Нашия княжески дворець въ столица София, Нейно Царско Височество царствующата княгиня Мария Луиза, Моята августейша съпруга, съ Божията помощъ благополучно се освободи и роди едно отроче отъ мъжки родъ, на което дадохме името Борисъ и титлата князь Търновски.

Новородений Български Князь и наследникъ на българския престолъ, князь Търновски, херцогъ Саксонски, кавалеръ на първа и четвърта степенъ отъ военния орденъ „за храбростъ“, носителъ на веригата на ордена „Св. Александъръ“ прогласихме и прогласяваме:

Шефъ на четвърти пеши Плъвенски полкъ, шефъ на четвърти коненъ полкъ и шефъ на третия артилерийски полкъ.

Като съобщаваме тая радостна вестъ на Нашия възлюбленъ народъ, Ний въздигаме топли молитви къмъ Всеблагаго Бога да пази, закриля Нашия августейши синъ и наследникъ на Българския престолъ и да му

дава здраве, щастие и сполука въ всичкитѣ му дѣла и начинания за благо, славата и щастieto на нашето мило Отечество.

Издадена въ Нашия дворецъ въ столица София на Атанасовъ-день 1894 година — седмата на Нашето царуване.

На първообразната съ собствената на Негово Царско Височество рѣка написано:

ФЕРДИНАНДЪ.

Изпълненъ отъ голѣмата своя радостъ, князь Фердинандъ побърза да я сподѣли и съ своята доблестна армия. Въ тоя моментъ той не бѣше само щастливъ баща, но и далновиденъ владѣтель. Отправилъ своя погледъ къмъ далечното бѣдеще, той не можеше да не помисли за голѣмитѣ задачи на своя приемникъ. И ние виждаме любещия баща да отстъпва на мѣдрия Държавенъ глава. Още отъ първия день на своя първороденъ синъ князь Фердинандъ пожела да го повѣри на онзи суровъ институтъ, въ който се изковаватъ и вдъхновяватъ доблестнитѣ защитници на Родината.

И затуй, повѣривайки българския престолонаследникъ на армията, мѣдриятъ владѣтель искаше тя да се сроди съ него, а и той сѣщо да се сроди съ нея и съ нейнитѣ възвишени добродетели. Той искаше още тя „да възпита отъ него единъ храбъръ войникъ, единъ достоенъ вождъ на татковината ни и доблестенъ хранителъ на българската честь и слава“.

Вълнуванъ отъ всички тия чувства и желания, князь Фердинандъ въ една нарочна прокламация къмъ армията възвести своитѣ желания и решение:

ПРОКЛАМАЦИЯ

къмъ възлюбената Ни армия

Съ сърдце, изпълнено съ благодарностъ къмъ Всевишния и чувство на особена радостъ, възвестяваме на Нашата армия раждането на Нашия възлюбленъ синъ и Наследникъ на престола, Негово Царско Височество Князь Борисъ, Князь Търновски, херцогъ Саксонски. Водими отъ отеческата мисль, щото Негово Царско Височество, Нашиятъ възлюбленъ синъ и Претолонас-

ледникъ, още при стѣпването си на жизненото поприще да възприеме високитѣ длѣжности, които Неговото високо призвание му налага, за да му дадемъ, отъ друга страна, възможность да порастне и още отсега да се сроди съ убеждението, че и Нему, като на български войникъ и гражданинъ, еднакво ще принадлежи свещената длѣжностъ да защищава Отечеството, да пази неговата свобода и независимостъ и да бѣде опора на Престола, като при изпълнение на тѣзи си свети длѣжности винаги високо държи българското знаме, и за да покажемъ още веднажъ на Нашата доблестна армия, доколко тя ни е близка и доколко скъпо ценимъ неразривнитѣ връзки, които я свързватъ съ престола Ни — Ний зачислихме Негово Царско Височество, Нашия възлюбленъ синъ и Престолонаследникъ Князь Борисъ, Князь Търновски, херцогъ Саксонски, въ списъцитѣ на шести пеши Търновски на Наше име полкъ, съ чинъ подпоручикъ, като същевременно го назначихме за шефъ на четвърти пеши Плѣвенски полкъ, шефъ на четвърти коненъ полкъ и шефъ на трети артилерийски полкъ.

Като предаваме въ редоветѣ на Нашата храбра армия Нашия възлюбленъ синъ и Престолонаследникъ, Ний желаемъ, щото тя да го приеме въ срѣдата си съ сжщия възторгъ, съ какъвто сме привикнали да се чувствуваме Ний самъ между нея; да го окрѣжи съ сжщитѣ чувства на вѣрность и преданостъ, както и Насъ; да възпита отъ него единъ храбъръ войникъ, единъ достоенъ вождъ на татковината ни и доблестенъ хранителъ на българската честь и слава.

Нека Всевишниятъ му дава сила, здраве и разумъ, да крепне и да се развива за радостъ Намъ и на вѣрната ни и предана армия.

Издадена въ Нашия дворецъ въ столица София на Атанасовъ-денъ хилядо осемстотинъ и деветдесетъ и четвъртата година — седмата отъ нашето царуване.

ФЕРДИНАНДЪ.

Каточели дълбоката и тъмна пропастъ, която бѣ погълнала вѣковното робство, изчезна. Предъ взора на народа се издигаше величествениятъ тронъ на българскитѣ царе. А блѣсъкътъ на това далечно минало се отразяваше въ бждещето съ едно свѣтло сияние.

Още при първото известие за голѣмата новина народътъ избухна въ неударжимъ възторгъ. И все пакъ това не бѣше само обикновена радостъ. Имаше и нѣщо друго. Народътъ съ своето здраво чувство посрещна новината съ видимо облекчение. Може би, никога върху едно новородено дете цѣль единъ народъ не е възлагалъ такава надежда, както при раждането на малкия князь. А когато този новороденъ князь нарекоха на името на благочестивия и мждъръ български царь Борисъ, когато заедно съ това обявиха, че той е получилъ и титлата князь Търновски, тогава народътъ, полудѣль отъ радостъ, виждаше само това, което му се искаше да вижда. . .

Тѣй въ лицето на новородения князь Борисъ Търновски българскиятъ народъ не само видѣ величието на нѣкогашнитѣ български царе, но той почувствува въ него и надеждата на България. И затуй, може би, тѣй много характерни сѣ думитѣ, които толкова непринудено се изтрѣгнаха отъ гърдитѣ на княгиня Клементина, майката на князь Фердинандъ, когато, показвайки новородения князь на народа, тя извика:

— Да живѣе детето на България!

Народътъ ликуваше искрено и непринудено. Съ една наивностъ, достойна за самата му любовъ, той се радваше като младенець. И сега, когато изминаха повече отъ четиридесетъ години отъ онзи исторически день, ние се отказваме „да правимъ описание“ на народната радостъ. Затуй пъкъ ще си послужимъ съ картината, рисувана непосредствено въ деня, когато се роди „детето на България“, — оная картина, която ни предава преживяванията и вълненията на българския народъ и която ние намираме въ вестникъ „Свобода“ отъ сѣмция день подъ вдъхновеното заглавие:

„Има Богъ надъ България“.

„Тия думи ние сме произнасяли винаги, когато Отецеството се е заплашвало, и винаги, когато е тържествувало; тия думи повтаряме и днесъ: Има Богъ надъ България.“

Рано тази заранъ сто и единъ топовни гърмежи приветствуваха столичното население съ радостната вестъ, че Нейно Царско Височество надари България съ наследникъ на престола.

Многоожиданиятъ радостенъ и сѣдбоносенъ день настана. Още една знаменита дата се прибави въ бурната история на българския народъ. Телеграфътъ днесъ разнесе по всичкитѣ краища на българската земя радостната вестъ. Нѣма днесъ българинъ, който да не се радва. Малки и голѣми, богати и бедни — днесъ всички сѣ равни, всички сѣ щастливи, всички отъ едно чувство се вълнуватъ. България има наследникъ. Тѣзи думи сѣ въ устата на всѣкого днесъ. Нѣма днесъ скърби и грижи. Народътъ тържествува. Въ градоветъ, въ селата и въ последнитѣ колиби — всичко живо, всичко мислещо е препълнено съ възторгъ. И има защо да се радва България. Идеалътъ на тази толкова пѣти окървавена земя е постигнатъ. Трудоветъ и жертвитѣ на народа се възнаградиха. Вѣковнитѣ мечти и сѣнища на българския народъ, — онова, което сме слушали отъ дѣди и отъ баби, което сме мечтали и сѣнували, е вече осъществено. Страшниятъ династически въпросъ е вече разрешенъ. Българскиятъ престолъ е вече осигуренъ. Щѣ замлъкнатъ вече нашитѣ врагове, ще засияе по-силно българската звезда. Това чувствува всѣко българско сърдце. Тържествува и се радва днесъ цѣлиятъ български народъ заедно съ Господаря и Господарката си и съ Тѣхнитѣ Августейши родители и превъзнася топли молитви къмъ Бога на България да надари новородения Наследникъ съ здраве, дълъгъ животъ и щастие. И вѣрва народътъ, че Богъ ще послуша тия молитви и ще закрили съ своята всемогѣща дѣсница Наследника — надеждата на България.

Най-щастливо е днесъ столичното население, защото първитѣ лѣчи, които озариха лицето на високия Наследникъ, сѣ лѣчитѣ на Софийското слѣнце. Поздравено отъ топовнитѣ гърмежи съ радостната вестъ, столичното население отрано тази заранъ остави ежедневною си работа, забрави всѣка грижа и запраздува. Въ по-малко отъ единъ часъ затвори се всички магазини и градътъ се окичи съ флагове. Започна се едно невиджано досега движение по улицитѣ. Всѣки бързаше да излѣзе отъ дома си и да чуе една дума повече отъ онова, което знае. Всѣки тичаше да се срещне съ братъ, роднина, приятель и познайникъ и да го поздравя съ наследникъ на България. Ученицитѣ отъ училищата се разпустнаха, всички правителствени и обществе-

ни учреждения се затвориха. И никой не желаше да се прибере у дома си — всъки бързаше развълнувано към двореца. Въ девет часа преди пладне площадът и улицитъ при двореца и около градската градина бѣха буквално непроходими. Набързо се повикаха две музички, които засвириха предъ градския съветъ. Тамъ се бѣха събрали градскитѣ съветници и всички по-видни граждани. Въ десет часа множеството, начело съ кмета и музиката, потегли към княжеския дворецъ. Протоци се една върволица от хора, на която края не се виждаше. Само една част от това множество препълни широкия дворъ на двореца, а другитѣ останаха да пълнятъ площада и тритѣ улици наоколо. Виковеѣ „ура“ продължително цепѣха улицитѣ. Следъ нѣколко минути излѣзе на балкона Н. Ц. В. Господарѣѣ. Съ едно движение на рѣката си князѣѣ прекъсна френетическитѣ викове и произнесе съ високъ гласъ следующитѣ думи:

„Радвайте се, софиянци, заедно съ мене и съ цѣлия български народъ за новороденото българско дете — българскиятъ Престононаследникъ Князъ Търновски, херцогъ Саксонски. Да живѣе Престононаследникѣѣ, да живѣе България!“

Съ произнасянето на тѣзи сладки думи Н. Ц. В. си вдигна шапката и три пѣти извика „ура“. И народѣѣ го последва съ такива силни викове „ура“, щото звуковетеѣ на военната музика се заглушиха.

Следъ това князъ Фердинандъ се оттегли малко настрана на балкона и предъ народа се показаха Т. Кр. В. родителитѣ на княгинята. Народѣѣ поздрави Т. Кр. В. съ грѣмки викове „ура“. Т. Кр. В. се поклониха и се оттеглиха настрана. Яви се следъ това княгиня Клементина. Съ сияещо отъ радостъ лице Нейно Царско Височество, съ явяването си, още повече усили възторга на населението. Тържествуващитѣ викове се още повече усилиха и следваха продължително. Н. Ц. В. пристѣпи нѣколко крачки напредъ и поблагодари на населението отъ името на Нейно Царско Височество Господарката — августейшата родителка за направената овация.

Преди да се оттегли Н. Ц. В. извика:

„Да живѣе детето на България!“

Въ отговоръ на това последваха френетически „ура“.

Следъ нѣколко минути Н. Ц. В. князь Фердинандъ показа на единъ отъ прозорцитѣ на двореца малкия престолонаследникъ. При вида на августейшото дете се започнаха отново такива възторжени викове, каквито никога не сме чували. Следъ като се оттегли Господарьтъ, яви се на прозореца Н. Ц. В. княгиня Клементина пакъ съ малкия престолонаследникъ на рѣце. Съ движение на рѣката си Н. Ц. В. князь Фердинандъ подкани натрупаното множество да върви надѣсно, за да отстъпи мѣсто на ония, които стояха по-далечъ и вѣнъ отъ двореца, да видятъ наследника. Цѣлата маса на населението се подвижи и по този начинъ се отвори мѣсто на събраното по улицитѣ множество да влѣзе въ двореца и да види августейшото дете. Докато следваше това извървяване на населението, на площада се залюлъ едно голѣмо народно хоро, което после се пренесе въ двора на палата. Отвреме-навреме Тѣхни Царски Височества и Тѣхни Кралски Височества се появяваха на прозорцитѣ и поглеждаха тържествуващото население.

Множеството започна да излиза отъ оградата на двореца едвамъ къмъ единадесетъ часа, когато Т. Ц. В. и Т. Кр. В. потеглиха къмъ съборната църква. Въ черквата се отслужи благодарственъ молебенъ за раждането на наследника. Цѣлото население отведнажъ рукна по улицитѣ, водещи къмъ черквата, и въ нѣколко минути се препълни както черквата, така и грамадниятъ площадъ около нея. На молебена присѣдствуваха: министъръ-председателътъ и другитѣ министри, дипломатическитѣ агенти, висшитѣ граждански и военни власти и цѣлото столично население. Молебенътъ се отслужи отъ митрополитъ Партени и цѣлото духовенство.

Следъ молебена множеството се разотиде. Но веднага следъ обѣдъ движението по улицитѣ се поднови. Довечера градътъ ще бѣде блѣскаво освѣтленъ. Ще има и втора овация съ факли предъ двореца“.

Тѣй е описано това историческо събитие отъ неговитѣ съвременници. Но колкото и бледо да е това описание, то е достатъчно, за да ни илюстрира безпредѣлната любовь, съ която народътъ окрѣжи новороденото дете, когато още отъ първия день го прие като „дете на България“.

Добродушиниятъ български народъ бѣше твърде много изстрадалъ. Той още помнѣше теглилата отъ теж-

кото и продължително робство. И когато на новородения князь дадоха името Борисъ, когато при това скъпо име прибавиха и титлата Търновски, народътъ видѣ въ това едно знамение, повѣрва въ него и нарече този новороденъ князь — надеждата на България.

Никой не може да знае Божия промисълъ, нито съдбата, която е отредена за това токущо родено дете, макаръ и въ царска люлка. Но всички вече знаеха, че престолътъ на славнитѣ български царе има наследникъ и че едва-що възроденото Трето българско царство има вече своя престолонаследникъ.

А за скромния български народъ това му стигаше засега. Той обикна още отъ първия моментъ новородения князь, ще го закърми и съ народнитѣ идеали и вече бѣ почувствувалъ, че ще се оправдаятъ думитѣ на голѣмия французинъ Балзакъ, макаръ и да не е подозиралъ дори за тѣхното сжществуване. А този французинъ казваше:

— Искрената любовъ предчувствува и знае, че любовта предизвиква любовъ.

И народътъ предчувствуваше, че единъ день, когато тоя младенецъ порастне и стѣпи на престола на българскитѣ царе, той ще му се отплати само съ любовъ.

Умие Народната Вѣра
КЪМЪ НАРОДНАТА ВѢРА

Българинътъ е религиозенъ. Той е привързанъ къмъ своята вѣра. И ето повече отъ хиляда години той е нераздѣленъ отъ нея. Било е време, когато цѣлиятъ български народъ бѣ изгубилъ всичко, каквото може да се изгуби на тоя свѣтъ. Но отъ тия тежки и мъчителни изпитания е възкръсналъ само благодарение на своята силна и непоколебима вѣра. И затуй българскиятъ народъ е толкова много привързанъ къмъ нея.

Когато се роди князь Борисъ, народътъ видѣ въ лицето на новородения наследника на престола на българскитѣ царе. И той го обикна още отъ първия день. А обичта му бѣ толкова голѣма, че тогава, въ изблика на своята непринудена радостъ, той не можеше да мисли за нищо друго.

Скоро, обаче, се узна, че децата на българския князь и на българската княгиня не ще могатъ да изпо-

вѣдватъ нашата вѣра. Това хвърли известна сѣнка върху голѣмата народна радостъ. Наистина, народътъ сѣщо узна, че, за да се основе българска династия и за да се получи съгласието на княгиня Мария Луиза да дойде въ България, нейнитѣ родители бѣха поставили единичко условие — децата ѝ да останатъ католици, като нея. Сѣщото условие бѣше поставилъ и папата преди да благослови брака на князь Фердинандъ.

И все пакъ мжката на народа бѣ голѣма. Колкото повече той обикваше своя престолонаследникъ и колкото повече се привързваше къмъ „детето на България“, толкова повече жадуваше да го приобщи и къмъ своята вѣра.

Растѣше престолонаследникътъ, растѣше и мжката на народа. И неговиятъ копнежъ бѣ толкова силенъ и дори болезненъ, че той намѣри сили въ себе си, за да разкрие болката си и на самия князь.

Още на следната 1895 година председателятъ на осмото Народно събрание стана изразителъ на това народно желание. Обладанъ отъ държавническа мъдростъ, той използва традиционното поднасяне отговора на тронното слово, за да се обърне къмъ княза и Държавния глава съ вдъхновенитѣ и знаменателни думи:

„Ваше Царско Височество,

Увѣрени въ Вашитѣ постоянни грижи за благо и преуспѣването на българския народъ и въ горещата Ви любовь къмъ България, ние считаме за свой свещенъ патриотически дългъ да поднесемъ на възрението на Ваше Царско Височество всенародното желание, щото възлюблениятъ ни престолонаследникъ, Негово Царско Височество князь Борисъ, да премине къмъ лоното на православната вѣра. По този начинъ Ваше Царско Височество, който основахте народната ни династия, ще я сродите неразривно съ страната. Тоя великодържавенъ актъ се диктува отъ историческитѣ задачи и заветни идеали на Българската земя“.

Князь Фердинандъ бѣ поставенъ въ много деликатно положение. Той разбираше много добре мжката и копнежа на своя народъ. Той разбираше и необходимостта, щото основаната отъ него българска народна династия да се намира въ пълно единение съ душевния миръ на българския народъ. Но, отъ друга страна, той

вече бѣ обвързанъ съ обещание, както предъ родителитѣ на княгиня Мария Луиза, така и предъ папата, че неговитѣ деца ще бждатъ обречени на католическата църква.

Очевидно, князь Фердинандъ бѣ много затрудненъ. Безъ да се спираме на преживяванията на единъ баща, отъ когото искаха да откъсне първородния си синъ отъ собствената негова вѣра и отъ традициитѣ на неговото семейство; безъ да се спираме и на изживяванията на „човѣка“, когато той е поставенъ въ лабиринта на противоречията и отъ тѣхъ трѣбва да избере само едно решение — решение често пжти сждбоносно, ние трѣбва да признаемъ, че при тоя случай князь Фердинандъ се издигна като проницателенъ и мждъръ Държавенъ глава.

На любовта на своя народъ князътъ отговори съ любовь; на предаността и откровеността на своитѣ държавници той отговори съ достоинство и не помалка преданостъ. И князътъ се обърна къмъ представителитѣ на Народното събрание и на българския народъ съ думи, отъ които лѣхаше само любовь и преданостъ:

„Като съмъ посветилъ живота си да служа изключително за преуспѣването и възвишението на България, Азъ не съмъ останалъ чуждъ и на тоя въпросъ, който справедливо вълнува цѣлия български народъ, и следвамъ да го изучавамъ съ напрежение на всичкитѣ си сили. Неоспоримо е, че българскиятъ народъ дължи своето възраждане и своята свобода, а българската народностъ своето сществуване, на праотеческата си вѣра; въ нея лежи и силата, и надеждата на нашето бждеще.

Съзнавамъ напълно, господа представители, че историческитѣ задачи и заветнитѣ идеали на българската земя изискватъ, щото българската народна династия да се намира въ пълно единение съ миналото и съ душевния миръ на българския народъ. Затова, именно, отъ встѣпването си на българския престолъ, Азъ съмъ се старалъ неуморно и непрекъснато за повдигане силата, блѣсъка и значението на народната църква, за уреждането ѝ и за подобрието на нашето духовенство. Водимъ отъ тази любовь и почитъ къмъ народната православна вѣра, Азъ още отъ деня, когато Божие-

то Провидение ме надари съ наследникъ, бѣхъ твърдо решенъ да го възпитавамъ въ сѣщитѣ чувства.

Съзнавамъ сѣдбоносната важность на тоя високо държавенъ актъ и обявявамъ чрезъ васъ на цѣлия български народъ, че приемамъ предложението на народното представителство и че ще го изпълня, щомъ успѣя да изравня трудноститѣ, които ми се изпрѣчватъ.

Увѣренъ съмъ, че въ кѣсо време, съ Божието благословение, ще съмъ въ положение да дамъ на този въпросъ разрешението, което интереситѣ и желанието на възлюбления ми народъ изискватъ“.

Едва бѣха изминали само нѣколко месеца отъ тържественото обещание, което князь Фердинандъ I бѣ далъ на представителитѣ на Народното събрание, то вече взема своето окончателно решение. На двадесет и втори януарий 1896 г. той отправи следния

МАНИФЕСТЪ

къмъ българския народъ

Въ изпълнение обещанието, дадено на народното представителство, отъ висотата на Престола известявамъ на възлюбления си народъ, че Азъ положихъ всичкитѣ си старания, напрегнахъ всичкитѣ си сили, за да изравня трудноститѣ, които Ми се изпрѣчваха за удовлетворение на всенародното пламенно желание щото Престононаследникътъ да премине въ лоното на народната църква.

Следъ като изпълнихъ дълга на почитание спрямо тѣзи, отъ които зависѣше удовлетворителното изравняване на препятствията за разрешение на този сѣдбоносенъ въпросъ, който вълнува цѣлия български народъ, и следъ като се осуетиха надеждитѣ ми, понеже не намѣрихъ тамъ, гдето очаквахъ, разумение на това което България изисква, Азъ, вѣренъ на клетвата, която съмъ далъ на възлюбления си народъ, решихъ самъ лично да отстраня препятствията и да сложа предъ народния олтаръ най-неизмѣримата и най-тежката жертва, която мога да дамъ.

Обявявамъ на всички българи, че на втори февруарий тази година, деньтъ на Сретение Господне, ще се

извърши свещеното миропомазване на Престолонаследника Бориса князь Търновски, по обредитѣ на народната Ни православна църква.

Нека царьтъ на царетѣ благослови тая наша стѣпка и закрила въ вѣки вѣковѣ Нашето Отечество и Нашия домъ.

Н. Фердинандъ
ФЕРДИНАНДЪ.

Този манифестъ бѣ посрещнатъ отъ цѣлия народъ съ неописуемъ възторгъ. А когато въ Народното събрание д-ръ К. Стоиловъ, като министъръ-председателъ, започна съ свой пламенъ гласъ да чете сѣщия манифестъ, стана нѣщо, което рѣдко се е случвало въ тая свещена сграда. Отъ дѣсницата до крайната лѣвица — всички бѣха обладани отъ радостъ, възторгъ и преклонение, които бѣха извикани отъ голѣмата жертва на своя Държавенъ глава. И още тогава решиха да отидатъ веднага при княза и да му изкажатъ своята признателностъ. *сма да провиз*

Не е нужно сега да правимъ преценка на това историческо събитие. Тогавашиятъ председателъ на Народното събрание отрази много сполучливо възвненията и признателността на българския народъ. И затуй ние тукъ ще припомнимъ неговото слово предъ княза:

„Преминаването на Престолонаследника князь Борисъ въ лоното на праотеческата ни вѣра е едно очевидно доказателство предъ българския народъ за онази голѣма любовъ, съ която, Ваше Царско Височество, сте проникнати къмъ своя народъ, за онѣзи благородни чувства, които сѣ привързали навѣки Ваше Царско Височество и династията Ви къмъ сѣдбинитѣ на България и Ви извикватъ къмъ велики дѣла и неизмѣрими жертви. Този актъ предъ цѣлия вѣнкашенъ цивилизованъ свѣтъ свидетелствува за високата държавна мъдростъ на Българския Господаръ, за това, че той добре разбира и далновидно преценява висшитѣ интереси на Отееството и народа си, умѣе достойно да ги пази и при случай да имъ пренесе въ жертва и най-скѣпото свое благо. Тоя колкото великодушень, толкова и мъдъръ решителень актъ на Ваше Царско Височество прави, щото дори и неприятелитѣ на България отвнъ да я почитатъ и ѣ се удивляватъ, а приятелскитѣ и едновѣрни народи да тържествуватъ и се радватъ.

Паметта на този великъ актъ ще преживѣе далечъ съвременното поколѣние и множество грядущи поколѣния презъ течението на вѣковетѣ ще си спомнятъ съ признателностъ и благоговение този добъръ, решителенъ, способенъ за велики подвизи и жертви български монархъ, който, за да положи основата на една българска народна и православна династия, не се поколеба и побоя да преодолѣе и отмахне самъ препятствията, които въ изобилие му се изпрѣчваха на пътя. Историкътъ ще отбележи любовта на Ваше Царство Височество къмъ своя народъ съ думитѣ, съ които въ Светото Писание е охарактеризирана любовта на Твореца къмъ чловѣчеството: „Тако възлюби Онъ миръ, яко и Сина Своего первороднаго посла въ немъ“.

Самиятъ фактъ — приобщаване на престолонаследника къмъ народната православна вѣра — самъ по себе си е отъ сѣдбоносно значение. Радостта на народа бѣ неизмѣрима. И все пакъ къмъ тази голѣма радостъ бѣ прибавено и още нѣщо.

Следъ акта на „Съединението“ на северна и южна България отношенията между освободители и освободени охладнѣха твърде много и дори станаха неприязнени. Ето повече отъ десетъ години тия два братски народа бѣха раздѣлени отъ домогванията и интереситѣ на официалната дипломатия.

Миропомазването на престолонаследника и преминаването му къмъ източно-православната вѣра стана непосредственъ поводъ за подобрене отношенията между велика Русия и малка България. И, за да подчертае значението на този моментъ, рускиятъ императоръ съобщилъ, че ще изпрати въ София генерала отъ своята свита графъ Голинищевъ Кутузовъ, за да присѣтствува отъ негово име на обряда на свещеното миропомазване на престолонаследника, който ще се извърши на втори февруарий.

Когато народътъ узна, че отношенията ни съ Русия се подобряватъ и че самъ рускиятъ императоръ ще бѣде кръстникътъ, радостта му премина всѣка граница. И въ тази своя радостъ добродушниятъ български народъ съзрѣ нѣкакво знамение...

Положението на България не бѣ много добро. Въ международно отношение тя бѣ изолирана и самотна.

Дори и нейната освободителка я ненавиждаше. Българският князь още не бѣ признатъ. И ето, случи се нѣщо, което съвършено промѣни цѣлата обстановка. Каточели добрата фея на България бѣ слѣзла на земята и по единъ чародеенъ начинъ, сѣщо като въ хубавитѣ приказки за царския синъ, бѣ промѣнила цѣлата картина. А тази добра фея се бѣ вселила въ едва двегодишния князь Борисъ Търновски. Това бѣ голѣмото знамение. И затова по незнайнитѣ пѣтица на своята интуиция българскиятъ народъ почувствува за втори пѣтъ, че князь Борисъ ще бжде единъ день голѣмата надежда на България.

1896 а.г.

На втори февруарий 1896 година се извърши самиятъ обредъ на миропомазването. Това не бѣше само единъ външенъ обредъ. Религиозниятъ български народъ отдаваше голѣмо значение на тоя актъ. Той каточели бѣ разтворилъ цѣлата си душа, за да приюти царствения младенецъ.

Още отъ рано утро столицата бѣ вече будна и скоро гражданитѣ тръгнаха къмъ центра на града. Улицитѣ бѣха преизпълнени. А не бѣха тамъ само столчани. Много делегации и гости бѣха дошли отъ всички краища на България. Всички искаха да видятъ или поне да бждатъ близу до царствения младенецъ, защото го обикнаха преди още да бѣха го видѣли. А, може би, тѣ чувствуваха, че въ него се е вселила добрата фея на България и пакъ въ него виждаха надеждата на България.

И ето князь Борисъ Търновски, като приказниятъ царски синъ, облѣченъ въ чисто бѣли и скѣпи дрехи, препасанъ презъ рамо съ червената лента на голѣмия орденъ Св. Александъръ, пристигна съ августейшия си баща въ катедралната църква Св. Недѣля. Тукъ бѣше и представителтъ на руския императоръ графъ Кутузовъ. Когато се приближи къмъ августейшия кръщелникъ, малкиятъ князь поздрави по войнишки, като вдигна малката си рѣчичка.

Въ присѣтствието на цѣлия официаленъ свѣтъ и на гражданството се започна тържествената църковна служба. Самиятъ обредъ на миропомазването се извърши отъ Негово Блаженство Екзархъ Йосифъ, пристигналъ нарочно за случая отъ Цариградъ.

Когато цѣлата църковна служба бѣ извършена, Негово Блаженство Екзархъ Йосифъ отъ името на българската църква предаде наследника на българския престолъ на грижитѣ на Държавния глава. По тоя случай той се обърна къмъ него съ следното знаменателно слово:

„Ваше Царско Височество,

Това, което сж ожидавали нашитѣ благочестиви баща и дѣди; това, за което е възнасяла горещи къмъ Всеблагаго Бога молитви българската православна църква; това, което пламенно е желаелъ цѣлиятъ български народъ и представителитѣ му съ откровеностъ сж представили предъ стѣпкитѣ на Твоя княжески престолъ, а Ти съ истинска господарска мѣдростъ и прозорливостъ благоволи да обещаешъ отъ висотата на Твоя Престолъ, че ще изпълнишъ, е вече изпълнено. Августейшиятъ Твой синъ — наследникъ на българския Престолъ, Негово Царско Височество благовѣрниятъ князь Търновски Борисъ, благодатию Всесветаго и Всеосвершителя Духа, е вече членъ на светата Източна православна църква. Такъвъ го предавамъ пакъ на грижитѣ на Държавния глава на българския народъ и предъ свидетели: Бога, Царя на царетѣ, и представителитѣ на Твоя народъ, въ това свето мѣсто, заявявамъ, че българскиятъ православенъ народъ повѣрѣва на Твоитѣ държавни рѣще тоя скѣпъ за неговото бждеще залогъ, като е увѣренъ, че, когато Божието Провидение го призове да поеме браздитѣ на управлението, той ще намѣри въ него Господаръ, проникнатъ отъ дълбока преданостъ и любовъ къмъ него и светата му вѣра и че во вѣки вѣковъ ще се споменува съ похвала името на Основателя на българската народна православна династия. Аминъ“.

Въ тоя день светата православна църква прие въ своята срѣда токущо миропомазания князь Борисъ Търновски. Въ сжщия день Негово Блаженство Екзархътъ обяви предъ княза и народа, че царствениятъ младенецъ принадлежи преди всичко на българския народъ. И, за да подчертае тази си мисълъ, той повѣри детето на България преди всичко въ рѣцетѣ на Държавния глава като скѣпъ „залогъ“ за бждещето на България.

Когато новомиропомазаниятъ престолонаследникъ

заедно съ своя царстваща баща напустна Божия храмъ, той бѣ обляхнатъ отъ непринудената и сърдечна любовъ на своя народъ. Тамъ, въ дълбочината на народната душа, той вече имаше запазено мѣсто.

и въ честите
ПЪЛНОЛѢТИЕ
въ мѣстата

Нима може да каже нѣкой какъ растатъ децата? Годинитѣ минаватъ бързо и незабелязано за тѣхъ, дори и за тѣхнитѣ близки. И ние съ учудване забелязваме, че, вмѣсто вчерашнитѣ деца, предъ насъ се изпращатъ вече цѣли юноши.

Но, ако това е така за всички деца, то е, тѣй да се каже, само формата, външната страна. Не е тѣй, обаче, съ съдържанието на вътрешния духовенъ миръ, съ неговото качество и съ неговото богатство. Тукъ неизбѣжно всѣки човѣкъ твори своето бѣдше.

Малкиятъ князь Борисъ Търновски растѣше сѣщо незабелязано, както растатъ всички деца. Тукъ, обаче, трѣбна да отбележимъ, че това царствено дете се развиваше при всички най-благоприятни условия и заложби. И все пакъ трѣбва да подчертаемъ, че неговиятъ августейши баща направи всичко възможно за всестранното му образование и възпитание. Но князь Фердинандъ не се задоволи съ това. Съ своя далеченъ погледъ той виждаше въ лицето на своя първороденъ синъ бѣдшеция Владѣтель на България. И затуй се погрижи както съ образованието, така и съ възпитанието му да го приближи къмъ народа.

Още следъ миропомазването на малкия престолонаследникъ бѣ обърнато особено внимание за неговото религиозно възпитание, което бѣ повѣрено на високо просвѣтения архимандритъ Василий.

Заедно съ това князь Борисъ бѣ обучаванъ споредъ програмата на нашитѣ основни училища. Но, за да подчертае, че законитѣ въ страната сѣ задължителни и за царския синъ, презъ 1904 година князь Фердинандъ отправи до тогавашния министъръ на народната просвѣта следния рескриптъ:

Драги ми Д-ръ Ив. Шишмановъ,

Следъ като имахте възможность да се увѣрите лично въ постигнатитѣ досега успѣхи на първородния

ми синъ Борисъ, князь Търновски, по предметитъ, които съставяватъ курса на началното образование, а особено по матерния езикъ, възлагамъ Ви да вземете грижата, щото до края на предстоящата учебна година Престононаследникътъ да бѣде подготвенъ като всички български деца, подлежащи на задължително учение, да положи предъ народни учители изпитъ, за да може да придобие право за постѣпване въ първия гимназиаленъ класъ.

Желая сѣщо и вториятъ ми синъ Кирилъ, князь Преславски, да се подготви и положи изпитъ по сѣщия начинъ, по програмата на основното училище. За по-нататъшното сръдно и висше образование на моитъ синове имайте грижата да ми представите подробенъ планъ.

Издаденъ въ нашия дворецъ въ София на 25 юний 1904 година.

Всегда Вамъ благосклонний

ФЕРДИНАНДЪ.

Още тогава, макаръ обучението и възпитанието на князь Борисъ да бѣ повѣрено на специални учители, той бѣ зачисленъ въ основното училище „Неофитъ Рилски“. А по-късно, когато предъ специална комисия бѣ подложенъ на строгъ изпитъ, пакъ отъ това училище бѣ му издадено училищно свидетелство за блестящо завършване на четвъртото отдѣление.

Неописуеми бѣха трепетнитъ вълнения на младия князь, когато получи като заслужена награда формената фуражка на първата софийска мъжка гимназия.

Последваха години на възторгъ, блѣнове и мечти. И ако не се страхувахме, че ще се отклонимъ твърде много, ние съ радостъ бихме навлѣзли въ приказното царство на първородния царски синъ. А тукъ се преплитаха невидимитъ нишки на една прекрасна душа.

Князь Борисъ знаеше, че престолътъ на българскитъ царе е отреденъ и за него. Той знаеше сѣщо, че сѣдбата му е предопредѣлила да бѣде Господарь и Владѣтель на България. За тоя моментъ той не единъ пжтъ се е замислялъ.

Наистина, бѣдещиятъ Владѣтель още отъ крѣхкитъ си години гребѣше съ пълни шепи отъ изворитъ на човѣшкото познание. Но младиятъ князь знае, че,

за да се управлява единъ народъ, не е достатъчна властътъ, които се дава отъ законитѣ. Нужно е и нѣщо друго.

Много малко сж душитѣ на земята, които упорствуватъ на властѣта на една прекрасна душа, бѣ писалъ нѣкога Метерлинкъ. За такава властъ мечтаятъ мнозина, но малко са избраницитѣ на небето за нея. А душевнитѣ качества на младия князь вече се очертаваха тъй, като чели думитѣ на голѣмия сърдцеведецъ бѣха предназначени тъкмо за него.

Покѣсно, когато България отстояваше своитѣ права по разнитѣ фронтове, ние ще имаме случаи да се убедимъ, че наистина много малко сж душитѣ на земята, които упорствуватъ на властѣта на една прекрасна душа. Тогавъ предъ лицето на смърттѣта князь Борисъ наплете първитѣ невидими нишки на една огромна властъ, която се прострѣ върху бѣдешитѣ негови по-данщи.

Подъ непрестаннитѣ грижи на своя августейши баща и на своитѣ възпитатели князь Борисъ се развиваше всестранно докато въ началото на 1912 година той завърши пълни осемнадесетъ години. А на тази възраст, съгласно нашитѣ закони, българскиятъ престолонаследникъ ставаше вече пълнолѣтенъ.

По този случай царъ Фердинандъ издаде следния манифестъ:

МАНИФЕСТЪ къмъ българския народъ

Съ особена радостъ възвестяваме на Нашия възлюбленъ народъ, че първородниятъ ни синъ, Негово Царско Височество престолонаследникътъ князь Борисъ Търновски, днесъ навърши своето пълнолѣтие.

Дълбоко признателни къмъ Провидението за това щастливо събитие, Ние изказваме Нашата пълна вѣра, че българскиятъ престолонаследникъ ще се покаже въ всички отношения достоенъ синъ на Нашето хубаво Отечество, че ще пази свободата и независимостѣта на българския народъ, че ще се грижи за неговото благосъстояние и преуспѣване и че като войникъ ще бѣде беззаветно преданъ на скѣпата ни армия, на която Короната и България възлагатъ своитѣ надежди.

Ние молимъ Всевишния да продължава своитѣ милостиви грижи за българския престолонаследникъ, да го закриля отъ злини, да му дарува добрини за радостъ и гордостъ на Нашето Отечество и на Нашия домъ.

Ст. София, 18 януарий 1912 год.

На първообразния съ собствената на Негово Величество рѣка написано:

ФЕРДИНАНДЪ.

Третото българско царство празнуваше пълнолѣтието на първия свой престолонаследникъ. И неговиятъ августейши баща — царьтъ на българитѣ, пожела да се отпразднува тоя исторически моментъ най-тържествено. Армията и народътъ отъ всички краища на царството бѣха изпратили свои представители. А каточели за да се предаде още по-голѣмъ блѣсъкъ на тържеството, всички близки и далечни държави изпратиха специални мисии. Балканскитѣ християнски държави пѣкъ бѣха изпратили въ българската столица по този случай и своитѣ престолонаследници.

Безъ да се спираме на подробноститѣ отъ блѣскавитѣ тържества, макаръ и да сж твърде интересни, нека въ тоя день се намѣримъ на голѣмия площадъ въ военното училище.

Спомнямъ си много добре оня върховенъ моментъ, въ който престолонаследникътъ положи своята войнишка клетва. А тя именно съставя сжщността на тия блѣскави тържества. Тогава азъ бѣхъ младъ подпоручикъ и служихъ въ четвърти Плѣвенски полкъ, чийто шефъ бѣше престолонаследникътъ. По случай пълнолѣтието на менъ се падна голѣмата честь да представявамъ заедно съ една команда нашия шефски полкъ на тия тържества.

Церемониалътъ при посрѣщане на Негово Величество Царя и при поздрава на войскитѣ бѣше свършенъ. Десеттѣ военни музики и грѣмкитѣ войнишки ура бѣха затихнали. Дори шепотътъ между гоститѣ бѣ престаналъ. Всички въ крайно напрежение очакваха нѣщо.

Въ тоя моментъ бѣловласиятъ митрополитъ Василий извика престолонаследника. Князь Борисъ се отпрати спокойно и смѣло къмъ него и се изкачи на специално за случая издигнатъ разкошенъ аналой.

Тамъ, съ издигната дѣснаца, князътъ произнесе ясно и твърдо словата на войнишката клетва. А това бѣше ежната оная клетва, която българскитѣ войници сѣ давали и ще даватъ за вѣрна и честна служба на царя и отечеството.

Въ тоя едва осемнадесетгодишенъ юноша, още недостатъчно закрепналь физически и съ бледно лице, само горящитѣ очи издаваха преживяванията на една честна войнишка душа, които свещената клетва преизвика.

Веднага следъ това Негово Величество Царьтъ на българитѣ награди чествувания престолонаследникъ съ най-големия български орденъ „Св. Кирилъ и Методий“, произведе го въ чинъ капитанъ и го назначи командиръ на първа рота отъ шести пехотенъ Търновски полкъ, чийто шефъ бѣше самъ царьтъ.

Когато се започна парадътъ, новоназначениятъ височайши ротенъ командиръ застава начело на своята рота и съ смѣла крачка, като старъ воинъ, премина церемониалния маршъ.

Въ смщия день, за да се подчертае особеното внимание къмъ армията, бѣ даденъ тържественъ обѣдъ въ военното училище. Тукъ царьтъ произнесе знаменателна по своята мъдростъ и силно прочувствена речъ. А посочвайки на своя синъ девиза: „Почитай Бога и обичай народа си“, Той се обърна къмъ него:

„Възлюблений сине,

Следъ тържественото обещание, което ти днесъ даде въ присѣтствието на Височайшитѣ Особи, представляващи своитѣ монарси и държавни глави, на духовенството, на правителството ми, на народнитѣ избраници, на представителитѣ отъ разнитѣ слоеве на народа и на войсковитѣ старейшини, ти ставашъ пълноправенъ синъ на българската Родина и неразривно свързанъ съ българската войска, чийто високи достоинства трѣбва въ тебъ да намѣрятъ висшето си изражение. Бѣди гордъ, че заживявашъ нейния животъ, но помни тежкитѣ обязанности, които съ това поемашъ. Ти, като бждещъ Владѣтель на България, трѣбва да бждещъ винаги дълбоко проникнатъ отъ нейнитѣ идеали и възделения. Ти трѣбва да напрегнешъ всичкитѣ си умствени и духовни сили да се приготвишъ всестранно, за да изпълнишъ високата си историческа мисия, която

Предопредѣлението ти е присъдило. Имай винаги предъ очи девиза: „Почитай Бога и обичай народа си“.

Въ тази трогателна минута отъ живота ми, като Твой родител и царь на българитѣ, възнасямъ горещи молитви къмъ престола на Всевишния да те благослови и подкрепи въ живота. Пожелавамъ ти отъ глѣбинитѣ на моята душа да придобиешъ храбростта на Асена, мъдростта на Симеона и християнскитѣ добродетели на Бориса за щастieto на България и за моето родителско утешение.

Да живѣе Негово Царско Височество Борисъ Князь Търновски, престолонаследникътъ на България. Ура“.

Следъ тази речъ князь Борисъ, видимо развълнуванъ, стана и съ една сериозностъ, неотговаряща на юношескитѣ му години, отговори:

„Ваше Величество,

Съ синовна любовь и сърдечна признателностъ благодаря на Ваше Величество за благопожеланията, които ми отправяте по случай моето пълнолѣтие. Благодарение на родителскитѣ грижи на Ваше Величество и на волята на Всевишного Бога, азъ днесъ встъпвамъ въ нова ера на моя животъ.

Ясно като съзнавамъ моитѣ тежки отговорни задължения, азъ ще положа подъ мъдрото ръководство на Ваше Величество всички трудове и старания, за да оправдая надеждитѣ на Ваше Величество и да изпълня моя свѣтълъ дългъ къмъ моята Татковина — България.

Светитѣ на Ваше Величество ще ми служатъ винаги като пѣтеводителъ. Благоволението на Ваше Величество да ме повишите въ чинъ капитанъ и да ми повѣрите командуването на рота въ шести пеши Търновски на Ваше име полкъ силно възрадва сърдцето ми. Като истински войникъ, азъ винаги ще се старая да бъда вѣренъ служителъ на Ваше Величество и неустрашимъ защитникъ на Отецеството.

Да пожелаемъ, господа, здраве, щастие и дългоденствие на Негово Величество царя на българитѣ, моятъ августейши родителъ. Ура“.

Тоя день завърши съ голѣма вечеря-гала, дадена въ двореца. Следъ тостовѣтъ на царя и на министъръ-председателя стана Н. Ц. В. престолонаследникътъ князь Борисъ и отговори съ една отмѣрена речъ, отъ

който лъхаше повишено самочувствие, гордостъ и достоинство:

„Хубавитѣ слова, що чухъ, — започна плавно князътъ, — ме дълбоко трогнаха. Следъ моя баща, азъ благодаря съ развълнувано сърдце преди всичко на представителя на моя възлюбленъ Кръстникъ, на августейшитѣ принцове и на извънреднитѣ посланици, на които изказвамъ моята сърдечна признателностъ. Тѣхното присѣствие тукъ ми донася милостивата симпатия на Господаритѣ и Държавни глави, които благоволиха да се присѣдинятъ мислено къмъ тия тържества.

Благодаря и Вамъ, господине министъръ-председателю, за участието, що Вие и правителството взимаете днесъ въ радостъта на моитѣ родители и въ моето лично щастие. Азъ виждамъ въ Васъ тълкувателя на чувствата на нашата страна и ценя нейната преданостъ спрямо династията ѝ, къмъ която мѣдритѣ примѣри, що тя ми дава, ме правятъ гордъ, че принадлежа.

Азъ ще запазя завинаги спомена отъ тоя хубавъ день и пия за здравето на августейшитѣ и знатни гости, чието идване срѣдъ насъ въ тия обстоятелства е едно ценно отличие за моята мила Родина“.

Когато четиридневнитѣ блѣскави тържества се свършиха, Н. В. Царътъ на българитѣ намѣри за необходимо да подчертае, че само „въ тѣсно единение между династията и народа“ се крие „залогътъ за нашето свѣтло бъдеще“. И по тоя случай Той се обърна съ специаленъ манифестъ къмъ народа:

МАНИФЕСТЪ

къмъ възлюбления ми народъ

Блѣскавиятъ начинъ, по който въ всички кѣтове на нашата земя населението отпразднува встъпването въ пълнолѣтие на Негово Царско Височество Борисъ князь Търновски, и трогателнитѣ изрази, съ които правителството, разнитѣ учреждения, корпорации и дружества и народътъ отъ всички вѣроизповѣдания, съсловия и възрасти засвидетелствуваха на менъ, на моя обичанъ синъ и на династията своитѣ чувства на привързаностъ, покъртиха въ висша степенъ моето сърдце и го преизпълниха съ дълбока, неизразима признателностъ.

Тържественото чествуване на това събитие въ нашата история, каквото тя не е записвала повече отъ петъ столѣтия, и сърдечното участие, що българскиятъ народъ взе въ моята бащинска радостъ, бѣха едно ярко доказателство за неразривнитѣ връзки, които съединяватъ династията и нацията. А присѣтствието на толкова високи и знатни представители на чуждестранни монарси и държавни глави бѣ гордостъ за страната ни и придаде на нашето домашно празденство оня блѣсъкъ, който направи да надмине то границитѣ на малка, ала прекрасна България, като потвърди още веднажъ какво почетно мѣсто българскиятъ народъ си е извоювалъ срѣдъ стариннитѣ господарства следъ кжсо свободно сжществуване.

Дълбоко убеденъ, че въ тѣсното единение между династията и народа, което така изредно се прояви вчера, е залогътъ за нашето свѣтло бждеще, Азъ изказвамъ на Моя възлюбленъ народъ и на Моето правителство най-сърдечната си благодарностъ и признателностъ за знаковетѣ на топли симпатии, що отъ вси страни ми бидоха засвидетелствувани и поради които преживѣхъ минути на радостно душевно вълнение.

Да пази Богъ България и царствения наследникъ на трона на нейнитѣ царе.

Дворецъ София, 21 януарий 1912 г.

ФЕРДИНАНДЪ.

ПРИ ПЪРВИТЪ ХЕРОИ

Единъ народъ се ржководи само чрезъ възплъщение на мечтитѣ си.

Густавъ ле Бонъ

Още съ първитѣ проблѣсъци за свобода единствената мечта на българския народъ бѣ да се освободи и обедини въ една единна своя държава. Съ тази мечта българинътъ посрѣщаше всѣки день свѣтлитѣ лжчи на слънцето. Съ нея българската майка откърмяше своя младенецъ. Съ сжщата мечта живѣеха поколѣннията следъ освобождението и, унесени въ нея, тѣ работѣха трѣскаво и закрепваха силитѣ си за неизбѣжния день на кървава разплата.

И ето дойде денът, когато царът на българитѣ замахна на югъ и посочи пътя на своитѣ войски. Въ мигъ българскиятъ войникъ разкъса веригитѣ, премина границата и подаде ръка на брата-робъ отъ югъ.

Това бѣше на пети октомврий 1912 година. Тогава българскитѣ полкове се спуснаха отъ северъ и навлѣвоха въ земята, която съ притаенъ дѣхъ отъ толкова време ги очакваше.

Въ сѣщия този день главнокомандуващиятъ царъ Фердинандъ бѣ пожелалъ въ тоя исторически моментъ да се намѣри и самъ той всрѣдъ своитѣ войски. И още въ деветъ часа сутринята той пристигна въ щаба на армията, която бѣше насочена къмъ Одринъ.

Царътъ на българитѣ бѣ вземалъ съ себе си и токущо назначения офицеръ за свръзка съ началникъ щаба на действащата армия. Това бѣше най-младиятъ капитанъ отъ българската войска — капитанъ князь Борисъ Търновски. Макаръ и едва осемнадесетгодишенъ, той бѣ вече отпразднувалъ въ началото на тази година своето пълнолѣтие.

Не може да се отрече, че царътъ на българитѣ поетъпваше като отличенъ педагогъ не само къмъ своя първороденъ синъ, но и къмъ наследника на престола на славнитѣ български царе.

Безъ да се бавятъ въ щаба, царътъ и престолонаследникътъ, придружени отъ командувания втората армия, потеглиха къмъ границата. Когато стигнаха висотитѣ при с. Бисеръ, най-напредъ предъ тѣхния погледъ се откриха много върхове и връхчета, а по тѣхъ съвършено изкуствено се очертаваше една линия отъ двойни бѣли къщички. Това бѣ произволно набеязаната граница, а отъ дветѣ ѣ страни бѣха българскитѣ и турскитѣ погранични постове. Отвѣдъ границата се бѣлѣеха къщитѣ на Свиленградъ, разположенъ на брѣга на легендарната рѣка Марица. Въ сѣщото време шумътъ на окървавената рѣка се заглушаваше отъ националния химнъ „Шуми Марица“ и отъ нестихващитѣ „ура“.

Въ тоя моментъ погледътъ на князь Борисъ долови множество български вериги, а задъ тѣхъ по пътята проточили се дълги колони, които бѣха преминали вече границата. Сърцето му затуптѣ и съ свѣтнали очи той сочи и обяснява нѣщо възторжено.

Значи, наистина вече сме въ война, помисли си младият офицеръ за свръзка капитанъ князь Борисъ Търновски. А той копнѣше въ тоя моментъ да бѣде по-близу до войницитѣ, да бѣде между тѣхъ, всрѣдъ тѣхъ. Но когато се убеди, че не е самостоятеленъ, че е само офицеръ за свръзка, той се утеша, че днесъ е едва първиятъ день на войната и че все ще има случай да отиде тамъ, гдето гърмятъ топоветѣ, гдето свистятъ куршумитѣ и гдето чедата на Балкана, окриляни отъ духа на Ботйова, съ презрение къмъ смъртъта летятъ все напредъ.

Тѣй унесенъ въ своитѣ мечти, князь Борисъ скоро бѣ върнатъ къмъ действителността. По пѣтя се зададе една колона отъ коли, по които ясно се забелязваше знакътъ червенъ кръстъ. Отзивчивъ не само къмъ народния възторгъ, но чувствителенъ и къмъ страданията на другитѣ, князътъ се отправи къмъ първитѣ ранени, къмъ първитѣ херои.

Още въ самото си начало войната бѣ вече грабнала първитѣ жертви. Но всѣки знае, че освобождението на народитѣ винаги се изкупва съ скѣпи жертви и борба. А гдето има борба, тамъ има и херои.

Царь Фердинандъ I забеляза сѣщо раненитѣ и се отправи къмъ тѣхъ. Но, когато ги наближи, той съобщи на намиращия се до него командущъ втората армия, че иска да награди съ ордена за храбрость първитѣ херои отъ тая освободителна война. И, за да засвидетелствува особеното си внимание къмъ българския войникъ, той възложи на престолонаследника лично да имъ предаде голѣмото отличие.

Съ нескривано вълнение князь Борисъ се приближава къмъ тия, които сѣдбата бѣ обрекла като първи жертви предъ олтара на националния идеалъ. Но въ сѣщото време неговото сърдце се изпълваше съ гордость, че нему се пада случаятъ да се приближи и да се докосне до първитѣ херои. Неговото вълнение, обаче, не му попрѣчи да каже по нѣколко топли и сърдечни думи на всѣки отъ хероитѣ, когато прикачваше на гърдитѣ имъ небесно-синята лента.

А тѣ, проститѣ войници, когато видѣха да се надвесва надъ тѣхъ толкова младиятъ капитанъ, изпърво проявиха само любопитство. Но когато въ лицето на тоя

юноша познаха своя престолонаследникъ, тѣ забравиха болките отъ ранитѣ си и се опитваха да се понадигнатъ отъ носилките, за да го видятъ по-добре.

Единъ отъ тия скромни и прости войници, трогнатъ отъ това височайше внимание, благодарѣше на сѣдбата си, че е раненъ. Никой не можеше да знае какво точно става въ душата на този простъ войникъ. Пъкъ и самъ той едвали би могълъ да обясни това съ думи. Но пламналиятъ му погледъ и сиянието, което озари лицето му, когато князътъ прикачваше синята лента на гърдитѣ му, очевидно озаряваха преживяванията на една щастлива душа.

А въ сѣщия този моментъ и въ душата на младия князъ ставаше нѣщо, може би, сродно съ преживяванията на българския войникъ. Та нали и той бѣ положилъ сѣщата войнишка клетва, както хилядитѣ тия прости войници; нали и той бѣ се родилъ и израстналъ подъ хубавото българско небе; нали и той бѣ откърменъ съ идеалитѣ на българския народъ?

Следъ всички тия преживявания и следъ първитѣ успѣхи на българскитѣ войски князъ Борисъ бѣше доволенъ отъ първия день на войната. И, отправилъ погледъ къмъ бъдещето на България, той имаше основание да се надѣва, когато предъ взора му се рисуваха розови хоризонти.

СТИХИИТЪ НЕ БИВА ДА СПИРАТЪ СМѢЛИЯ

Каквото можешъ да бждешъ, такова си и въ правото да бждешъ.

Максъ Цирнеръ

Както малкиятъ Давидъ нѣкога имѣ смѣлостта да влѣзе въ борба срещу библейския Голиатъ, тѣй и малка България почувствува нравственитѣ си сили достатъчни, за да се изправи за борба срещу обширната империя на султанитѣ. А тази империя се простираше тогава върху тритѣ континента — Европа, Азия и Африка.

И въпрѣки това, българската армия се стовари нато огромна лавина върху турцитѣ. Последваха единъ следъ другъ мълниеносни удари. Записаха се славни победи при Селиолу и Гечкенли, около Одринъ и Лозенградъ, при Бунаръ-Хисаръ и Люле-Бургасъ. И само

следъ две седмици турската армия бѣ толкова разгромена, че бѣ принудена да потърси спасение въ позорно паническо бѣгство.

Докато всичко това ставаше въ източна Тракия, нашата седма Рилска дивизия бѣ насочена по долината на Струма къмъ Солунъ.

Князь Борисъ, следъ като саморъчно прикачи небесно-синята лента на гърдитѣ на първитѣ херои отъ тракийския воененъ театъръ и следъ като изпълни възложенитѣ му нѣколко поръчения, бѣ изпратенъ при Рилската дивизия, гдето му бѣ възложена деликатна военна и политическа мисия.

На деветнадесети октомврий 1912 година князътъ придруженъ и отъ князь Кирилъ, настигна дивизията. Тя вече бѣ се спуснала въ долината на Струма и помиташе всички противопоставени ѣ турски войски.

Когато българскиятъ престолонаследникъ влѣзе въ токущо освободения градъ Горна-Джумая, той бѣ посрещнатъ най-сърдечно отъ цѣлото гражданство. Всѣки искаше да види младия царски синъ и да му се порадва.

По природа скромень, въпрѣки своя царски произходъ, той отбѣгваше, нѣкакъ стѣснително, тържественитѣ посрѣщания. Въ този случай, обаче, не бѣше самъ това. Имаше и нѣщо друго, което го караше да бърза на югъ при войскитѣ.

Въ най-гѣсната часть на Кресненското дефиле, кждето се промъкваше Струма, имаше мостъ надъ рѣката. При отстъплението си, обаче, турскитѣ войски бѣха го разрушили. Отъ есеннитѣ дъждове рѣката бѣше придошла и връзката между двата брѣга бѣ прекъсната. А водната стихия бѣ толкова буйна, че правѣше немислимо минаването на рѣката въ бродъ.

Артилерията и обозитѣ на Рилската дивизия, изправени предъ буйната рѣка, бѣха принудени да спратъ. Преминалата пехота сѣщо трѣбваше да дочака артилерията и обозитѣ си.

Изправенъ предъ водната стихия, князь Борисъ виждаше ясно, че напредването на дивизията при това положение бѣ невъзможно. Отъ друга страна, той знаеше, че по военни и политически причини дивизията трѣбваше да бърза съ усилені походи и часъ по-скоро да стигне предъ Солунъ и да го завладѣе.

При това положение всѣка минута бѣ скъпа и дори еждоносна. Време за колебание нѣмаше. И младиятъ български престолонаследникъ изведнажъ израстна като старъ и отличенъ полководецъ. За себе си той вече бѣ взелъ своето твърдо решение и бързо се отправи къмъ понтонеритѣ на дивизията, на които заповѣда:

— Мостътъ трѣбва да се направи на всѣка цена до утре вечеръ.

И каточели за да отстрани всѣко колебание и за да подчертае, че заповѣдта му е категорична, въпрѣки труднитѣ условия за нейното изпълнение, той добави:

— Стихиитѣ не бива да спиратъ смѣлия понтонеръ; тѣ сѣ неговиятъ истински противникъ, но той трѣбва да ги победи.

Обаянието отъ младия князь трѣбва да е било толкова силно, че бѣха положени нечовѣшки усилия, но заповѣдта бѣ изпълнена. Водната стихия бѣ страшна, но тя, наистина, бѣ победена и мостътъ бѣ построенъ.

И Рилци, имайки въ своята срѣда първородния царски синъ, отново полетѣха на югъ къмъ града на светитѣ братя Кирилъ и Методий . . .

И ВСЕ ПАКЪ

Въ Балканската война малкиятъ, но хероиченъ български народъ сгромоляса старата турска империя. И съгласно Лондонския миръ отъ май 1913 година България, следъ като се покри съ слава, бѣ осъществила значителна частъ отъ своя националенъ идеалъ.

Презъ юлий 1913 г. нашата втора армия вече близу месецъ задържаше напора на цѣлата грѣцка войска. Отъ продължителнитѣ и упорити боеве нашата армия бѣше се почти стопила и съ своитѣ едва нѣколко хиляди бойци се оттегляше по долината на Струма. Щабътъ на тая армия бѣ се установилъ въ Горна-Джумая. Положението на армията и на България бѣ тежко и почти безнадеждно.

Въ тия именно критически дни два автомобиля двърчеха по долината на Струма. Когато влѣзоха въ Горна-Джумая, тѣ спрѣха предъ щаба на втората армия. Отъ първия автомобилъ слѣзе престолонаследникътъ. Посрещна го началникъ щаба на тази армия

полковникъ Жековъ, който го освѣтли върху положението. Безъ да се бавятъ повече, автомобилитѣ продължиха на югъ. Князътъ искаше да се осведоми лично на самото мѣсто и затова отминава щаба на третата дивизия, отминава главната позиция и спира едва при най-предната охрана.

Когато младиятъ князь се ориентираше върху околната мѣстностъ и разположението на войскитѣ, при него се приближи нашъ разездъ. Началникътъ на разезда му докладва, че нашитѣ войски сж разположени поназадъ, а посочвайки съ ржка, показва му колко близко сж преднитѣ гръцки части.

Спокойствието или, по-право, самообладанието на княза-подействува поразително върху нашата най-предна охрана.

Князь Борисъ забеляза произведения ефектъ и, въпрѣки трагичната обстановка, въ която се намираше, намѣри сили въ себе си да се усмихне. Но въ сжщото време той разбра, че е на правъ пѣтъ, и, безъ да губи време, тръгна назадъ къмъ разположението на нашата пехота и артилерия. А тамъ положението бѣше твърде тежко.

И все пакъ... князь Борисъ вѣрваше въ жизненитѣ сили на българския народъ и въ свѣтлата звезда на България. Затуй съ още по-голѣмо усърдие той продължи обиколката си по позицията. Не рѣдко срѣщаше стари познайници, при които се спираше малко повече, защото знаеше, че неговитѣ думи ще се разнесатъ отъ уста на уста. А тамъ, гдето забелязваше посърнали лица, той се спираше и ужъ случайно подхвърляше по нѣколко ободрителни думи.

При тая обиколка младиятъ князь се увѣри, че положението на войскитѣ е тежко и неударжимо. Но, когато срещна токущо пристигналата група стари опълченци, за да „засилятъ“ армията, и когато въ лицето на единъ отъ тѣхъ позна стария си учителъ Йорданъ Трифоновъ, той почти извика отъ болка:

— И вие ли сте тукъ?

И все пакъ... царскиятъ синъ задуши своята болка, защото и следъ всичкитѣ превратности на сждбата надъ измѣчения образъ на България той виждаше въ далечината да сияе нейната свѣтла звезда.

А тукъ, войниците, които по-скоро приличаха на фшки, виждаха сиянието на царствената усмивка и, въпрѣки всичко, на душата имъ ставаше по-леко...

ВИСОЧАЙШИЯТЪ ОФИЦЕРЪ ЗА ПОРЪЧКИ

Още като гимназистъ, българскиятъ престолонаследникъ бѣ посвещаванъ въ военното изкуство отъ специални военни възпитатели. Презъ това време нему бѣха възлагани и официални мисии. Той представляваше българската армия на голѣмитѣ руски маневри при Киевъ, а сѣщо и на германскитѣ при Дрезденъ. На последнитѣ маневри, които бѣха следъ неговото пълнолѣтие презъ 1912 година, той прояви такъвъ интересъ, че аташиранитѣ къмъ него германски офицери даже не смогваха да отговорятъ на въпроситѣ му.

На тия маневри князътъ се придружаваше отъ полковникъ Жековъ. А и двамата не подозираха, че само следъ три години ще бѣдатъ въ толкова близко сътрудничество.

И все пакъ, всичко това бѣше само встъпление къмъ основното му запознаване съ военния животъ и военното изкуство. По-сериозно той бѣ въведенъ въ тѣхъ едва следъ като завърши своето пълнолѣтие презъ януарий 1912 година.

Тогава князь Борисъ бѣ назначенъ на длъжностъ командиръ на рота. Но това не бѣше само за форма. Той наеше, че, за да може да устои военното изкуство и за да може единъ день да командува цѣлата войска като бѣдещъ неинъ Върховенъ Вождъ, ще трѣбва да усвои командуването на малкитѣ части. И то не само на теория, но — което е още по важно — и на практика.

И затова презъ лѣтото на 1912 година, въ отдалечената отъ любопитнитѣ погледи казарма въ Чамъ-кория, всѣки день се явяваше на редовни занятия младиятъ едва осемнадесетгодишенъ капитанъ князь Борисъ Търновски. Въ горещитѣ лѣтни дни и въ тъмнитѣ нощи ротата минаваше редовния курсъ на обучението. А неинъ командиръ бѣше първородниятъ царски синъ. Когато премина опредѣления курсъ съ своята рота, князь Борисъ взема участие още сѣщото лѣто и въ голѣмитѣ Шуменски маневри.

Подиръ Балканската война въ София бѣ открита за първи пѣтъ военна академия. Това даде възможностъ на българския престолонаследникъ да се запознае основно съ принципитѣ на военното изкуство. И той постѣпи въ академията.

Презъ 1914 година избухна голѣмата Общоевропейска война. А на следната година въ войната се намѣси и България.

Когато мобилизацията бѣ вече обявена, трѣбваше да се опредѣли и лицето, което да застане начело на действащата армия. Единъ отъ сериознитѣ кандидати за този високъ и отговоренъ постъ бѣ престолонаследникътъ. Самъ военниятъ министъръ тогава се застѣпи именно за него. А този изборъ не бѣ случаенъ. Той познаваше високитѣ качества на княза и отличнитѣ отзиви за него отъ началника на военната академия. Въпрѣки това, обаче, голѣми държавни съображения подказаха да се отклони това предложение.

Вмѣсто това, въ края на септемврий 1915 година излѣзе заповѣдь, съ която капитанътъ отъ военната академия князь Борисъ Търновски се назначава офицеръ за порѣчки при главнокомандуващия на действащата армия.

Никой точно не знае, а малцина сѣж ония, които иматъ ясна представа за богатата, разнообразна и твърде много отговорна служба, която се криеше при изпълнението на скромната длъжностъ „офицеръ за порѣчки“. Не е възможно да се посочатъ всичкитѣ порѣчения, често пѣти — отъ най-деликатно естество, които сѣ му били възлагани.

Ако трѣбва да разгледаме дейността на „Височайшия офицеръ за порѣчки“, това би значило да се спремъ върху цѣлата история на войната. Нѣма важенъ моментъ, при който да не се чувствува неговото влияние, а често пѣти и неговото лично участие. И затуй ние го виждаме да пребродва Старопланинския полуостровъ въ всички посоки, за да се отзове тъкмо на най-заплашения пунктъ, въ най-решителния моментъ.

Лѣте и зиме, въ горещини или мразъ, дено или ноце — „офицерътъ за порѣчки“ е винаги на своя постъ.

Тъкмо така си представяше своята служба капитанъ князь Борисъ Търновски, когато получи назначението си „офицеръ за порѣчки“. Изпълненъ съ мла-

дежки жаръ въ своитѣ двадесетъ и една години, той побърза да се представи на главнокомандувация. Генералъ Жековъ го посрещна съ радостъ и не скри отъ него, че се счита гордъ да има въ своя помощъ първородния царски синъ и че ще може да използва неговитѣ високи качества, когато всички синове на Родината сж повикани да отстаиватъ националнитѣ идеали.

Трогнатъ отъ това сърдечно посрѣщане, князь Борисъ побърза да отговори съвършено непринудено:

— За мене е честъ, господинъ генералъ, да бѣда зачисленъ въ действащата армия и за мене е гордостъ да мога да служа при главнокомандувация на нашитѣ храбри войски. Честъта ще се постарая да оправдая и гордостъта ми ще бѣде заслужена, ако подъ Ваше рѣководство ми се даде възможность да изпълня дълга си като преданъ синъ и войникъ на страната.

Не е нужно тукъ да подчертаваме, доколко преданъ синъ и войникъ на страната се е показалъ първородниятъ царски синъ. Неговитѣ дѣла сж по-убедителни и отъ най-красноречивитѣ описания. Ние ще се задоволимъ да се спремъ само на нѣколко моменти отъ богатата дейность на Височайшия офицеръ за порѣчки, безъ да се опитваме да правимъ характеристика. Нека оставимъ дѣлата му да го характеризиратъ предъ неговитѣ съвременници и предъ иднитѣ поколѣния.

ЦАРСТВЕНИЯТЪ КУРИЕРЪ

Българскитѣ войски бѣха вече влѣзли въ Нишъ. Следъ това преминаха Морава и се насочиха на западъ. А презъ ноемврий 1915 година остатѣцитѣ отъ сръбската армия отстѣпиха къмъ непристѣпнитѣ албански планини.

Въ това време отъ югъ вече бѣха се появили въ Македония преднитѣ части на съглашенската армия, която бѣ стоварена въ Солунъ. Оттукъ тя трѣбваше да настѣпи на северъ и да се яви на фланга и въ тила на ядрото отъ българската армия, която преследваше сърбитѣ на западъ.

По такъвъ начинъ съглашенското командване разчиташе да подпомогне своята малка съюзница Сърбия,

като въ същото време постави българската армия въ твърде опасно положение.

Това действително, щѣше да бѣде така, ако нашето главно командуване не осуети намѣренята на враговетѣ. Следъ като съ бързи и грѣмотевични удари се справи съ цѣлата сръбска армия, то насочи всичкото си внимание на югъ. И въ скоро време, предъ буйния напоръ на българскитѣ войски, съглашенската армия бѣ върната въ отстъпление, преди да успѣе да подаде рѣка на сърбитѣ.

Презъ една мрачна ноемврийска нощъ главнокомандуваниятъ генералъ Жековъ се намираше въ Велесъ. Редовнитѣ телеграфни и телефонни връзки по това време бѣха прекъснати отъ отстъпващитѣ съглашенски войски, а новитѣ военни линии още не бѣха прокарани. Заповѣдитѣ до отдѣлнитѣ дивизии трѣбваше да се изпращатъ съ отдѣлни офицери. Това отъ своя страна изискваше извънредна смѣлость и особена съобразителность, защото пѣтищата често пѣти минаваха предъ нашитѣ най-предни войски и тия офицери въ всѣки моментъ можеха да се натъкнатъ на случайни нѣкои неприятелски разезди или отдѣления.

Презъ тази именно нощъ повечето офицери, съ които разполагаше главнокомандуваниятъ, бѣха заети съ разни порѣчения и задачи.

Бѣше необходимо да се изпрати бърза и важна заповѣдь до началника на втора Тракийска дивизия, която се намираше на висотитѣ къмъ Струмица. По това време българскитѣ войски настѣпваха стремително на югъ. Бѣше дошло времето, когато всички неканени пришелци, които тъпчеха свещената земя на Македония, да бѣдатъ пометени и прогонени отъ войскитѣ на Третото българско царство. Предъ тѣхния неудържимъ устремъ вече бѣгаха даже и старитѣ и изпитани войски на Англия и Франция.

Въ единъ моментъ съединенитѣ сили на англичани и французи оказваха на крайния ни лѣви флангъ неочаквана съпротива. И тъкмо затова главнокомандуваниятъ искаше да стовари върху фланга на враговетѣ цѣлата Тракийска дивизия. Но Тракийци се намираха въ това време чакъ къмъ Струмица. А заповѣдта трѣбваше да се предаде още презъ нощта.

И когато главнокомандуващият се чудеше, кого да изпрати съ тая толкова бърза и важна заповѣдъ, предъ него се представи офицерътъ за поръчки капитанъ князь Борисъ Търновски. Съ войнишка преданостъ и естествена скромностъ той му предложи готовността си да отнесе самъ заповѣдта.

Време за колебание нѣмаше.

Всички — отъ войника до генерала — живѣха съ една мисълъ и едно желание: победа! Въ това едничко желание изгаряше и първородниятъ царски синъ. Генералъ Жековъ подаде плика съ заповѣдта на княза, стисна му ръката съ нескривано вълнение и му пожела добъръ пѣтъ.

Когато българскиятъ престолонаследникъ излѣзе навънъ, той потъна въ мрака на нощта, а неговиятъ пѣтъ се губеше въ тъмнина и неизвестностъ. Дъждъ и снѣгъ валѣше и правѣше нощта още по-мрачна.

Докато царствениятъ куриеръ минаваше улицитѣ на Велесъ, отдѣлнитѣ свѣтлинки на града все още мъждѣха въ тъмнината предъ неговия пѣтъ. Но, когато градътъ остана вече задъ гърба му и той потъна въ тъмнината на нощта, само единъ вътрешенъ фаръ остана да блести — фарътъ на неговото сърдце. А то обичаше безпредѣлно своята скѣпа Родина.

Пѣтищата бѣха ужасно лоши и автомобилътъ можеше всѣки моментъ да затъне. Все пакъ това бѣ най-малкото неудобство. Пѣтътъ въ нѣкои участъци минаваше презъ населени мѣста, които бѣха заети отъ врага. А това именно изискваше смѣлость и съобразителностъ.

Въ мрачната нощъ само неговиятъ вътрешенъ фаръ бѣ единствената свѣтлина, която го направляваше презъ цѣлата нощъ. И затуи въ зората на следния день царствениятъ куриеръ пристига благополучно въ Струмица и, безъ да си отдъхне нито минута, намѣри началника на Тракийската дивизия и му предаде заповѣдта.

Началникътъ на дивизията веднага направи своитѣ бързи разпореждания до своитѣ полкове. А малко покъсно въ донесението си до своето начальство, като съобщаваше, че е получилъ заповѣдта чрезъ Негово Царско Височество престолонаследника, добави:

— Единъ часъ следъ това частитѣ на втора дивизия се спуснаха къмъ долината на Вардаръ, като преминахъ презъ върха Голашъ.

Когато зората на новия ден вече багреше въ пурпуръ околнитѣ върхове и когато полковетѣ на Тракийската дивизия се спускаха къмъ долината на Вардаръ, сърдцето на царствения куриеръ се изпълваше отъ онава неизразимо чувство, което може да предизвика само съзнанието за добре изпълненъ дългъ къмъ Родината.

МАКЕДОНИЯ Е ВЕЧЕ СВОБОДНА

Следъ като князь Борисъ донесе заповѣдта отъ главнокомандуващия и я предаде лично на генералъ Гешовъ, който бѣше началникъ на втора Тракийска дивизия, полковетѣ на Тракийци веднага започнаха настѣпление.

Втора Тракийска дивизия се намиралше на лѣвия флангъ на нашата армия и трѣбваше да настѣпи къмъ Дойранъ.

Следъ като изпълни блестящо възложената му поръчка, князь Борисъ се отказа отъ каква и да е почивка, въпрѣки безсънната нощъ, която прекара при крайно напрежение. И, безъ да губи нито минута, той тръгна за позицията заедно съ началника на дивизията.

А когато бѣ вече ориентиранъ върху разположението както на нашитѣ войски, така и на врага, той остана тамъ, за да следи и въздействува върху хода на боя.

Нашата артилерия даде сигнала. Не закѣснѣ съ отговора си и врагътъ. И пламна цѣлата планина.

А въ това време престолонаследникътъ следѣше боя отъ наблюдателния пунктъ при с. Попчево, даже и тогава, когато шрапнелитѣ почнаха да се прѣскатъ наблизу.

Боятъ се затегна. Враговетѣ разполагаха съ превъзходни по качество и количество сили. Две английски и една французка дивизия бѣха противопоставени на нашата Тракийска дивизия. И затова напредването отиваше бавно. По всичко изглеждаше, че борбата ще продължи нѣколко дни.

Първата нощъ князь Борисъ прекара на позицията край единъ голѣмъ огънь, макаръ че и предната нощъ не бѣ мигналъ, пжтувайки съ заповѣдта на главнокомандуващия. Разбира се, не за удоволствие остана край

огъня. Той използвава нощните часове, за да побеседва съ различните началници и за да направи своите бележки за всичко, което той е забелязал през деня. А следната сутрин, преди още да се съмне, князът бѣ при батареите, които трѣбваше да подготвят изхода на боя.

Три дни и три нощи Тракийци правѣха всички усилия, за да откърлят съединените сили на англичани и французи. Три дни и три нощи българският престолонаследник обикаляше позицията, окуражаваше, въздействуваше. Той преценяваше много добре голѣмото значение, което ще има за цѣлата армия изходът на борбата въ този участък, и затова не искаше да напустне бойното поле преди да бѣде свидетел на пълната победа.

Боят се засилва. Три дивизии сѣ срещу Тракийци. И то отъ най-отбранитѣ войски на Съглашението — французи и англичани. Тукъ по количество тѣ сѣ много. А пѣкъ и мъжеството имъ никой не оспорва. Беда-та имъ бѣ само тази, че срещу тѣхъ се намираха български войници. А тѣ бѣха дошли да освободятъ свежената земя на Македония отъ чуждо нашествие.

И ето върховетѣ отъ вражеската позиция започватъ единъ следъ другъ да падатъ въ наши рѣще. Само гордиятъ връхъ Голашъ, вече солидно укрепенъ, оказва още упорита съпротива.

На третия день нашата артилерия насочва своя сърѣдоточенъ огънь и по него. Князъ Борисъ е сѣщо въ този участък. А въ това време пехотата бавно пѣпли напредъ, печелейки съ кръвъ всѣка стѣпка земя. Вечерното було се спуска и оставя нашитѣ предни части само на нѣколко стотинъ крачки отъ страховития връхъ. Трѣбваше имъ само още единъ лѣвски скокъ, за да го овладѣятъ окончателно. Може би, нощта ще имъ позволи да събератъ силитѣ си и това да направятъ . . .

И наистина, рано сутринята на двадесетъ и шести ноемврий българскиятъ войникъ бѣ стѣпилъ на укрепления и непристѣпенъ връхъ. Тамъ още димѣше на барутъ, когато безкрайно смѣлиятъ царски синъ пристигна, за да поздрави храбитѣ войници съ победата.

А тукъ величието на подвига извикваше възхищение и гордостъ. Предъ погледа се разкриваха изоставе-

нитѣ непожтнати биваци на французитѣ. И тия мѣжествени войници, изправени предѣ българската стихия, трѣбваше да потърсятъ спасение само въ паническо бѣгство. Французитѣ отстъпиха къмъ Гевгели, а англичанитѣ — къмъ Дойранъ. Скоро, обаче, бѣха прогонени и отъ тия последни градове на Македония.

Само следъ три дни Височайшиятъ офицеръ за порѣчки прочете бюлетина на главното командуване отъ двадесетъ и девети ноемврий 1915 година. А тамъ бѣ отбелязано:

„Последнитѣ удари на англо-френци и сърби се наесоха по брѣговетѣ на Дойранското и Охридското езера. Македония е вече освободена и на нейна територия нѣма сега нито единъ неприятелски войникъ“.

САМО БОГЪ НИ Е ЗАКРИЛЯЛЪ

Когато князь Борисъ сподѣляше изпитанията на нашата трета армия въ Добруджа, въ сѣщото време главнокомандуващиятъ лично се намираше на южния фронтъ — къмъ Битоля.

Нашата Добруджанска армия не само защити гърба на България, но тя покри съ вѣчна слава българското оръжие и изнесе границата далечъ на северъ. А на южния фронтъ мощната съглашенска офанзива бѣ сломена, макаръ и съ цената на тежки и скѣпи жертви.

Следъ съкрушителната победа при Кубадинъ и следъ завладяването на Кюстенджа, нашата трета армия бѣ вече значително облекчена. Но въ сѣщото това време ожесточенитѣ боеве на южния фронтъ бѣха въ своя разгаръ.

Главнокомандуващиятъ си даваше смѣтка за голѣмото значение, което има непосредственото лично въздействие върху войскитѣ. И тъкмо затова той бѣ отишълъ тамъ, гдето се подготвяше изходътъ на голѣмитѣ боеве, а може би, гдето се ковѣше и сѣдбата на България. Но, следъ като бѣше обходилъ най-заstraшенитѣ участъци, той съжаляваше, че неотложна работа го застава да се върне въ главната квартира. И както при други важни моменти, тъй и сега главнокомандуващиятъ намѣри най-сполучливия свой замѣстникъ въ лицето на престолонаследника.

Когато князь Борисъ получи разпореждането на главнокомандуващия, бѣше вече привечерь. А освенъ това, истинска есенъ — влага, мъгла и студъ. Нищо, обаче, не бѣ въ състояние да спре княза отъ решението му да замине веднага. Отъ равна Добруджа той трѣбваше да пресѣче въ диагоналъ Старопланинския полуостровъ и да се яви на Битолския фронтъ. Може би, неговото сърдце и всѣка фибра отъ неговото същество трептѣха съ темпото на вихрения бой. И князътъ се понесе като вихъръ на югъ. Безъ отдихъ и почивка той пѣтува цѣла нощъ, продължи на следния день, пѣтува и втората нощъ, защото искаше по-скоро да стигне и да даде своята дань предъ олтара на Родината.

Нима е нужно да отбелязваме, че тукъ царскиятъ синъ дойде не за да остане въ щабовѣтъ, а тамъ, гдето смъртта безмилостно вилнѣеше, тамъ, гдето бойцитѣ изнемогваха, натамъ вътрешна сила го тласкаше. И той бродѣше отъ позиция на позиция, посещаваше батареитѣ, минаваше по окопитѣ, достигаше до най-преднитѣ линии.

Тукъ князътъ приличаше на сѣщинско привидение, безъ плътъ, безъ инстинктъ за самосъхранение. Съ своята царствена осанка, дори и въ тоя адъ, гдето най-разгорещенитѣ страсти и най-звѣрското въ човѣка бушуваха, той запази своята завладяваща царственостъ. Съ една подкупваща усмивка, съ нѣколко благи думи и съ личното си присѣствие той каточели оставяше подиръ себе си една свѣтла следа. Изнуренитѣ бойци чувствуваха нови сили да прииждатъ въ тѣхъ, а на душитѣ имъ ставаше по-леко.

Боеветѣ въ тоя участъкъ продължаваха безспирно, не вече дни, не и седмици, а цѣли месеци. Нашитѣ полкове се стоняваха по скалиститѣ върхове и въ завоя на Черна. Останалитѣ шепа защитници бѣха капнали отъ умора до пълно изтощение. И все пакъ, когато виждаха царския синъ между тѣхъ, тѣ намираха още сили, за да бранятъ всѣка стѣпка отъ свещената македонска земя.

Бѣше къмъ срѣдата на ноемврий 1916 година. Въ завоя на Черна нашата позиция минаваше презъ висотата 1212. За тая висота къмъ това време се водѣха най-упорити и кървави боеве. Остатъцитѣ отъ нашитѣ

защитници все още намираха сили не само да отблъсват безбройнитѣ вражески нападения, но използваха нѣкои моменти и сами да преминаватъ въ контъръ-атака.

Враговетѣ, обаче, разполагаха съ грамадно числено превъзходство на своитѣ войски. А освенъ това, озлобени, че тѣхнитѣ планове откъмъ Добруджа бѣха осуетени, тѣ правѣха отчаяни усилия да сломятъ българската съпротива на югъ. Тукъ тѣ изпращаха все нови и прѣсни подкрепления. При това положение боятъ за висотата 1212 започна да става съ все повече колебливъ успѣхъ: тая висота вече преминаваше ту въ едни, ту въ други рѣце.

Тъкмо при тия тежки изпитания за шепата защитници българскиятъ престолонаследникъ и нашиятъ главнокомандуващъ, отново пристигналъ въ Битолския фронтъ, намѣриха достатъчно морални сили въ себе си, за да се опитатъ да окажатъ и непосредствено личното си въздействие. И тѣ двамата, придружени само отъ своитѣ адютанти и отъ началника на войскитѣ въ този участъкъ полковникъ Г. Бошнаковъ, тръгнаха къмъ оспорваната висота.

Есенното слънце бѣ се скрило задъ далечнитѣ върхове. Вечерниятъ здрачъ се сгъстяваше и прикриваше като съ непрозиренъ воалъ движението на малката група. Снѣжна лапавица, обаче, затрудняваше движението по лепкавата калъ. Нищо вече не се виждаше — дори и само на нѣколко крачки. Само рѣдката стрелба даваше указание за посоката на движението, а експлозията на теккитѣ снаряди показваше, че боятъ още продължава и че защитницитѣ още упорствуватъ.

Потънали въ тежки мисли, всѣки отъ малката група крачеше напредъ. Ботушитѣ потъваха въ лепкавата калъ и тежаха, каточели бѣха напълнени съ олово. Пжтътъ имъ бѣше много, извънредно много труденъ . . .

Палави снѣжинки вихрено танцуватъ. Тѣ, сжщо както хората тукъ, дори и не подозиратъ, че само следъ мигъ могатъ да изчезнатъ. Едно докосване до грѣшната земя — и тѣ ще се превърнатъ въ капка животворна влага на майката-земя. Ето, нѣколко отъ тия палавници връхлетяватъ по лицето на княза. Но тѣ сж толкова нѣжни, че достатъчно е само едно докосване, за да се стопятъ и изчезнатъ като капки въ калъта. А князътъ потърква очитѣ си и каточели се събужда отъ дълбокъ

сънъ. Услушва се, но не чува никаква стрелба. Сякашъ мъртвило е зацарило горе, къмъ висотата. Нѣкаква страшна мисль го жегва въ сърдцето и той се обръща къмъ главнокомандуващия:

— Да вървимъ по-бързо, господинъ генералъ.

И тѣ се опитватъ да ускорятъ крачкитѣ си. Вървятъ, а нищо не виждатъ, нищо не чуватъ. Тѣ дори нѣматъ представа колко време сж вървѣли и съвсемъ не знаятъ кога ще свърши тѣхния пѣтъ. . .

Часовникътъ не може да имъ послужи, защото нищо не се вижда. А кибритъ не може да се запали. Вѣтърътъ не позволява това. Пъкъ и кой ли би дрѣзналъ да свѣтва сега, когато всѣки моментъ могатъ да се изправятъ предъ врага?

Безпокойствието става още по-силно когато, послушвайки се, чуватъ само глухия шумъ отъ собственитѣ си стѣпки. Нервитѣ сж изострени, напрежението е едва поносимо.

Тази тишина каточели вещае нѣкаква зловеща прокоба. И полковникъ Г. Бошнаковъ не сдържа лоситѣ си предчувствия:

— Това мълчание е зловецъ признакъ! — пришепва той.

И изведнажъ — нѣкакво подсвиркване се долавя. Всѣки спира на мѣстото си като закованъ. Миговетѣ сж дълги като вѣчностъ. Съ притаенъ дѣхъ всички се взиратъ въ мрака, всички искатъ да проникнатъ въ страшната неизвестностъ.

И ето, въ тъмнината се долавя нѣкакво тъмно петно. А преди още нѣкой да се опомни, то почва да се оформява въ човѣшки силуетъ. И отъ него се излъчва строгъ и властенъ гласъ:

— Стой! Кой тамъ?

Всички си отдѣхнаха. Отъ думитѣ му разбраха, че настреща е „нашъ“.

— Свой, — отговори тогава князътъ, увѣренъ, че въ силуета се крие българинъ. — А на кжде е посоката за къмъ 1212? — побърза да попита той.

Силуетътъ, отъ своя страна, сжщо се увѣри, че тия, които сж настреща му, сж сжщо българи, и, изненаданъ отъ тѣхната непредпазливостъ, влиза въ ролята на началникъ:

— Тихо! Никакъвъ разговоръ!

А когато приближи и забеляза нѣкакво си младежко лице, безъ да предполага ни за моментъ съ ко-го говори, той продължи своето напѣтствие, запазвайки сѣщия тонъ:

— Момчета, вие сте се заблудили. Хайде вървете съ менъ, но бързо и тихо!

Едва сега князътъ съобщава на своя непознатъ събеседникъ, че тукъ е главнокомандуващиятъ, че той самъ е престолонаследникътъ и че иска отъ него да ги заведе на висотата 1212.

Непознатиятъ остана изуменъ отъ това, което чува, но бързо се овладява и докладва шепнешкомъ, че тѣ се намиратъ вече на сѣщата висота, че самиятъ връхъ е съвършено близу, но че той преди малко е завладѣнъ отъ врага, и добавя:

— Нашитѣ вече се оттеглиха. Азъ съмъ последниятъ отъ останалитѣ живи защитници. . . Врагътъ идва следъ менъ. Той е, може би, вече на стотина крачки.

Куршумитѣ почнаха да прелитатъ и подсѣтиха, че всѣки мигъ е скѣпъ. Тогава неизвестниятъ поручикъ, като по-добре запознатъ съ тази мѣстность, стана водачъ на малката група.

Скоро, обаче, той изгуби посоката въ непроницаемата нощъ и, когато чувствуваше вече неувѣреностъ въ крачкитѣ си, спѣна се въ нѣщо, наведе се и напипа телефоненъ кабелъ. Наблизу намѣриха и изоставенъ нашъ телефоненъ апаратъ. Събраха се всички около него, обнадеждени, че ще влѣзатъ въ връзка съ „нашитѣ“. Но и тази надежда изчезна — апаратътъ не работѣше.

Времето бѣше скѣпо. Положението безнадеждно. Врагътъ приближаваше и всѣки мигъ той можеше да се изправи предъ тѣхъ. И тогава за пръвъ пѣтъ свѣтовната история на войнитѣ и на народитѣ щѣше да отбележи, че главнокомандуващиятъ на една армия, която се е проснала на стотици километри фронтъ, и престолонаследникътъ на единъ хероиченъ народъ сѣ загинали въ една нощна схватка на преднитѣ линии.

Въ тоя критически моментъ въ главата на князь Борисъ като мълния проблесна спасителна мисль и той прошепна:

— Да вървимъ по жицата! И веднага тръгна.

Другитѣ го последваха съ наведени глави. Снѣжна-та лапавица шибя въ лицата, но тѣ сѣ вече безчувстве-

ни къмъ тоя Божи бичъ. Краката тегнатъ, затъващи въ калъта, но никои не чувствува умора отъ това. Само сърдцата сж свити отъ загубата тамъ — горе на 1212.

Движатъ се краката механически и търсятъ спасителния телефоненъ кабелъ. А той все ще ги отведе къмъ нѣкоя войскова часть.

Ето шумъ. Долавятъ се гласове. Това сигурно сж последнитѣ оттеглящи се групи. Безспорно, свои сж това! Колко скъпа е тази дума въ такъвъ моментъ!

Но ето, това беда. Нѣма нищо по-лесно отъ едно недоразумение въ тая тъмна и мрачна нощъ. Та малко ли недоразумения ставатъ въ ясна свѣтлина и при пълно спокойствие? Князътъ и цѣлата групичка се приближаватъ къмъ „свои“. Но тѣ идватъ откъмъ изоставения връхъ и лесно могатъ да бждатъ взети за врагове. Затуй бѣ необходимо предпазливо предупреждение да не се стреля.

Най-сетне, тѣ сж при своитѣ. А тамъ, като по безжичния телеграфъ, се разнася отъ уста на уста:

— Князътъ. . . Престолонаследникътъ. . . Главномандуващиятъ. . .

Мнозина сж тия, които не вѣрватъ на тази мълва. Толкова невѣроятна е тя. Нѣкои войници се приближаватъ и като невѣрващия Тома се докосватъ до княза и, ужъ, чистейки снѣга отъ шинела му, взиратъ се въ благородното му лице.

— Само Богъ Ви е закрилялъ!

Тѣй мълвѣха изуменитѣ войници, когато се увѣриха, че това не е сънъ. Вдигаха смирено дѣсница и се прекръстваха. А на душата имъ ставаше все по-леко. Въ сърдцата имъ се отпечатваше дълбоко образътъ на любимия князъ. И може би, въ тия трагични моменти тѣ виждаха опората на България само въ неговото лице. . .

ПРИ ОХРИДЪ

Слънцето жарѣше немилостиво. Юлскитѣ горещини ставаха вече непоносими и столичани, които имаха възможность, въпрѣки войната, търсѣха прохлада вънъ отъ столицата.

Презъ тия юлски дни на 1917 година князь Борисъ бѣ пристигналъ въ София, гдето му бѣ възложено да уреди нѣкои служебни въпроси. Тукъ той научи, че се замисляло едно наше нападение за овладяването на нѣкаквъ важенъ пунктъ на фронта къмъ Охридъ. Преди това, обаче, главнокомандувачиятъ възнамѣрявалъ да се осведоми лично за положението на самото мѣсто.

Когато научи това, князътъ не можа повече да се задържи въ София. И още при разсъмване той се намери въ Кюстендилъ. Едва пристигналъ тамъ, автомобилитѣ на главнокомандувачия и княза потеглиха за Охридъ, гдето разчитаха да стигнатъ сжщата вечеръ.

Непредвидени служебни разговори въ Скопие попрѣчиха да се изпълни маршрута. Но затуй пъкъ решиха да използватъ нощта, за да се спечели загубеното време. Къмъ полунощъ автомобилитѣ преминаха презъ Дебъръ и навлѣзоха въ тѣсното дефиле на Черни-Дринъ. Но тукъ, независимо отъ това, че се пѣтуваше нощемъ, пѣтятъ бѣше извънредно лошъ и автомобилитѣ се повредиха.

Князь Борисъ не се смути отъ това. Той се залови на работа и съ помощта на шофьоритѣ въ скоро време автомобилитѣ бѣха поправени. При разсъмване можаха да продължатъ пѣтя си и още преди обѣдъ стигнаха въ старопрестолния български градъ Охридъ — градътъ на св. Климентъ.

Тукъ се намираше щабътъ на сборната дивизия, на която престоеше да извърши проектиранитѣ действия. Между Охридското и Прѣспанското езера се издигаше тѣсенъ планински масивъ, по грѣбнака на който бѣха разположени частитѣ отъ сборната дивизия. Тукъ като езикъ се издаваше една висота, прилична на малка крепостъ и затуй бѣха я нарекли „Калето“. До тая, именно, висота бѣха се промъкнали французитѣ. И, следъ като се укрепиха добре на нея, бѣха успѣли да изнесатъ преднитѣ си окопи само на нѣколко десетки крачки отъ нашитѣ предни линии. Разбира се, тая близостъ на врага бѣ много неудобна за нашитѣ защитници въ тоя участъкъ и главнокомандувачиятъ възнамѣряваше да се завладѣе „Калето“. И тѣкмо за това бѣ пристигналъ на самото мѣсто, за да даде най-добре своитѣ распореждания и заповѣди. А щомъ въпросътъ се отнася до та-

кива действия по фронта, българският престолонаследникъ бѣ винаги първиятъ доброволецъ.

Князътъ и главнокомандуваниятъ останаха цѣлия день въ Охридъ, където изслушаха доклада на началника на сборната дивизия. И все пакъ князь Борисъ намѣри време, за да разгледа отново града и да се полюбува на красивото езеро.

Наистина, не за пръвъ пѣтъ той посещаваше този дивенъ български край. Но незабравими сѣ впечатленията на княза отъ първото му посещение.

Това бѣше наскоро следъ освобождението на Охридъ и цѣла Македония презъ 1915 година. Тогава къщитѣ каточели бѣха опустѣли. Всичкитѣ имъ обитатели и дори отъ близката околностъ бѣха се стекли на северъ отъ града. Тамъ тѣ очакваха своя високъ гостъ. А толкова отдавна го очакваха. И не само тѣ: — тѣхнитѣ бащи и дѣди отъ вѣкветѣ го очакваха.

И затуй, когато сега идваше първородниятъ царски синъ въ нѣкогашния престоленъ градъ на царь Самуила, това море отъ хора се залюлѣ отъ луда радостъ. Мѣжетѣ викаха възторжено, старитѣ плачеха отъ умиление, а женитѣ и момитѣ, макаръ и да бѣше късна есенъ, бѣха намѣрили цвѣтя и обсипваха пѣтя на царския синъ. А въ душитѣ каточели вѣкрѣснаха преданията и израстнаха видения отъ времето на св. Климента и на царь Самуила.

Въ тоя моментъ невидимъ мостъ се прехвърляше и по него шествуваха старитѣ воини на царь Самуила, за да посрещнатъ престолонаследника на Третото българско царство. А той, трогнатъ отъ сърдечното и възторжено посрѣщане на охридчани, каточели виждаше шествието на исполинскитѣ сѣнки. И, като истинско дете на България, смирено се наведе и цѣлуна дѣснищата на Охридския митрополитъ Борисъ, който бѣ излѣзълъ начело на посрѣщачитѣ.

Тогава залюлѣ се това море отъ хора и начело съ хоругви, знамена и икони се насочи по стрѣмнитѣ и тѣсни улици на старопрестолния градъ, изпълни старата църква Свети Климентъ и залѣ околнитѣ улици. Въ тая старинна, историческа църква се отслужи благодарственъ молебенъ, а после митрополитъ Борисъ произнесе незабравимо слово. Думитѣ идваха отъ сърдцето и се вливаха въ душитѣ на богомолцитѣ. Съ лица, оза-

рени отъ нѣкакво свѣтло сияние, и очи, овлажнѣли отъ неизразима радостъ, може би тия вѣрни чедѣ на българския народъ никога не сж чувствуваха толкова преизпълнени своитѣ души.

Неизгладими сж следитѣ отъ преживяванията въ тия скѣпи моменти. И когато сега князь Борисъ отново бѣ въ Охридъ, той не можа да задуши желанието си отново да се разходи изъ старопрестолния градъ и да се поклони на старинната църква Свети Климентъ. А следъ това отиде на брѣга на Охридското езеро и, вслушанъ въ ромона на вълнитѣ, той каточели потъна въ другъ миръ. И едва когато вечерниятъ прохладенъ вѣтрецъ извика трѣпки по тѣлото му, князътъ се опомни и трѣгна за щаба на сборната дивизия.

Следъ като пренощуваха въ града, главнокомандуващиятъ и князь Борисъ трѣгнаха на следния день за позицията между дветѣ езера. Още отдалечъ тѣ трѣбваше да слѣзатъ отъ конетѣ и да продължатъ катеренето пешъ по скалиститѣ върхове. Освенъ това приближаването къмъ позицията трѣбваше да става съ голѣма предпазливостъ, защото неприятелскитѣ окопи отстоиха съвършено близу отъ нашитѣ предни линии. А главнокомандуващиятъ и князътъ искаха да отидатъ до най-преднитѣ окопи.

Когато стигнаха тамъ, тѣ трѣбваше да се задоволятъ да направятъ своитѣ разузнавания само презъ бойницитѣ, изградени отъ натрупанитѣ върху скалата камъни. Отъ тия бойници се наблюдааха подстѣпитѣ къмъ неприятелската позиция, оттамъ се наблюдаваше ясно и „Калето“, отъ което французитѣ бѣха създали здраво укрепена позиция.

По тия скалисти върхове бѣха се загнѣздили като орли нашитѣ защитници. И като орли се чувствуваха тѣ горди въ тия непристѣпни чукари. Затуй пкъ бѣха угнетявани отъ близостъта на французитѣ, които се намираха само на шестдесетъ крачки отъ нашитѣ предни линии. Тукъ всички трѣбваше да бждатъ нѣми и да се разправятъ съ мимика. Дори и шепотътъ често пѣти бѣ отнѣсанъ на крилетѣ на вѣтреца.

Тъкмо това снишаване и прикриване не можеше да понася князь Борисъ. И той, презирайки опасностъта за своя животъ, се опита да се изправи високо надъ бойницитѣ и да хвърли волень, като на орелъ, погледъ

къмъ врага. Тоя гордъ поривъ, който извикваше всичкото му презрение къмъ смъртта, бѣше, обаче, за момента съвършено ненуждно предизвикателство. За щастие, главнокомандуващиятъ успѣ навреме да предотврати тая година, но ненуждна дързостъ.

Тази постѣпка на княза направи силно впечатление на генералъ Жековъ. Въ сѣщото време тя предизвика сериозни грижи за голѣмитѣ отговорности, които биха легнали върху него при едно нещастие съ княза. Та нали той бѣше престолонаследникътъ на българския тронъ? Нали народътъ още отъ люлката му бѣ прозрѣлъ въ неговото лице надеждата на България?

Въпросътъ бѣ сериозенъ и деликатенъ. Но генералътъ познаваше добре княза. Той знаеше, че мѣчно би обуздалъ смѣлостта и дори дързостта му да излага на опасностъ живота си. Но той сѣщо знаеше, колко отзивчиво и чувствително е неговото сърдце къмъ страданията и неволитѣ на другитѣ.

И генералъ Жековъ, като истински сърдцеведецъ, използува сѣщата вечеръ, за да предпази отъ увлѣчения скѣпото „дете на България“, както бѣ го нарекла неговата баба княгиня Клементина. Но, за да постигне това по-ефикасно, послужи си съ отзивчивостта му къмъ другитѣ. И той се обърна колкото строго, толкова и бащински къмъ него:

— Ако въ краенъ случай, и недай Боже, Вие искате да жертвувате живота си, тѣй скѣпъ за България, то нѣмате право да причинявате съ Вашата смѣлостъ излишни жертви между войницитѣ.

Тия смѣли думи се отекнаха дълбоко въ душата на княза. И, може би, пѣсенъта на Охридското езеро, което събуди толкова скѣпи спомени и мечти, заглуши неговата болка . . .

ДА НЕ Е ТЪРНОВЧЕ?

Презъ януарий 1918 година, когато дърво и камъкъ се пукаха отъ студъ, автомобилътъ на българския престолонаследникъ отново летѣше къмъ фронта. И още на следния день князь Борисъ се намираще въ разположението на пета дивизия по дѣсния брѣгъ на Вардаръ.

Тъкмо по това време въ този участъкъ отъ македонския фронтъ бѣше пристигнала една голѣма група шведски офицери. Тръгнаха отъ далечния северъ, тѣ идваха като неутрални гости, за да се запознаятъ съ действията на българската войска. А за нея и за малкия, но хероиченъ български народъ отдавна бѣ проникнала до тѣхъ славата имъ на отлични и храбри войници.

Все по това време, въ единъ отъ близкитѣ участъци на тази дивизия, нашата артилерия бѣ предприела огнево нападение. Противникътъ веднага отговори. И ето пламна стихийна канонада. Всичко живо по позицията се бѣше подслонило въ закритията. Само царскиятъ синъ остана на открито гордъ и невъзмутимъ, каточели искаше да предизвика снизходителната къмъ него сѣдба.

Войницитѣ и офицеритѣ, които го наблюдаваха, изтрѣпнаха отъ ужасъ при тази негова дързостъ. И даже хладнокрѣвнитѣ шведи, дошли отъ далечния северъ, се удивяваха на неговата постѣпка. Нѣкои отъ тѣхъ бѣха толкова поразени отъ това, което наблюдаваха, че си позволиха да нарушатъ задължението си като гости. И тѣ подкрепиха настояванията на нѣкои наши офицери предъ княза да се подслони въ нѣкое закритие, поне докато трае ураганътъ.

Князь Борисъ ги погледна и шеговито имъ отговори:

— Не обичамъ да стоя на закрито. Азъ съмъ като шведеца — приятель на студа и свободния въздухъ на планинитѣ. . .

И, като истински приятель на свободния въздухъ, князътъ се спусна спокойно и безгрижно къмъ близката долчинка. А тамъ се намираще батареята на познатъ нему офицеръ. И сега, именно сега, когато бушуваше артилерийската стихия, той отиваше да стисне рѣката на батарейния командиръ и да поздрави храбритѣ артилеристи.

Тия, които го наблюдаваха, навѣрно не можеха да разбератъ неблагоприятната му постѣпка. Но той знаеше какво прави. Князътъ чувствуваше и разбираше, че съ своето „неблагоразумие“ печелѣше нови херои за българската армия. И то тъкмо когато България имаше нужда отъ хероизма на своитѣ синове.

Оставилъ войниците и офицеритѣ отъ Дунавската дивизия да се удивяватъ, князь Борисъ напустна позицията на следния день.

На пѣтъ за главната квартира автомобилътъ бързаше по шосето. Но, когато отмина Берово и преди да стигне Пехчево, колата трѣбваше да спре. Една отломка отъ скала бѣ се откъртила и паднала тъкмо върху най-тѣсното мѣсто на пѣтя. Пъкъ и мѣстото бѣше такава, че не можеше да се заобиколи падналия блокъ.

Князь Борисъ веднага слѣзе. Тамъ бѣше една група опълченци отъ Търновско, която имаше назначение да поддържа пѣтя. Още отъ сутринята тѣ правѣха опити и се мѣчеха съ лостове да отмѣстятъ падналия каменъ блокъ, за да разчистятъ шосето. Но усилията имъ оставаха безуспѣшни.

Когато князътъ огледа препятствието, той се залови най-напредъ да ободри опълченцитѣ, за да може да се изтръгнатъ крайнитѣ напрежения на силитѣ имъ. И после съ съединени усилия да постигне това, което не може да се даде, докато тѣ сж разединени.

И той хвърли шинела си, подхвърли нѣколко шегги и весели закачки и започна редомъ съ старитѣ „чиочвци“ да бута каменния блокъ. Но, вече заледененъ отъ студа, той дори не помръдна.

Като се убеди, че това не е достатъчно, князътъ извика да донесатъ веригата отъ автомобилата и по негово указание съ нея бѣ опасанъ каменниятъ блокъ. А въ сжщото това време той дава знакъ да приближатъ неговия автомобилъ.

И, когато всичко е готово, князътъ се обръща къмъ опълченцитѣ съ последнитѣ си разпореждания:

— Сега вие съ всички сили ще наблегнете назадъ и къмъ дерето, а пъкъ азъ ще тегля съ автомобилата, за да откъртимъ блока.

Метналъ се на автомобилата, князътъ следи задружитѣ усилия на всички и командува високо:

— Едно, две, три-и-и!

Замръзналата скала каточели малко трепна предъ общитѣ усилия.

Единъ малъкъ отдихъ, една нова шегга и пакъ отново се чува високиятъ гласъ:

— Едно, две, три-и-и! — продължава той да обединява всички усилия.

И въ единъ мигъ огромниятъ каменъ блокъ полетява къмъ дерето и заедно съ себе си повлича самия автомобилъ. Още единъ мигъ — и автомобилътъ ще се сгромоляса въ пропастьта. Но князътъ не губи присъствие на духа, мигновено откача единия край на веригата и отпуска блока да полети самъ въ дерето.

— Ура-а-а! — викатъ старитѣ опълченци и заглушаватъ грохота на откъртената и падаща скала.

— Ура...! — съ свѣтнали очи викатъ „чичовцитѣ“ и гледатъ съ възхищение младото и смѣло шофьорче, което съ такава срѣчностъ, съ такова добродушие и съ толкова смѣлостъ помогна да се разчисти задръстениятъ пѣтъ.

Автомобилитѣ сѣ отново готови и потеглятъ. Опълченцитѣ сѣ още подъ силното впечатление, което остави у тѣхъ младото шофьорче. Тѣ се натрупватъ при последния автомобилъ и съ всичката наивностъ на народната душа сподѣлятъ възторга си. А на единъ отъ тѣхъ му се иска да бѣде нѣкакъ по-близу до тоя пламененъ момъкъ. Пъкъ, може би, случайно той да е отъ неговия край. О, ако това би било истина, тоя старъ опълченецъ би изпиталъ истинска гордостъ. И той не може да се сдържи и запитва близкия офицеръ:

— А, бе, онова „младото шофьорче“, — онова, де, шегобийчето, да не е търновче? Огънь момче, огънь, — продължаваше да говори стариятъ търновски опълченецъ.

Офицерътъ се усмихва на тая народна атестация и бърза да задоволи любопитството му:

— Търновче е, търновче. Наричатъ го князь Борисъ Търновски. . .

Изненада, пълна изненада бѣ това за нашитѣ опълченци. Тѣ хвърлиха нагоре калпацитѣ си и викаха до прегракване ура следъ отминаващитѣ автомобили.

А когато князътъ отговори на сърдечнитѣ имъ приветствия съ размахване на фуражката си, радостъта имъ нѣмаше край. Тогава очитѣ имъ овлажнѣха отъ умиление, възторгъ и гордостъ.

ПРИ ИЗНЕМОГВАЩИТЪ

На 30 май 1918 година сутринта се получи тревожното съобщение — Яребична завладѣна отъ враговетѣ.

И наистина, следъ продължителна артилерийска подготовка съглашенското командване предприе сериозенъ ударъ. Нѣколко гръцки и французки дивизии атакували частъ отъ позицията на пета дивизия по дѣсния брѣгъ на Вардаръ и успѣли да завладѣятъ висотата Яребична. Действително, тая висота е била само нѣкакъвъ преденъ пунктъ на нашата дивизия, врагътъ е билъ задържанъ предъ главната позиция, но все пакъ това бѣ успѣхъ за многобройнитѣ ни врагове. А българскиятъ войникъ не бѣ свикналъ да претърпява дори и малки неуспѣхи.

Въ тоя день царъ Фердинандъ празнуваше своя именъ день. Князетѣ се намираха въ София. Но когато престолонаследникътъ князь Борисъ се научи за нещастieto на фронта, цѣлото празнично настроение се изпари. Той забрави, че е престолонаследникъ, забрави дори и за празника на своя баща. Въ тоя моментъ той знаеше само, че е офицеръ и че неговиятъ дългъ е при изнемогващитѣ.

Сѣщия день, макаръ и късно вечерята, автомобилитѣ бѣха гостови. Подполковникъ Борисъ Търновски заедно съ своя братъ князь Кирилъ Преславски и съ своя адютантъ подполковникъ Калфовъ бѣха сѣщо гостови. Нощта бѣ тъмна, а дъждътъ непрекъснато валише.

Това, обаче, не можеше да попрѣчи на смѣлитѣ пѣтници и автомобилитѣ потеглиха.

Следъ като оставиха столицата задъ гърба си, тѣ потеглиха на югъ, спуснаха се по долината на Струма, а зората на следния день ги огрѣ, когато се спускаха по долината на Вардаръ.

Наистина, изминатиятъ пѣтъ презъ тази безсънна нощъ не бѣ малкъ. Но при силното желание да стигне по-скоро при тия, които въ своята борба съ враговетѣ изнемогваха, тоя пѣтъ се струваше безкраенъ. И все пакъ мракътъ на нощта, която бѣ цѣла вѣчностъ, трѣбваше да отстѣпи на новия свѣтълъ день. А той, може би, криеше нови надежди и нови упования.

Още сутринята българският престолонаследникъ стигна въ щаба на първа армия. Тукъ той настигна главнокомандувачия, който бѣ пристигналъ сжщата нощъ. И, безъ да се бавятъ, цѣлата група потегли къмъ Гевгели, а оттамъ за щаба на пета Дунавска дивизия.

Едва тукъ, следъ като презъ цѣлия день бѣ проучвалъ положението на самото мѣсто, князь Борисъ си позволи следъ безсънната и уморителна нощъ да подкрепи силитѣ си. А рано, още на следната сутринъ, той побърза къмъ самата позиция.

Смѣнилъ автомобиля съ конь, после изоставилъ и коня, българскиятъ престолонаследникъ се катерѣше по стрѣмнитѣ и разкаляни върхове, за да стигне тия, които изнемогваха.

Съ тѣхъ той искаше да сподѣли нерадоститѣ на войната. Въ тѣхъ му се искаше да влѣе повече бодрость и смѣлость. За тѣхъ и за България той искаше да засвидетелствува готовността си и за най-свидна и скъпа жертва.

НАЙ-ХРАБРИЯТЪ МЕЖДУ ХРАБРИТЪ

Следъ тежкия бой за висотата Голѣма-Яребична на позицията бѣ настѣпило привидно спокойствие. И все пакъ кризата още не бѣ минала. Наистина, отбелязаниятъ неприятелски успѣхъ не бѣше нито страшенъ, нито голѣмъ, но опасността идваше отъ това, че противникътъ, следъ като бѣ натрупалъ въ тоя пунктъ много войски, можеше въ всѣки моментъ да продължи атаката си.

Тъкмо затова главнокомандувачиятъ се озова още сжщия день на фронта, за да вземе нужднитѣ мѣрки на самото мѣсто въ застрашения участъкъ. Тъкмо затова пристигна тамъ при изнемогващитѣ и българскиятъ престолонаследникъ.

Когато на първи юний 1918 година князь Борисъ бѣше вече на самата позиция, тамъ се случи нѣщо, което наистина бѣше станало обикновено за хората отъ окопитѣ. То, обаче, бѣше станало обикновено и за първородния царски синъ. Но това, което се случи тогава тамъ, направи царския синъ да се прояви като най-храбрия между храбритѣ. И не само това. Въ тази оби-

кновена за хората отъ окопитѣ случка князь Борисъ ни разкрива съвършено непринудено и своята голѣма любовъ къмъ българския войникъ.

Главнокомандуващиятъ приемаше доклада на бригадниа командиръ въ наблюдателния пунктъ. Князь Борисъ бѣше освѣтленъ върху положението и той пожела да използва всѣка свободна минута, за да влѣзе въ непосредственъ контактъ съ по-малкитѣ началници и съ самитѣ войници.

Намѣрилъ се всрѣдъ една група офицери, той слушаше разказа за последния бой, като отвреме-навреме пускаше по нѣкоя духовитостъ. Но тъкмо непринуденото оживение отъ разговора бѣ повишило общото настроение, нѣколко гранати изфучаха и съ трѣсъкъ заглушиха веселитѣ смѣхове. Всички, намиращи се тамъ наблизу офицери и войници, се втурнаха въ близкото подземно скривалище. И то бѣ тѣй препълнено, че князътъ се намѣри всрѣдъ плътно прилепенитѣ единъ до другъ офицери и ординарци.

Всичко това щѣше да бѣде добре и дори забавно, ако бѣ се свършило съ тия нѣколко гранати. Но, по страннитѣ капризи на войната, тъкмо въ този моментъ, врагътъ откри силенъ артилерийски огънь. Гранатитѣ почнаха да се сипятъ като градъ и задържаха всички въ скривалищата имъ. По необяснимитѣ пѣтища, обаче, на щѣбата единъ неприятелски снарядъ попадна въ нѣколко сандѣци съ патрони и рѣчни гранати.

Всрѣдъ ужасния трѣсъкъ всички притаиха дѣхъ. Захвърчаха парчета отъ гранати и бомби, а заедно съ тѣхъ хвърчаха и части отъ човѣшки тѣла. Ужасъ се изписа по лицата на всички. Дори и най-храбритѣ изтрѣпнаха. А ужасътъ растѣше отъ виковетѣ и стоноветѣ на раненитѣ.

Въ това време се долови шепотъ и дори отсѣчени гласове. Офицеритѣ даваха нѣкакви разпореждания. Разбира се, че се даваха заповѣди да се прибератъ раненитѣ. Но разбира се също, че раненитѣ останаха на мѣстата си и че подъ тоя огненъ градъ никой не се осмѣляваше да имъ се притече на помощъ.

Нѣкога, когато Александъръ Велики предвождаше своитѣ войски презъ безводнитѣ пустини на Азия, войницитѣ му страдаха отъ мъчителна жажда. Страдаше и самъ Александъръ Велики. Единъ отъ неговитѣ при-

ближени офицери му поднася напълненъ съ освежителна вода шлемъ. Великиятъ полководецъ взема шлема, спокойно изсипва водата на земята и се обръща къмъ смаяния офицеръ:

— Азъ бихъ билъ недостоенъ да командувамъ моятъ храбри войници, ако не знаехъ и не можехъ да страдамъ като тѣхъ.

Виждайки своя царъ да страда отъ това, отъ което страдаха и самитъ тѣ, неговитѣ войници издържаха тежкия походъ докато стигнатъ благодатния изворъ.

Тѣй нѣкога постъпи голѣмиятъ македонски царъ и затова бѣ великъ. И, ако трѣбва да бждемъ справедливи, менъ се струва, че въ онзи моментъ, когато се намираше рамо до рамо съ хората отъ окопитѣ, скромниятъ българския престолонаследникъ извърши нѣщо по-велико и по-самоотвержено.

Когато стоноветѣ на раненитѣ ставаха сърдцераздирателни, когато въ сѣщото време убийствениятъ артилерийски огънь сковаваше и най-голѣмитѣ храбреци, стана нѣщо, на което е способенъ само единъ могъщъ и великъ духъ. А въ неговитѣ дипли ще се намѣри и самоотрицанието, и голѣмата любовъ къмъ българския войникъ и въобще къмъ страдащия човѣкъ, тамъ ще намѣрите и безпредѣлната преданостъ къмъ Родината.

Въ тоя моментъ на колебание духътъ на първородния царски синъ израства високо надъ каленитѣ борци отъ окопитѣ. Той не подкани никого къмъ изпълнение на дълга, не даде никаква заповѣдь. Задоволи се само тихо, незабелязано и непринудено да напустне самъ скривалището.

Тръпки полазиха по тѣлата на присѣтствуващитѣ. Никога, може би, личния примѣръ не е бивалъ толкова заразителенъ. Като по чародеенъ начинъ душитѣ се разтвориха. И въ това душевно просвѣтление явиха се нѣколко доброволци.

Бързо прибраха раненитѣ. Превързаха ги. Спасиха ги.

Не! Не! Не тѣзи доброволци ги спасиха. Тѣ ги само пренесоха. . .

Спаси ги най-храбриятъ между храбритѣ. Спаси ги самоотвержениятъ жестъ на българския престолонаследникъ. Спаси ги безпредѣлната любовъ на князь Борисъ Търновски.

„СЛУШАМЪ“ . . .

Главнокомандувачиятъ генералъ Жековъ бѣ приелъ обиколка на самия фронтъ. Той трѣбваше да направи нѣкои проучвания на самото мѣсто, защото никога не се задоволяваше само съ книжнитѣ доклади. Опитниятъ генералъ знаеше много добре, че, за да може да командува съ успѣхъ цѣлата армия, просната по цѣлия фронтъ — отъ Албанскитѣ планини до Бѣло-море — необходимо е да държи пулса на своитѣ войски. Но той сѣщо знаеше, че пулсътъ на войскитѣ се долавя само при непосредствено съприкосновение съ тѣхъ. И затуй лѣте и зиме, въ горещини и мразъ, той се явяваше ту на единъ, ту на другъ пунктъ отъ дългия сто-тици километри фронтъ.

Следъ като бѣ престоялъ цѣла седмица при пета Дунавска и трета Балканска дивизии, на 6 юний 1918 година той навлѣзе въ планинския участъкъ на втора Тракийска дивизия. Съ коне, а нѣкъде и пешъ, той се изкачваше и дори катерѣше по непристъпнитѣ върхове, по които минаваше позицията.

Както често пѣти при тия обиколки, така и сега главнокомандувачиятъ бѣше придруженъ и отъ офицера за порѣчки при главната квартира подполковникъ Борисъ Търновски.

Токущо обѣдвали въ единъ отъ близкитѣ щабове, голѣмитѣ началства не искатъ да губятъ време и безъ никаква почивка продължаватъ катеренето по новитѣ върхове, които се разкриватъ предъ тѣхъ. Дъждъ заваля като изъ ведро. Нищо не се вижда. Генералъ Жековъ, възпрепятствуванъ да хвърли погледъ върху цѣлата позиция, използва това противно време и се отбива при командира на десети Родопски полкъ. Тукъ той изслушва доклада на командира на полка.

Но това противно време използва и Височайшиятъ офицеръ за порѣчки, за да се изскубне отъ непосредствения контролъ на строгия главнокомандуващъ. Безъ да му мисли много, качва се на коня си и, последванъ отъ своя адютантъ и отъ адютанта на главнокомандувачия, препуска бързо къмъ преднитѣ окопи.

Тамъ, загнѣздени въ непристъпнитѣ чукари, той иска да види гордитѣ защитници на Родината; той иска да ги поздравя, да зърне изгорѣлитѣ имъ лица и да чуе

бодрия имъ гласъ. А, може би, князътъ чувствуваше, че и тѣ жадуватъ да го видятъ и да го чуятъ. И той не иска да ги лиши отъ тая малка радостъ, която може да имъ даде въ тоя сивъ, дъждовенъ день. . .

Освенъ това той знаеше, че тамъ наблизу се намиратъ и храбритѣ артилериисти на една батарея, която е внушила строгъ респектъ на враговетѣ.

Унесенъ отъ това единствено желание, царскиятъ синъ не обръща внимание на проливния дъждъ. Той дори не се спрѣ, когато командирътъ на Шейновския полкъ го посрещна, за да му рапортува, съгласно военнитѣ правила. Страхувайки се да не го върнатъ преди да стигне преднитѣ окопи, той, безъ да се спира, отклонява командира на полка:

— Главнокомандувачиятъ е следъ насъ. Представете се на него!

И отново препуска напредъ и все напредъ.

— Стой! — извиква изведнажъ единъ часови и обяснява, че движението по-напредъ може да става само прикрито, защото противникътъ е близу и може свободно да наблюдава.

Всички слизатъ отъ конетѣ и започватъ да се катерятъ нагоре внимателно, докато достигнатъ нѣкакъвъ връхъ. Оттамъ се открива цѣлата наша позиция — и влѣво и вдѣсно. Ето, „Продановата висота“, „Канаритѣ“, „Добро-поле“ и още много върхове и връхчета, всѣки отъ които би могълъ да ни разкаже за много хероични подвизи на българския войникъ. Ето цѣлата околностъ е изровена отъ хиляди гранати, но въ тоя моментъ този вѣчно димещъ и неспокоенъ участъкъ е странно спокоенъ. Врагътъ дори не подозира, че тъкмо сега българскиятъ престолонаследникъ се намира на самата позиция. О, ако той би узналъ това, сигурно всички върхове и долини ще пламнатъ, както никога досега.

И, въпрѣки спокойствието, което владѣе по цѣлата позиция, князь Борисъ е нѣщо неспокоенъ. Каточели предчувствува нѣкаква неприятностъ. Разбира се, не отъ врага се бои той. Та нали самъ и непринудено се изскубна отъ погледа на главнокомандувачия? И тъкмо затова е неспокоенъ.

Предчувствията на княза не го излъгаха. Единъ войникъ извика адютанта на телефона. А тъкмо отъ това князътъ се безпокоеше.

Генералъ Жековъ, следъ като изслуша доклада на командира на Родопския полкъ, потърси престолонаследника, потърси и адютанта си. Казаха му, че тѣ били заминали напредъ къмъ позицията. Смѣсени чувства развълнуваха доблестния генералъ. Отъ една страна той изпитваше гордостъ и нѣкаква скрита радостъ, че неговиятъ Височайши офицеръ за порѣчки е смѣлъ до само отрицание. Но отъ друга страна той изтрѣпна предъ едничката мисълъ, че може да се случи нещастие съ него. Главнокомандуваниятъ си даваше ясно смѣтка на каква голѣма отговорностъ се излагаше лично той предъ царя, народа и държавата, ако се случи нещастие съ българския престолонаследникъ. И затуй въ тия смѣсени чувства разумътъ бързо надделѣ. Неспокоенъ, той лично заповѣда по телефона на своя адютантъ всички веднага да се върнатъ.

Адютантътъ долага получената заповѣдь на княза. А той вдига рамене и съ мѣка му казва:

— Не мога. Ще трѣбва да видя поне храбритѣ артилеристи. Ей ги тамъ. Толкова близу сме до тѣхъ.

И, каточели за да оправдае постѣпката си, добавя:

— Какво ще си помислятъ момчетата, ако не отидемъ да ги видимъ?

Минаватъ дълги минути. Генералъ Жековъ силно се безпокои. Той знае, че всѣки моментъ тоя неспокоенъ участъкъ на позицията може да закипи подъ огнения градъ на врага. И затова той вика повторно своя адютантъ на телефона. Но адютантътъ не можеше да направи друго, освенъ да докладва, че е предалъ заповѣдта на Негово Царско Височество.

Тогава неумолимиятъ главнокомандуващъ каточели се отказа отъ царския синъ, но затуй пѣкъ заповѣда да се яви на телефона лично подполковникъ Борисъ Търновски.

Дисциплинираниятъ подполковникъ изпълни заповѣдта и веднага се яви на телефона. Какво му е казалъ главнокомандуваниятъ, ние не знаемъ, но телефоницитѣ го чува да отговори по войнишки:

— Слушамъ! Веднага ще се върна.

И той трѣгна, за да изпълни заповѣдта. Въпрѣки това, обаче, неговото сърдце каточели се откъсваше и оставаше тамъ при любимитѣ му войници. . .

Но затуй пъкъ се обърна къмъ адютанта и го изпрати да отиде той при храбритѣ артилериисти, да ги поздравя и да имъ съобщи, че не може лично да отиде при тѣхъ, защото е получилъ бърза заповѣдь да се върне. А той също е войникъ и трѣбва да изпълни заповѣдта.

Когато князь Борисъ се спускаше по скалистия връхъ, нѣколко десетки гърла извикаха мощно и сърдечно ура, като далеченъ привѣтъ къмъ своя любимъ престолонаследникъ.

последниятъ резервъ.
ПОСЛЕДНИЯТЪ РЕЗЕРВЪ

Вървай въ себе си и други ще
ти повѣрватъ.

Ла Рошфуко

Когато презъ септемврий 1918 година дойде пробивътъ на фронта при Добро-поле, дойде и последната капка въ препълнената чаша на търпението. Тогава се случи най-страшното за българската армия. То, обаче, не бѣше отъ завладяването на нѣкакви позиции или участъкъ на фронта. Това винаги може да се случи и съ най-здравата и силна армия.

Най-страшното въ българската армия се случи, когато тя изгуби вѣрата въ себе си.

И ето, каточели се отпуши нѣкакъвъ бентъ. Тогава съ трѣсъкъ нахлу задържаната стихия и отвлѣче и последнитѣ остатъци отъ моралнитѣ сили на тия, които знаеха до вчера само да побеждаватъ. Дори Плѣвенци, които сразиха бѣснитѣ атаки на англичани, гърци и французи и ликуваха съ своята съкрушителна победа при Дойранъ, даже и тѣ на другия день следъ победата станаха жертва на тая разрушителна стихия.

Когато князь Борисъ научи за голѣмото нещастие при Добро-поле, той не падна духомъ. Наистина, князътъ знаеше за тактическитѣ успѣхи на врага и можеше да очаква стратегически последици отъ тия негови успѣхи. Той познаваше упадъка на моралнитѣ сили на нашата войска, но никой не можеше да допустне пълната морална катастрофа. И той, безъ да губи ни частъ, се отпрати за фронта.

На деветнадесети септемврий 1918 година автомобилът на князь Борисъ хвърчеше на югъ по долината на Вардаръ. Движението до Велесъ не вдъхваше още никакви сериозни опасения. Но когато князьът отмина Кавадарци и се изкачи на платото при село Дабница, той видѣ голѣми групи войници съ постърнали лица и наведени глави, които се движатъ въ безредие назадъ. Това бѣха остатъцитѣ отъ полковетѣ, които бѣха изгубили позицията си при Добро-поле и което е още по-лошо — бѣха изгубили и последнитѣ проблѣсъци на вѣра въ себе си и въ победата.

Едва тукъ прѣстононаследникътъ долови размѣритѣ на неизмѣримото нещастие. И все пакъ той вѣрваше, че всичко още не е изгубено.

Князь Борисъ слѣзе отъ автомобиля и се запжти самъ срещу най-голѣмата група войници. Въ тоя моментъ никой не можеше да подозира, че въ тая младежка и още крѣпка фигура може да се крие духътъ на тиганъ. Този моментъ е достоенъ за платното на единъ голѣмъ художникъ. Самъ-самичекъ, съ спокойствието на единъ могъщъ духъ, тоя младежъ се изправи срещу разрушителната стихия, развихрена отъ Добро-поле. И той не само вѣрваше въ себе си, но, като по едно странно вдъхновение, вѣрваше въ нѣкакво чудо — чудото да спре тази стихия, да я укроти, да я вдъхнови и да я поведе по пжтя на дълга. Тогава князьът почувствува, че е настѣпилъ върховниятъ моментъ да хвърли въ великата борба и себе си като последенъ резервъ.

„Вѣрвай въ себе си и други ще ти повѣрватъ“, казваше нѣкога Ла Рошфуко. А първородниятъ царски синъ вѣрваше въ себе си, вѣрваше въ щастливата звезда на България, вѣрваше и въ жизненитѣ сили на българския народъ.

Князь Борисъ каточели бѣ преобразенъ. По лицето му не бѣ останала ни сѣнка отъ тревога и безнадеждностъ. Въ тоя моментъ той бѣ изпълненъ само съ дълбока вѣра. И когато наближи голѣмата група отстъпващи войници, той се спрѣ, качи се на единъ голѣмъ камъкъ и издигна напредъ ржце.

Първитѣ войници спрѣха просто механически. Следвацитѣ, които идваха, спрѣха при първитѣ отъ любопитство. А тѣзи, които постепенно прииждаха, спираха се вече заинтересувани къмъ насъбралото се

множество. Тъй се образува една голѣма тълпа войници отъ различни полкове, но нѣмащи нищо войнишко въ душата си.

Тогава князътъ заговори за дълга и клетвата. Но първитѣ му думи се посрещнаха недружелюбно и дори враждебно. Въ тази тълпа отъ хора съ помжтени погледи, стискащи здраво въ рѣще пушкитѣ си, бѣше достатъчна само една искра отъ пламъка на озлобението, който помрачаваше душитѣ имъ, за да бѣде поваленъ всѣки, изпрѣчилъ се на пѣтя имъ.

Долавяше се дори глухо рѣмжене. Князътъ, обаче, не трепна. Той остана изправенъ съ спокойно, бледо лице, каточели изваянъ отъ мраморъ. И ето, той отново заговори. А гласътъ му бѣше топълъ и галѣше душитѣ. Той говорѣше за нещастията на хората, за нещастията на българина, за хероитѣ и за мжченицитѣ на фронта, за тѣхнитѣ семейства, за роднитѣ огнища, за България. А думитѣ се лѣеха свободно и непринудено, каточели излизаха отъ нѣкакъвъ изворъ. За това слово той нѣмаше никакъвъ предварителенъ планъ. Но първата му цель бѣ да задържи тая огромна тълпа отъ хора, която повличаше всички изпрѣчили се на пѣтя ѝ. И въ тази най-трудна задача той успѣ.

Какво е говорилъ младиятъ князь, едва ли може да си спомни, но той чувствуваше какъ помжтенитѣ погледи се проясняватъ, душитѣ се успокояватъ, надеждица нѣкаква проблесна и чудото, голѣмото чудо, стана — невѣрвацитѣ повѣрваха. Князь Борисъ схвана този моментъ и започна да кове желѣзото, докато е горещо. Съ помощта на своя адютантъ той формираше взводе и роти. Въ това време пристигнаха разни офицери, картечни части и батареи.

Князътъ бѣ въ стихията си. Той се обяви началникъ на всички херои-мжченици, формираше нови части, опредѣляше позиции, указваше мѣста за батареитѣ, даваше заповѣди. И стана това, което бѣ невѣроятно до преди малко. Всички не само се подчиняваха, но и изпълняваха заповѣдитѣ съ увлѣчение. И тия, които само преди малко отстъпваха вече отъ нѣколко дни съ наведени глави и които бѣха отровени отъ безвѣрието, намѣриха сили и смѣлость въ себе си отново за борба.

И всичко това бѣ извършено отъ князь Борисъ тѣй просто като истински чародеецъ. Войниците бѣха възродени. Тѣ повѣрваха въ своя престолонаследникъ. А той презъ цѣлия день на конь обикаляше позицията — ту при едни, ту при други. Отъ всѣкъде отправяха погледи само къмъ него. Въ тия трагични моменти, както въ изблика на своята радостъ, още при рождението му, народътъ видѣ въ неговото лице „надеждата на България“.

До вечерята „неговата“ позиция бѣ устроена, окопитѣ привършени, защитниците готови за борба, безъ дори нѣкой отъ тѣхъ да подозира, че въ сѣщия този день Плѣвенци изтрѣгнаха величавата победа при Дойранъ.

И когато князь Борисъ се увѣри въ бодростта на своите войници, той пакъ не си позволи ни минута почивка.

Щомъ свечери, той се качи на автомобила си и замина за Прилепъ. Тамъ той веднага отиде въ германското командване, за да поиска незабавно подкрепления за неговата позиция при Дабница.

Не получилъ нито една дружина, той пакъ не се отчая. Сѣщата нощъ напустна Прилепъ и се отправи презъ Кавадарци за Конопище. Тамъ се намираше щабътъ на нашата трета дивизия. Сѣщата нощъ, подъ въздействието на княза, този щабъ се залови да събере и организира остатъците отъ своите полкове и да подкрепи усилията на княза.

Следъ всичко това, което направи презъ изтеклата нощъ, князь Борисъ се изкачваше къмъ „своята“ позиция, още преди да се разсъмне. Той очакваше, че презъ настѣпващия день срещата съ врага ще бѣде неизбѣжна. И затуй, безъ да отпочива, отиде при поддръжките съ нѣколко ободрителни думи, минава презъ батареите съ последните си наставления и се отправя за предните пехотни линии. Тукъ се задържа повече, защото именно тукъ защитниците ще бѣдатъ подложени на най-големите изпитания.

И наистина, съ започването на деня започна и боя. Привикналъ вече отъ нѣколко дни на леки успѣхи, врагътъ настѣпи бързо и срещу нашата позиция при Дабница. Настѣпленieto се водѣше безспирно, каточели искаше да се подчертае пълното пренебрежение къмъ

нашитѣ защитници. Но тукъ именно стана нѣщо, което врагътъ най-малко очакваше. Неговитѣ вериги бѣха заставени да залегнатъ и забиятъ главитѣ си въ земята.

А въ това време престолонаследникътъ бѣше тамъ, въ окопитѣ, между своитѣ войници. Той знаеше, че количеството е вече на страната на врага, но той знаеше на какво е способенъ българскиятъ войникъ, когато е решенъ да победи или да умре. Тази мисль каточели се бѣ загнѣздила въ главата му. А нима можемъ да знаемъ какво ставаше сега въ душата на царския синъ? Въ този случай не сж нуждни нито декларации, нито думи. Дѣлата и постѣпкитѣ на човѣка въ такива моменти подсказватъ най-убедително вжтрешнитѣ му преживявания.

Шепата наши защитници, заразени отъ своя князь, укрепиха вѣрата въ себе си и станаха неузнаваеми. Тѣ се срамуваха, че сж могли да клюмнатъ главитѣ си и да отстѣпватъ и само да отстѣпватъ. . .

Но врагътъ бѣ разяренъ. До вечерята предприе три атаки, една отъ друга по-яростни — и три пжти той бѣ отблъснатъ. Въ сжщото време мощната му артилерия откри страшенъ огнь по цѣлата позиция. А къмъ нея се присъединяватъ все по-нови и нови батареи.

Нашата позиция, укрепена само съ временни окопчета, се преобърна на огнено море. Фугаси, бризанти, шрапнели рушеха и разрѣдяваха и безъ това рѣдката линия на нашитѣ защитници. Редомъ съ това смъртта се бѣ развихрила съ всичката си стихия.

И въпрѣки тоя ужасъ, князь Борисъ оставаше непоколебимъ въ своето твърдо решение — да защити честта на България и тукъ да вложи себе си като последенъ резервъ.

Всрѣдъ задимената позиция неустрашимиятъ князь каточели съ невидими нишки държеше и управляваше сърдцата и волитѣ на защитницитѣ. Кой би могълъ да каже, какво ще стане, ако сждбата би прекъснала тия нишки? А той, невъздържано смѣлиятъ князь, не само не търсѣше покровителството на сждбата, но каточели на всѣка стѣпка я предизвикваше. Човѣкъ би казалъ, че наистина е решилъ да победи или да умре. Или по-право, че не можеше да преживѣе неизмѣримо нещастие на своя народъ. А, може би, той искрено молѣше сждбата да прекъсне нишката на неговия жи-

поть и да умре като достоенъ синъ на своята Родина.

И ето, всрѣдъ хилядитѣ гранати, които падаха на позицията, единъ тежъкъ снарядъ, макаръ и да приличаше на всички други като него, държеше сѣдбата на единъ царски животъ, а, може би, и сѣдбата на цѣль народъ. Тоя тежъкъ снарядъ пада до самия царски синъ и го раздѣля отъ адютанта му. Гѣстъ димъ отъ страшната експлозия забули и двамата и тѣ изчезнаха въ него. Близкитѣ войници изтрѣгнаха. Тѣ презрѣха собствената си опасностъ, презрѣха и врага и, тласкани отъ нѣкаква вѣтрешна сила, втурнаха се въ гнѣздото на смъртта.

Колко странни сѣ понѣкога човѣшкитѣ чувства и човѣшкиятъ животъ!

И наистина, не е ли странно всрѣдъ тоя ужасъ човѣкъ да изпитва радостъ? А войницитѣ, втурнали се въ гнѣздото на смъртта, истински се радваха. Скоро следъ това, когато облакѣтъ отъ експлозията се разрѣди и когато околнитѣ войници отново зърнаха своя любимъ князь, тази непринудена радостъ залѣ и цѣлата позиция.

Сѣдбата и сега запази невредимъ българския престолонаследникъ. Може би, тя щадѣше това дете на България, защото виждаше въ него едно предано сърдце, което безпредѣлно обича своята Родина. А, може би, тя бѣ отредила тоя младъ момъкъ да стане надежда, а по-късно и опора на България. И затуй сѣдбата не прие великата му жертва. Тя бѣ го вече предопредѣлила за последенъ резервъ на България.

Но тоя резервъ отъ духовни и нравствени сили ще бѣде необходимъ малко по-късно, когато ще трѣбва да се възстановява нарушеното равновесие и да се доизгражда Третото българско царство следъ една страшна катастрофа.

АКО ЗА СПАСЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ Е ПОТРЪБЕНЪ МОЯТЪ ЖИВОТЪ, ВЗЕМЕТЕ ГО. . .

Да умрешъ е нищо, страшно е
да не живѣешъ.

В. Юго

Който се стреми къмъ велика
цель, вече не е длъженъ да мисли
за себе си.

Ив. Тургеневъ

България, нейното благоденствие, величие и съдба е она свѣтълъ идеалъ, който всѣки българинъ е поставилъ и трѣбва да постави като велика цель въ своето сърдце. А който се стреми къмъ велика цель, той вече не е длъженъ да мисли за себе си. И затуй, докогато въ сърдцето на всѣки българинъ е още живъ стремезтъ къмъ тази велика цель, дотогава българскиятъ народъ ще върви къмъ своя възходъ, а България ще бѣде силна, могъща и почитана.

Но бѣше време, когато въ сърдцето на българина бѣха пречупени великитѣ стремези, а свѣтлитѣ идеали загаснали. Тогава каточели настѣпи нѣкакво помрачение. Полковетѣ, които всѣваха ужасъ и трепетъ всрѣдъ вражескитѣ редове, заприличаха на безжизнени сѣнки. А тия, които изтрѣгнаха последната и най-величавата победа на Македонския фронтъ; тия, чиито хероизъмъ и себеотрицание надхвърлиха далечъ смѣлитѣ очаквания; тия, чийто безсмъртенъ духъ ги издигна до замайващата победа при Дойранъ — сгромолясаха се въ бездната на животѣ мъртвци и се превърнаха на живи трупове...

Това пречупване въ душата на българина бѣ толкова стихийно, че враговетѣ наблюдаваха и ясно виждаха отстъплението на безспирнитѣ наши колони при Дойранъ и все пакъ не върваха на очитѣ си. Тѣ по-скоро допускаха, че това е нѣкаква българска хитростъ, отколкото да повѣрватъ, че могатъ да станатъ господари на Дойранската позиция. И то тъкмо тогава, когато бѣха съвършено сразени и бѣха готови сами да потърсятъ спасението си на югъ . . . тамъ, отдето бѣха дошли.

Трѣбваше да минатъ нѣколко дни, докато враговетѣ се опомнятъ. Едва тогава трѣгнаха. И все пакъ тѣ

вървѣха боязливо, защото не знаеха, че колонитѣ, които виждаха, бѣха само отъ живи мъртъвци. Тѣй враговетѣ тръгнаха къмъ предѣлитѣ на родната земя. А нейнитѣ синове нѣмаха вече стремежи къмъ велика целъ: въ тѣхнитѣ сърдца бѣха загаснали свѣтли идеали и, останали безъ духъ, бѣха се превърнали на живи трупове.

Нещастieto бѣ неизмѣримо. И все пакъ изпитанията за българския народъ не свършиха тукъ. Помрачението бѣ пълно. Братъ вдигна рѣка срещу брата. И то тѣкмо тогава, когато враговетѣ налитаха срещу тѣхната обща Родина.

Положението бѣ страшно. България се намираще на края на пропастьта. Въ Радомиръ се бѣха стекли най-мѣтнитѣ отайки отъ стихията на разрушението. Следъ като бѣ осквернена-паметѣта на хилядитѣ доблестни синове-херои, тая стихия вече копаеше гроба на България. Само по нѣкакво чудо тя можеше да бѣде спасена. А това чудо можеше да стане само, ако се намѣрѣше нѣкой, който все още носи въ себе си идеалитѣ на България и който има силата да възкреси живитѣ мъртъвци.

Следъ проявената смѣлостъ на князь Борисъ при Дабница и следъ опита да употреби себе си като последенъ резервъ на България срещу нейнитѣ външни врагове, той каточели разбра подсказването на сѣдбата. А тя знаеше, че още не е дошълъ моментътъ, когато трѣбва да се хвърли и тоя последенъ резервъ.

Само нѣколко дни следъ подвига при Дабница князь Борисъ научи за това, което става при Радомиръ, и за това, което се подготвя срещу столицата. Въ тия страшни септемврийски дни на 1918 година българскиятъ престолонаследникъ остана последователенъ на себе си, както и презъ цѣлата война. Тогава той се озоваваше винаги тамъ, гдето опасността е най-голѣма и гдето България имаше нужда отъ усилията и жертвитѣ на своитѣ най-вѣрни войници. А сега имаше ли по-голѣма опасностъ за нея отъ братоубийствената война, която се подготвяше въ Радомиръ? Князътъ виждаше, че никога България не е имала повече нужда отъ силитѣ и жертвитѣ на своитѣ вѣрни синове.

Той знаеше много добре, какво значи да се намѣри човѣкъ въ срѣдата на умопомрачениѣ. Тамъ никой не

можеше да бѣде сигуренъ за себе си. Но въ тоя моментъ князь Борисъ имаше само една велика целъ — да вразуми заблуденитѣ, да вдѣхне поне малко обичъ къмъ България и да отклони братоубийствената война. И, безъ да се бави, замина за Радомиръ.

Когато българскитѣ престолонаследникъ пристигна въ тоя малкъ градецъ, той бѣ потресенъ отъ злокобнитѣ предвестници на една страшна гражданска война. Една огромна маса отъ вѣоржжени хора, съ войнишко облѣкло, но нѣмащи вече нищо войнишко въ душата си, бѣ се събрала въ града. Оттукъ трѣбваше да се предприеме походъ къмъ столицата. А нима е трудно да се отгатне, какво щѣше да стане съ голѣмия градъ? Впрочемъ, не сѣ нуждни гадания. Още тукъ тия озлобени хора не скриваха заканитѣ си, че така ще разрушатъ цѣлата столица, та да не остане камъкъ върху камъкъ. И това, което враговетѣ не можаха да извършатъ, роднитѣ синове на България се заканаха да сторятъ.

Буйствата и грабежитѣ на тия помрачени хора бѣха започнали още тукъ. Никаква властъ въ тоя малкъ градецъ вече не можеше да ги обуздае. Имаше и нѣколко убийства. И въпрѣки всичко това, князътъ реши да изпълни до край своето решение. Той вече не мислѣше за себе си. И, може би, тъкмо въ тоя день намѣри голѣмия смисълъ въ думитѣ на Викторъ Юго:

— Да умрешъ е нищо, страшно е да не живѣешъ.

Съ препълнено отъ любовъ сърдце князь Борисъ се отправи за тамъ, където царуваше озлобението, помрачението и най-низкитѣ страсти. На бледото му и изстрадамо лице се отразяваше спокойствието на този, който не само нищо не искаше за себе си, но бѣ готовъ да даде всичко, дори и живота си, за доброто на България.

Съ тия чувства князътъ се намѣри почти неусѣтно предъ една огромна тълпа. Нито помжтенитѣ погледи, нито изкривенитѣ отъ злоба лица можеха да го отклонятъ отъ решението му — да се опита да вразуми неразумнитѣ.

Отправилъ погледъ къмъ висинитѣ, той имаше видъ каточели свещенодействува. Ако въ тоя моментъ нѣкой можеше да прозре въ душата му, щѣше да прочете готовността му къмъ най-великата жертва,

достойна за смъртния. И съ примирението къмъ тая жертва той се обърна съ спокоенъ гласъ къмъ развълнуваната тълпа:

— Ако за спасението на България е потребенъ моятъ животъ, вземете го!

Никой не мръдна, никой не посегна, никой не възрази. Дори тия, които дръзко се провикваха, останаха поразени.

АЗЪ БЪЛГАРИЯ НЕ НАПУСКАМЪ

Презъ цѣлата война въ България имаше едно младежко сърдце, което туптѣше само за нея. Това бѣ Височайшиятъ офицеръ за порѣчки князь Борисъ Търновски. За нея той живѣеше, за нея бѣ готовъ и на всѣкаква жертва.

Роденъ подъ българско небе, откърменъ съ стремитѣ и идеалитѣ на народа, младиятъ князь обикна своята Родина още като дете. По-късно като юноша бѣ вълнуванъ отъ копнежитѣ да види обединенъ цѣлия български народъ въ една единна и независима държава. А, може би, въ своитѣ мечти той е виждалъ и себе си като единъ отъ голѣмитѣ деятели за това обединение.

Не бѣше, обаче, само той, който обичаше. Трѣбва да признаемъ, че и младиятъ князь бѣ обичанъ. Народътъ го обикна като свое дете, като дете на България.

Тѣй се породила една особена привързаностъ и непринудена любовъ. Никой дори не подозираше, колко силни сѣ станали тия чувства у народа. Трѣбваше да дойде едно голѣмо изпитание, за да се провѣри това. Още като седемгодишно дете князь Борисъ заболѣ тежко отъ тифузъ. Имаше дни, въ които животътъ му висѣше на косъмъ. Едва тогава българинътъ почувствува колко скѣпно му е това дете на България.

Но дойдоха дни на изпитания и за самата България. Септемврийскитѣ дни на 1918 година сега будятъ само тъженъ споменъ. А тогава тѣ вещаеха зловеща прокоба за България и за всички българи. Малко бѣха ония, които въ душата си и съ дѣлата си останаха вѣрни и предани синове на България. Единъ отъ тия малцина бѣ първородниятъ царски синъ князь Борисъ Търновски.

„Честитъ е дори и въ мжкитѣ си онзи, на когото Богъ е далъ душа, достойна за любовта и злополучието“ — тъй бѣ говорилъ нѣкога голѣмиятъ сърдцеведецъ Викторъ Юго. А България бѣ сполетена отъ голѣмо злополучие. Или не, не! Това твърде слабъ изразъ, за да се опредѣли неизмѣримото нещастие, въ което тя бѣ изпаднала. И наистина, колко сж човѣшки-тъ души, които биха могли съ достоинство да посрещнатъ злополучието и нещастieto?

По това време князь Борисъ бѣше още твърде младъ. Едва сега предъ него се откряваше вратата на живота. А тамъ той влизаше царствено като истински принцъ, при това не само по рождение, но принцъ и по своитѣ душевни дарования и качества.

И тъкмо тогава се случи голѣмото нещастие съ България. Отвѣнъ притисната отъ безброй външни врагове, отвѣтре разяждана и доведена до състоянието на гражданска война, тя бѣ принудена да свие борчески знамена за по-добри дни. За да се спаси поне това, което все още можеше да бѣде спасено, токущо бѣ сключено тежкото примирение, за да бѣде подписанъ покъсно единъ миръ жѣстокъ и унизителенъ.

Въ тия мрачни дни България бѣ хулена и клеветена. Тя вече нѣмаше приятели, защото стара истина е — тежко на победенитѣ! Нищо хубаво, нищо утешително не се забелязваше по нейнитѣ хоризонти. Дори собственитѣ ѝ чеда каточели станаха безчувствени къмъ нейната сждба.

Когато ставаше всичко това подъ българското небе, тамъ имаше единъ младъ човѣкъ, който бѣ намѣрилъ за себе си опора въ миналото на малкия, но героиченъ български народъ. Тоя жиливъ народъ, който е понесълъ много бури и нещастия и все пакъ е преживѣлъ хилядолѣтията, народътъ, който е далъ не малка данъ въ духовната съкровищница на човѣчеството. Този младъ човѣкъ, опрѣнъ на това богато минало, бѣ ималъ смѣлостта да се откъсне отъ нерадостната действителность и да отправи погледъ къмъ бждещето. А тамъ, задъ мречното було на настоящето, той долавяше розови и свѣтли хоризонти. Но той виждаше далечната свѣтлина, защото, преди да я види тамъ, вече я носѣше въ душата си и въ вѣрата си.

Вие се досѣщате, може би, че тоя младъ човѣкъ не можеше да бѣде никой другъ освенъ първородниятъ царски синъ, който бѣ не само дете на България, но сега повече отъ всѣки другъ пѣтъ бѣ станалъ и нейната надежда. А този царски синъ обичаше Родината си, обичаше я повече отъ всичко на свѣта, обичаше я дори и повече отъ живота си.

Това не бѣха само хубави думи. Неизброими сѣ постѣпкитѣ и дѣлата му, съ които изразяваше своята любовъ и преданостъ. Не сѣ малко случаетѣ, при които той е рискувалъ и живота си. Нима не е достатъчно да посочимъ двата типични случая — единиятъ: срещу външнитѣ врагове на позицията при Дабница, където хвърли себе си като последенъ резервъ и където само по чудо Провидението го спаси; другиятъ — срещу заблуденитѣ синове на България, на рѣмжението на които смѣло заяви, че, ако за спасението на България е по-трѣбенъ неговиятъ животъ, нека да го взематъ. А и двата тия случая на жертвоприношение бѣха засвидетелствувани само въ единъ месецъ.

И когато поради стеклитѣ се събития царь Фердинандъ трѣбваше да се откаже отъ престола на българскитѣ царе, между бащата и сина е станалъ разговоръ, въ който князь Борисъ е произнесълъ знаменателнитѣ думи:

— Азъ България не напускамъ. . .

И той остана въ своята Родина не само за да сподѣли нейната сѣдба, но и за да вложи всичкитѣ си сили за нейния възходъ. Съ това съзнание той бѣ готовъ винаги да извика:

— Азъ България не напускамъ!

ВЪЗШЕСТВИЕ НА ПРЕСТОЛА НА БЪЛГАРСКИТѢ ЦАРЕ

Бѣше късно вечерята на трети октомврий 1918 година. Министъръ-председателътъ Александъръ Малиновъ следъ непродължителенъ разговоръ съ царь Фердинандъ напустна двореца и се отправи за Министерския съветъ. Този едъръ и строенъ едва петдесетгодишенъ мъжъ бѣше свършено грохналъ. Последнитѣ десетъ дни струаха за него повече отъ десетъ години. Върху

бледото му и уморено лице като чели бѣ отразено цѣлото нещастие на България.

Министъръ-председателъ бавно отваря една врата и вижда нѣколко свои приятели. Изправенъ, той се вглежда изпитателно въ тѣхнитѣ лица и съ задавенъ гласъ извиква:

— Да живѣе царъ Борисъ III.

Приятелитѣ се гледатъ смутени и изненадани. Никой още нищо не знае отъ това, което ставаше. Събитията и изненадитѣ тѣй бързо се следваха, че се стигна до парадоксалното положение — изненадитѣ вече да не изненадватъ. Приятелитѣ разбраха смисъла и приеха само факта като фактъ.

И уморената фигура на Александъръ Малиновъ се отправи за заседателната зала. Тамъ бѣха всички министри. Нищо хубаво тѣ вече не очакваха. Но когато видѣха бледното и отпаднало лице на министъръ-председателя, тѣ се спогледаха. За тѣхъ бѣ ясно, че съдбата му е разкрила вече нѣкое жгълче отъ завесата предъ утрешния день на България. Но какво е видѣлъ той? Дали има просвѣтление по нейнитѣ хоризонти или мрачнитѣ облаци все повече се сгъстяватъ? Той не каза това, но съобщи, че при „стеклитѣ се обстоятелства въ царството“ необходими сж жертви, скжпи жертви, отъ всички българи, кждето и да се намиратъ тѣ. Тогава той съобщи, че царътъ на българитѣ Фердинандъ I си е наложилъ да даде „пръвъ примѣръ на това самопожертвуване“ и че е вземалъ своето безвъзвратно решение да се откаже отъ царския престолъ въ полза на престолонаследника князь Борисъ Търновски.

Мълвата се разнесе още сжщата нощъ и даде материалъ за най-различни коментарии. На следната сутринъ гражданитѣ прочетоха обявенитѣ два манифеста.

Първиятъ бѣше отъ царъ Фердинандъ, който обявяваше своя „пръвъ примѣръ“ за самопожертвуване:

МАНИФЕСТЪ

къмъ българския народъ

Българи,

Предъ видъ стеклитѣ се обстоятелства въ царството, които искатъ отъ всѣки добъръ гражданинъ жертви до самопожертвуване за благо на милото ни Отече-

ство, Азъ желая да дамъ пръвъ примѣръ на това самопожертвуване и, въпрѣки свещенитѣ звена, които ме свързватъ отъ тридесетъ и две години тъй крепко съ тая страна, за процвѣтяването и величието на която Азъ дадохъ всичко, което бѣше по силитѣ Ми, решихъ да се откажа отъ царския престолъ на българитѣ въ полза на Моя първороденъ синъ Негово Царско Височество престолонаследника Борисъ князь Търновски.

Като обявявамъ това си решение на Моя възлюбленъ народъ, призовавамъ всички вѣрни поданици да се сплотятъ като единъ около престола на царъ Бориса, името на когото е свързано съ толкова дѣла отъ историята на старото българско царство, за да изведатъ Отецеството отъ това тежко положение и България да се издигне отново на оная висота, която ѝ е предопределена отъ съдбата.

Раздѣляйки се съ дълбока тъга на душата си отъ мила България, изказвамъ на цѣлия български народъ Моята признателностъ за подкрепата, която ми оказа презъ Моето царувне.

Нека Всевишниятъ бди зорко надъ съдбинитѣ на българския народъ и го насочва къмъ свѣтло и крепко бждеще.

3 октомврий 1918 год.

ФЕРДИНАНДЪ

А редомъ съ този манифестъ бѣ публикуванъ и другиятъ, съ който се съобщаваше възшествието на новия царъ:

МАНИФЕСТЪ

къмъ българския народъ

Българи,

Съ манифестъ отъ днешна дата Моятъ възлюбленъ баща възвести отказването си отъ престола въ Моя полза и съ това велико самопожертвуване предъ върховнитѣ интереси на нацията даде примѣръ на неизмѣнна обичъ къмъ България.

Обявявамъ на българския народъ, че отъ днесъ Азъ встъпвамъ на престола на българскитѣ царе подъ името царъ Борисъ III.

Роденъ на хубавата българска земя и духовно чедо на Православната вѣра, израстналъ въ срѣдата на моя любимъ народъ и заедно съ него сподѣлялъ радоститѣ на свѣтлитѣ му подвизи и постоянния му напредѣкъ, винаги въодушевенъ отъ идеалитѣ му, проникнатъ отъ демократическия духъ, проявенъ както въ традиционитѣ му борби за свобода и независимостъ, така и въ всичкитѣ му държавни и обществени институти, Азъ тържествено заявявамъ, че ще почитамъ Конституцията и ще служа вѣрно и предано за благоденствието и преуспѣването на народа.

Осланяйки се на волята на народа и уповавайки се на закрилата на Всевишния, призовавамъ всички българи да се сплотятъ около Моя престолъ и Ми дадатъ пълната си подкрепа, за да изпълня свещения си дългъ къмъ милата Ми Родина, която преживява моменти на крайни усилия и тежки изпитания, и да приготвя достойно и честито бъдеще на българското племе.

Да живѣе България!

София, 3 октомврий 1918 г.

На първообразния съ собствената на Негово Величество Царя рѣка написано

БОРИСЪ III.

Гражданитѣ четѣха публикуванитѣ манифести, но, смазани отъ нещастнитѣ събития, които сполетѣха цѣлия народъ, едва си даваха смѣтка за драмата, която преживяваше царъ Фердинандъ. Царувалъ тридесетъ и две години въ тая страна, отдалъ цѣлия си животъ за нейното величие и изведнажъ, поради „стеклитѣ се обстоятелства“, той въ една нощъ трѣбваше да я напустне завинаги. При тия обстоятелства едва ли е могло да бжде оцененъ и великиятъ примѣръ за саможертва, какъвто той засвидетелствува.

Събитията, обаче, тъй се развиваха, че при тежкото положение, въ което бѣ изпаднала България, тя се нуждаеше преди всичко отъ свежитѣ и девствени сили на единъ новъ рѣководителъ. Той трѣбваше да обедини усилията на всички, да разкъса мрачнитѣ облаци на настоящето и да посочи едно свѣтло бъдеще на тоя народъ, който е преживѣлъ много нещастия, но който е надживѣлъ хилядолѣтията. А заедно съ това, или пре-

ди това, той самъ трѣбваше да носи въ сърдцето си вѣрата за това свѣтло бѣдеще.

По това време въ България нѣмаше нито единъ българинъ, който би могълъ да отправи каква да е недобра дума за князь Бориса. А цѣлиятъ вѣоръженъ български народъ бѣше въ възторгъ отъ смѣлостта на младия князь. Никой не можеше да се съмнява и въ неговата беззаветна любовъ къмъ България. Не бѣше ли той, който безразсѣдно хвърли себе си като последенъ резервъ на България — тамъ, при Дабница срещу външнитѣ врагове и въ Радомиръ срещу заблуденитѣ синове на Родината? Кой отъ тия, които сж претендирали и претендиратъ да бѣдатъ „водачи“ на народа, сж имали нравствената сила да предложатъ живота си за спасението на България? Не бѣше ли пакъ князь Борисъ, който се изправи срещу надигащата се стихия и смѣло заяви предъ всички: „Ако за спасението на България е потрѣбенъ моятъ животъ, вземете го!“

И следъ всички тия изживявания на князь Борисъ бѣ предоставено отъ сѣдбата правото да избира. Предъ него се разклоняваха два голѣми пѣтя: единиятъ водѣше къмъ спокойния и обезпеченъ личенъ животъ, другиятъ вървѣше паралелно съ пѣтя на разгромена, унижена и онеправдана България.

Мнозина сж тия, които при това положение не биха се поколебали въ своя изборъ. Тѣ биха тръгнали по пѣтя на индивидуалиститѣ и егоиститѣ, предпочитайки спокойния и обезпеченъ личенъ животъ. Други нѣколцина, разяждани отъ противоречията на догми, желанія и чувства, неспособни да взематъ едно смѣло решение, биха пропуснали момента. Такива хора сж като обикновенитѣ зрители предъ екрана — вѣодушевяватъ се, просълзяватъ се дори отъ най-хубави чувства и желанія и все пакъ оставатъ само зрители презъ цѣлия имъ животъ.

Младиятъ князь Борисъ не бѣше нито отъ еднитѣ, нито отъ другитѣ. Той решително опредѣли своя пѣтъ съ категоричнитѣ думи, които отправи на августейшия си баща: „Азъ България не напускамъ!“ И той предпочете да остане при нея, примиренъ дори и съ най-жестокитѣ превратности на сѣдбата.

При това душевно състояние князь Борисъ престана да бѣде князь. Кѣсно вечеръта на трети октом-

врий 1918 г. той подписа известния вече манифестъ къмъ българския народъ като Борисъ III — царь на България.

Още въ деня на раждането му народътъ почувствува, че единъ день тоя царски младенецъ ще стане надеждата на България. По-късно, когато порастна, младиятъ князь не единъ пѣтъ е рискувалъ живота си по бойнитѣ фронтове. Той презираше смъртъта и не единъ пѣтъ е предизвиквалъ самата сѣдба. Дори въ своето увлѣчение смѣтна, че е настѣпилъ моментътъ да хвърли себе си като последенъ резервъ на България.

Винаги, обаче, неумолимата сѣдба каточели бдѣше надъ него. И дори, въпрѣки явнитѣ му предизвиквания, тя предпазваше нишкитѣ на неговия животъ отъ скѣсване. Навѣрно, сѣдбата е предвиждала тежкитѣ изпитания, които ще настѣпятъ за България, и го запазваше именно за тогава. И затуй, когато тия изпитания настѣпиха, Височайшиятъ офицеръ за порѣчки не се поколеба да изпълни и върховната порѣчка на сѣдбата. Той смирено се преклони и положи на главата си короната на българскитѣ царе.

Никога, може би, единъ царь не е полагалъ корона на главата си при по-тежко и дори безнадеждно външно и вътрешно положение на държавата си, както това стори царь Борисъ III.

Въпрѣки всичко това, тоя младъ царь трѣбва наистина да е носилъ истинския свѣтълъ фаръ въ сърдцето си, за да може да разкъса мрачнитѣ облаци на настоящето, да проникне въ бѣдещето и да открие свѣтли хоризонти. И той призовава всички българи да се сплотятъ около него, за да може да пригответи „достойно и честито бѣдеще на българското племе“.

Изтеклата нощъ каточели отнесе на чернитѣ си крила нѣщо въ вѣчността. Какво бѣ то, никой не знаеше, но въ душата си българинътъ почувствува нѣкакво облекчение, а тамъ въ притаенитѣ ѣжтчета затрептѣ нѣкаква надеждица.

Въ утрото на следния день камбанитѣ на Света Недѣля звънѣха продължително. Бѣше четвърти октомврий, обикновенъ день по календара, а все пакъ камбанитѣ звънѣха и всѣки звънъ се отекваше въ сърдцата.

Скоро катедралната църква и голѣмиятъ площадъ се изпълни съ пѣстъръ народъ. Всѣки бързаше и всѣки

искаше да заеме по-хубаво мѣсто. Следъ толкова нещастия и покруса, това бѣ първиятъ случай, при който бледитѣ и мрачни лица на българитѣ се проясниха отъ бѣгла усмивка, а въ печалнитѣ погледи заблещука искрица отъ надежда.

Не следъ много всички погледи се отправиха къмъ булевардъ Дондуковъ. Оттамъ се появи познатата фигура на младия царь Борисъ III.

— Ура!

Изтръгна се отъ гърдитѣ на грамадното множество. А въ тоя викъ се долавяше викътъ на протестъ, на примирение и на зараждаща се надежда.

Всѣкому е известно, че царьтъ олицетворява държавата. Като всѣки смъртенъ, той е създаденъ отъ плътъ и кръвь. Но царьтъ на българитѣ крие въ себе си и нѣща много възвишени. Тѣ намиратъ изразъ само въ единствената дума: символъ. Той символизира единна България. Той е, който държи връзката съ миналото на своя народъ, и пакъ той е, който е носителъ на неговитѣ идеали.

И когато народътъ зърна стройната фигура на младия си царь, въ него видѣ не само бледото му лице, но почувствува и всичко това, на което царьтъ е символъ. И въ тоя есененъ день много бисерни сълзи се отрониха. Но тия сълзи бѣха сълзи отъ радостъ и на укрепваща вѣра.

А младиятъ царь на българитѣ, облѣченъ съ бойния си войнишки шинелъ, премина презъ площада и влѣзе въ Божия храмъ. Бледенъ и развълнуванъ, той се изправи до царския тронъ, за да изслуша смирено благодарствения молебень за „новия“ царь.

Когато божествената служба свърши, царь Борисъ пристѣпи самоувѣрено и горещо цѣлуна кръста на Спасителя, а може би въ тоя моментъ той виждаше и мъченическия образъ на България.

Единъ часъ само следъ това младиятъ царь бѣ върнатъ къмъ жестоката действителность. Трѣбваше да подпише първия свой указъ. А той бѣ за демобилизиране и разпуцване на войскитѣ. Това бѣха сжщитѣ войски, които отъ три години знаеха само да побеждаватъ и да внушаватъ страхъ на враговетѣ. И тъкмо затуй тѣ бързаха да се осигурятъ напълно откъмъ тѣхъ.

Същия ден след обѣдъ войскитѣ отъ Софийския гарнизонъ бѣха събрани на лагера. Тамъ, въ при-стѣствието на новия царь, тѣ положиха клетва за вѣр-ность.

А когато изтече първиятъ денъ отъ царуването на царь Борисъ III, когато неизбежнитѣ залисии отминаха заедно съ тоя денъ и когато младиятъ царь се видѣ самъ-самичекъ въ цѣлия дворецъ, душата му стана арена на страшна борба. Цѣли четири часа обруленитѣ отъ есенята дървета на дворцовия паркъ бѣха едничките нѣми свидетели на неговото уединение.

Безспорна истина е, че за единъ преданъ и любещъ синъ не е достатъчно само доброто желание да помогне на своя народъ. Не е достатъчно дори готовността за жертви. Нуждна е вѣра, дълбока вѣра въ успѣха.

И ето, тъкмо тукъ се промъкнаха съмнения, способни да разколебаятъ неговата вѣра.

Есеннитѣ одежди на царската градина каточели идваха да засиятъ мрачното настроение. Но, въпрѣки всичко, вѣрата въ жизненитѣ сили на българския народъ надви всички съмнения. Съ далечния погледъ на великанъ царь Борисъ III прозрѣ въ бъдещето на България сиянието на нова свѣтлина. И като отмѣрваше събитията съ мѣрката на историята, той затвърди въ себе си „скромната“ задача, която постави на своето царуване:

— Да приготвя достойно и честито бъдеще на българското племе.

А това бѣ същата тая задача, която предния денъ той бѣ вече обявилъ въ първия си манифестъ къмъ българския народъ.

Когато царь Борисъ напускаше царската градина, той чувствуваше въ душата си облекчение. „Ако искашъ да победишъ цѣлия свѣтъ — победи себе си“, — бѣ казалъ нѣкога безсмъртниятъ Достоевски. Отъ тежката вътрешна борба младиятъ царь излизаше победителъ.

Съ каква тежка и съдбоносна отговорность се нагърби царь Борисъ III и каква признателность му дължи българскиятъ народъ, достатъчно е само за моментъ да си представимъ каква би била съдбата на България, ако той би отклонилъ отъ себе си царската корона. Тогава повече отъ всѣкога другъ пѣтъ Бълга-

рия имаше нужда отъ царь и, може би, именно отъ царь Борисъ III.

Следъ всичко, което стана, и следъ победата, която бѣ удържалъ надъ самия себе си, младиятъ царь се отпрати за двореца. Но тамъ той почувствува хладното полъхване на пълната самота.

Нѣмаше вече ни баща, ни братъ, ни сестри. Никои близъкъ нѣмаше край него. Съ никого не можеше да сподѣли тѣгата си, мислитѣ си. Тѣй изминаха първиятъ и вториятъ дни отъ царуването на царь Борисъ III. А предъ него се изправяха още много дни и години, които трѣбваше да следва самъ-самичекъ, сливайки своята сѣдба съ сѣдбата на България.

Отправилъ погледа си въ далечината, царьтъ на българитѣ бѣ устремилъ всичкитѣ си сили съ едничкото желание:

— Да приготвя достойно и честито бѣдеще на българското племе.

НИКАКВО УНИНИЕ

Да надвивашъ въ себе си всѣкидневната тѣга, да прѣскашъ неуморно наоколо си жизнена сила — нищо въ свѣта не изисква повече себеотрицание.

Анри Бордо

Шипка — това е светилище на Третото българско царство. Навѣрно всички българи го знаятъ. И все пакъ има една подробностъ, която е чужда на помладитѣ поколѣния.

Тамъ българскитѣ опълченци издържаха до край и победиха. Многобройнитѣ пълчища на Сюлейманъ паша не ги смутиха, бѣснитѣ му атаки не ги разколебаха. Съ пресѣхнали за капка вода устни и припадащи отъ непоносими августови горещини, първитѣ войници на Третото българско царство устояха до край. Дори и тогава, когато бѣха обградени отъ всички страни, когато и на птички да бѣха се превърнали, не биха могли да прехвъркнатъ, даже и тогава не изпаднаха въ никакво униние. Устояха до край и победиха.

За да стане по-ясно съдбоносното значение на тази издръжливост до край, нужно е веднага да добавимъ, че най-малкото колебание и най-малкото униние у защитниците на Шипка щеше да даде възможност на турците да завладеятъ прохода. А при тогавашното военно положение това би значело руските войски да вдигнатъ блокадата на Плъвенъ, да се оттеглятъ на северъ отъ Дунава и да се тури край на войната. И което въ случая е най-важно — щеше да се тури край и на надеждитъ за освобождението на България.

Тъй често пъти усилията на шипка хора сж съдбоносни за цълъ народъ. Едно отслабване, една неиздръжливост до край може да бждатъ фатални.

Доколко решителни сж били действията на Шипка тогава, показва ни и признанието, което прави царътъ на българитъ, царь Борисъ III, когато се освещавахе паметникътъ на Шипка: „На това мѣсто преди петдесетъ и седемъ години българската съдба бѣше се спрѣла въ колебание“, но „предъ удивенитъ погледи на свѣта тукъ възсия славата на българското оржжие“ и „отъ Орловото гнѣздо блесна първиятъ сияенъ лжчъ на българската свобода“.

По-младитъ поколѣния има какво да научатъ отъ нашитъ опълченци на Шипка. Когато българскиятъ народъ поведе борба за освобождението и обединението на поробенитъ братя, той не издържа до край — нито въ 1913, нито въ 1918 година. И затуй подвигътъ на Шипка ще сияе винаги съ своя незатъмненъ блѣсъкъ. Действително, каква стойностъ могатъ да иматъ за крайния резултатъ безспорно чувовни подвизи, когато народътъ не издържи до край въ борбата?

Шипка, отъ която изгрѣ първиятъ лжчъ за свободата на България, ще зове винаги младитъ поколѣния за издръжливостъ до крайна победа!

Князь Борисъ Търновски, още като твърде младъ, взема непосредствено участие въ войнитъ за освобождението и обединението на българския народъ. Неговото положение му позволяваше да следи отблизу всѣки трепетъ и всѣко колебание въ великата борба. А дори и победоносната война има своитъ кризисни моменти и моменти на върховно изпитание. Никога, обаче, царскиятъ синъ не изпадна въ униние.

Когато пъкъ настъпи най-трагичният моментъ за Третото българско царство, когато самото съществуване на България бѣ поставено на карта, когато всички въ тая страна бѣха смазани отъ нещастията и клюмнали отъ униение, младиятъ князь надви собствената си мъжа, възкачи се въ тоя моментъ на престола на българскитѣ царе и има силата да посочи на своя народъ, че той идва, за да приготви „достойно и честито бѣдеще на българското племе“.

Станалъ вече царъ на българитѣ, той трѣбваше не само да надвива и задушава собствената си болка, но трѣбваше да ободрява, да обнадежда и да прѣска съживителна сила въ цѣлия си народъ. И, може би, тъкмо за царъ Борисъ III допадатъ най-добре думитѣ на Анри Бордо:

„Да надвивашъ въ себе си всѣкидневната тѣга, да прѣскашъ неуморно наоколо си жизнена сила — нищо въ свѣта не изисква повече себеотрицание“.

И не само тогава, при възкачането си на престола, царъ Борисъ III бѣ обладанъ отъ това себеотрицание. Презъ цѣлото му царуване отъ него се излъчва непрекъснато една жизнена струя, която създава условията и разчиства пътя за едно „достойно и честито бѣдеще на българското племе“.

Презъ августъ 1934 година бѣха устроени всенароднитѣ Шипченски тържества. Тамъ, на гордия връхъ Св. Никола, свидетел на Шипченската епопея, бѣ издигнатъ величественъ паметникъ. За неговото освещаване и откриване бѣха устроени тия тържества. Тукъ присъствуваха многохиляденъ народъ, войската и всички министри.

По тоя случай, при самото откриване на паметника, царьтъ произнесе знаменателна речъ. Тя е толкова интересна, че не искаме да лишимъ читателитѣ днесъ и утре да я прочетатъ. Сигурно мнозина сж тия, които много нѣщо ще научатъ отъ царскитѣ думи.

Съ ясенъ и спокоенъ гласъ, който излизаше отъ дълбочината на душата, царьтъ започна:

— Освобождението на българския народъ е най-величавиятъ моментъ, най-крупното събитие въ нашата история. Той е апотеоза на сбѣднатитѣ най-съкровени въжделения, хранени отъ вѣкове отъ българската душа.

На това мѣсто преди петдесетъ и седемъ години българската сѣдба бѣше се спрѣла въ колебание. По тия върхове руси и българи водиха три дни страшнитѣ боеве, отъ които зависѣше изходътъ на освободителната война. Старинната доблестъ на руското воинство се покри тукъ съ лаври, а българското опълчение, родоначалникъ на нашата храбра армия, извърши своя легендаренъ подвигъ.

И предъ удивенитѣ погледи на свѣта тукъ възсия славата на българското орѣжие, възкрѣснало следъ петъ вѣка. Отъ „Орловото гнѣздо“ блесна първиятъ сияенъ лѣчъ на българската свобода.

Шипка е хероичниятъ образъ на българското възраждане. Тя събра въ единъ епически устремъ мъжеството и духовнитѣ сили на българския народъ. Но пѣтътъ до Шипка бѣ далеченъ пѣтъ. По него е килията на Паисий, българската църква на „Фенеръ“, лобното мѣсто на Левски, на Ботйовъ и черешовото топче, които символически отбелязватъ преходитѣ на неудържимия възходъ на българския народъ. Народнитѣ будители и апостоли на революцията, борцитѣ за българската църква и борцитѣ за българската държава работиха съ срѣдствата на своето време, но съ еднакъвъ полетъ и съ сѣщата свѣтла надежда за българското освобождение.

Победоносната освободителна война, водена отъ рускитѣ войски, начело съ незабравимия благороденъ рицарь Царь Освободитель, блѣскаво увѣнча тоя полетъ на българина къмъ свобода и народно добруване. Тая война бѣ отъ страна на братския руски народъ едно дѣло на великодушие, безпримѣрно въ историята на народитѣ.

На тая свѣтла епоха отъ борби, на това велико дѣло за освободението и на тѣхнитѣ дейци и херои народната признателность издигна тукъ, на това свето за насъ мѣсто, тоя величественъ паметникъ.

Всѣки паметникъ, обаче, е разрушимъ отъ времето. Неразрушимъ е споменътъ, който живѣе въ поколѣнията и ги вдъхновява къмъ подвигъ. Такъвъ невидимъ паметникъ трѣбва да издигнемъ и ние въ душитѣ си за великата епопея на освобождението, за безсмъртния подвигъ на Шипка и да го предадемъ на нашитѣ потомци.

Предъ лицето на ратниците, хероитѣ и доблестнитѣ опълченци, живи между насъ, и предъ невидимитѣ гробове на славно загиналитѣ, нека кажемъ, че свето ще пазимъ тѣхния споменъ. На живитѣ нека кажемъ: „Бъдете горди: вашиятъ примѣръ вѣчно ще въодушевява българскитѣ сърдца“. А на падналитѣ въ борбата да кажемъ: „Спете спокойно. Вашитѣ завети нѣма да бждатъ забравени!“

Съ тия чувства на развълнувана почитъ, съ които у всѣки българинъ е свързана недѣлимо и почитъта къмъ братския руски народъ и къмъ рускитѣ херои и ветерани отъ освободителната война, азъ се прекланямъ дълбоко предъ свѣтлото дѣло на нашето освобождение и отъ името на българския народъ откривамъ тоя паметникъ и го предавамъ на грядущитѣ поколѣния за назидание, вѣчна слава и признателностъ.

Пакъ тамъ, горе на Балкана, тогава бѣ сложена народна трапеза. Истинска народна трапеза. Тамъ бѣха насѣдали редомъ единъ до другъ управляващи и управлявани, представители на народа и войската, водачи и интелигенция, а като символъ на ония „мжжествени добродетели, които забраняватъ на българския народъ да изпадне въ униние“, бѣха насѣдали останалитѣ живи опълченци, които преди петдесетъ и седемъ години направиха тукъ, отъ Шипка, да блесне „първиятъ сияенъ лжчъ на българската свобода“. На тая именно народна трапеза царъ Борисъ III произнесе една отъ най-вдѣхновениитѣ си речи:

— Като възвеличихме паметъта на голѣмитѣ българи, които съ живо слово, перо и мечъ воюваха за народната свобода, ние изпълнихме единъ свещенъ дългъ къмъ миналото.

Но нашата почитъ нѣма да бжде пълна, ако ние не се обърнемъ къмъ тѣхъ за вдѣхновение и поука, за да можемъ да продължимъ дѣлото, което тѣ ни завещаха. Това дѣло е възмогването на българския народъ въ всичкитѣ проявления на неговия духъ и въ всички посоки на неговата историческа сждба. Задачата бѣ мжчна за нашитѣ прадѣди. Не е лесна тя и за насъ днесъ.

Времето, въ което живѣемъ, е за всички страни на свѣта време на голѣми грижи и усилия. Народитѣ сж въ силно напрежение предъ едно незнайно бждеще и тър-

сятъ за своето спасение нови пътища. Тѣхниятъ духъ, тѣхната творческа мисль сж на изпитание.

Днешнитъ условия, тежки за всички, сж трудни и за насъ, които презъ далечното минало, следъ херойски усилия, преживѣхме крушение. Но, ако това минало ни остави разочарование, нашата история ни е предала едно безсмъртно наследство отъ мъдрость и мъжествени добродетели, които забраняватъ на българския народъ да изпадне въ униние.

Презъ полувѣковния периодъ на нашето свободно сществуване ние дадохме здрави доказателства, че сме народъ жилавъ и храбъръ, трудолюбивъ и смѣль въ полето на културата и напредъка.

Нека, следователно, издигнемъ високо сърдцата си! И както нашитъ прадѣди отъ възраждането събориха прѣчкитъ на своя исторически пѣтъ, тѣй и ние, гледайки великия имъ примѣръ, ще победимъ трудноститъ по пѣтя, който новото време чертае предъ насъ. Подвигътъ е другъ, но качествата, потрѣбни за него, сж сщщитѣ: трезво родолюбие и сплотеность, възторжена вѣра въ българскитъ свѣтли и самостояни сждбини, високъ духъ, разумъ и постоянство.

Нашиятъ подвигъ ще бжде да изградимъ върху неразрушимитъ основи, положени отъ великитъ наши прадѣди, една здрава и щастлива България, създадена отъ сщщата калена здрава българщина, отъ която тѣ изковаха въ своето време сждбинитъ на българското отечество.

Предъ паметника на свободата, въ името на идеализма, родолюбието и единението, които той символизира, нека си подадемъ ржка всички — народъ, войнство и интелигенция — и нека си дадемъ тържествено обещание предъ образа на всички, паднали за Родината херои, че ние, вървейки все напредъ, ще градимъ съ сплотени усилия една все по-благоденствуваща и единна България и ще ѝ дадемъ въ мирното състезание на народитъ мѣстото, което се пада на нейния националенъ гений и на нейното историческо призвание.

Харесва ли ви това царско слово? Азъ го прочетохъ много пѣти — първия пѣтъ отъ любопитство, втория пѣтъ — за удоволствие, третия, четвъртия, петия и още много пѣти — само за поука. И не се стѣснявамъ да призная, че при всѣко ново прочи-

тане азъ откривахъ нови бисери, отронени отъ едно сърдце, което обича беззаветно България.

Струва ми се, че всѣки българинъ, пъкъ билъ той и „водачъ“, голѣмъ или малъкъ, има какво да научи. Ще научатъ отъ него по нѣщичко и всички, които обичатъ България, поне малко.

И наистина, посветявайки още първитѣ си думи на „паметъта на голѣмитѣ българи, които съ живо слово, перо и мечъ воюваха за народната свобода“, царьтъ ни сочи една отъ първитѣ длѣжности на народа, а най-вече на интелигенцията — да изучаваме и почитаме голѣмитѣ българи. За него, обаче, това не е достатѣчно и той не скрива своето дълбоко убеждение:

— Нашата почитъ нѣма да бѣде пълна, ако ние не се обърнемъ къмъ тѣхъ за вдѣхновение и поука.

Но той не спира тукъ и сочи смѣло длѣжноститѣ на настоящето:

— Възможването на българския народъ въ всичкитѣ проявления на неговия духъ и въ всички посоки на неговата историческа сѣдба.

Прѣскайки неуморно наоколо си жизнена струя, царь Борисъ просто заразява и вдѣхновява. Той не си затваря очитѣ предъ крушението, което преживѣхме, и си дава смѣтка за трудноститѣ, предъ които сме изправени. И изпълненъ съ гордостъ отъ миналото на българския народъ, вѣрващъ и днесъ въ неговитѣ жизнени сили, той заявява високо, че, въпрѣки всичко, нѣма основание за никакво униние:

— Нашата история ни е предала едно безсмъртно наследство отъ мѣдростъ и мѣжествени добродетели, които забраняватъ на българския народъ да изпадне въ униние.

Царь Борисъ е неуморимъ, когато е въпросъ за благо на България. Въ името на единението той зове цѣлия народъ:

— Нека си подадемъ рѣка всички — народъ, воинство и интелигенция!

И устремилъ погледа си далечъ въ бѣдещето на България, той не се задоволява само съ своя зовъ. Моментътъ е сублименъ. Изправенъ предъ паметника на свободата, царь Борисъ чувствува устремнитѣ къмъ него хиляди погледи, чувствува и единението на души-тѣ. И той иска отъ българитѣ тържествено обещание

предъ образа на всички паднали за родината херои само за едно:

— Вървейки все напредъ, ще градимъ съ сплотени усилия една все по-благоденствуваща и единна България.

Въ тоя моментъ нѣмаше българско сърдце, което да не тупти съ желанието на своя царь. Самочувствието бѣ повдигнато, вѣрата затвърдена. И всѣки българинъ можеше да извика съ препълнено сърдце:

— Никакво униние! . . .

СРОДНИ ДУШИ

Душата не би могла да види красотата, ако по-рано не станѣше красива.

Платонъ

Има очевидни истини, за които не е достатъченъ умътъ, за да бждатъ възприети отъ нѣкого. Това е особено важно за истинитѣ, които се пораждатъ въ отношенията на хората. Често пѣти сърдцето вижда по-добре отъ окоето. Колко правъ е билъ Жанъ Жакъ Русо, когато ни казва, че „ако искате езика на ума да бѣде разбранъ, накарайте го да мине презъ сърдцето“.

Изглежда, царь Борисъ III, който има обширни познания, който знае твърде много съвременни езици, познава изтънко и международния и вѣченъ езикъ на сърдцето.

Нѣма българинъ — богатъ или беденъ, ученъ или простъ, поетъ или човѣкъ на грубия физически трудъ, — който да е ималъ случая да се докосне до царь Борисъ и да не е плененъ отъ него. Сигурно това обаяние не иде отъ обширнитѣ познания и богатствата на ума. Нѣкакъвъ другъ секретъ трѣбва да има за проявата на тази чародейна сила. Секретъ, който се крие дълбоко въ душата.

Нѣма български офицеръ или войникъ презъ войнитѣ, които да сж зърнали нѣкъде по фронта тогавашния „офицеръ за порѣчки“ князь Борисъ Търновски и да не сж били въ възторгъ отъ него. Тукъ, може би, само една красива душа е въ състояние да въздействува просто и непринудено върху душитѣ на хората.

Нѣма чужденецъ, който да е билъ въ досегъ съ царь Борисъ III, макаръ и кратко време, и да не е останалъ възхитенъ отъ него.

Ние нѣма да навлизаме въ политическитѣ и дипломатически канцеларии, съ които царь Борисъ има тѣсни отношения. Нека оставимъ обективната история да проследи и оцени политическитѣ елементи. Тѣ ще скициратъ и характеризиратъ политика и държавника и ще му отредятъ заслуженото мѣсто.

Тукъ ние пожелахме да се спремъ само на душевнитѣ съкровища на царь Борисъ, които извикватъ възхищение отъ него при отношенията му съ хората. А за да се докоснемъ до обаянието, съ което той се ползува, дава ни поводъ единъ конкретенъ случай.

Презъ декемврий 1934 година въ Плѣвенъ станаха голѣми тържества по поводъ събития отъ църковната, културна и военна история на града. Честуваше се стогодишнината на църквата „Св. Николай“. Положи се основниятъ камъкъ на паметника за увѣковѣчаване подвизитѣ на девета Плѣвенска дивизия. Освети се издигнатиятъ воененъ домъ на плѣвенския гарнизонъ.

Тукъ въ Плѣвенъ, където има издигнати най-много паметници за свободата на България, царь Борисъ издигна и единъ нержкотворенъ паметникъ въ сърдцата на българитѣ.

Въ единъ мъгливъ декемврийски день царь Борисъ посочи единъ ясенъ и свѣтълъ пѣтъ. А презъ тия мъгливи дни той бѣше единствениятъ, по който се отиваше къмъ спасителния брѣгъ. Този пѣтъ излизаше отъ сроднитѣ души и въ името на националния идеалъ водѣше къмъ „една единна и предана служба на родъ и Родина“.

На тия тържества, при тия обстоятелства, царь Борисъ произнесе своето слово. А отъ него мнозина ще разбератъ нѣщо повече отъ произнесенитѣ думи:

— Въ тоя домъ вие, драги офицери, вдѣхновени отъ славата и величието на нашето минало, черпейки сили и надежди въ здравитѣ качества на народа ни и обединени подъ националния трицвѣтъ въ името на отечествения дългъ, ще сродявате душитѣ си, ще сближавате сърдцата и умоветѣ си за една единна и предана служба на родъ и Родина“.

Никой не може да отрече, че царь Борисъ III положи на главата си царската корона при много трудни обстоятелства. Това, обаче, не му попрѣчи да простре своето царуване и върху душитѣ на своитѣ поданици. И затуй презъ мъгливия декемврийски день той се провикна:

— Ще сродявате душитѣ си, ще сближавате сърдцата и умоветѣ си за една единна и предана служба на родъ и Родина

СТАНЪ ШАБАНЦА

Шабанца е едно малко, доскоро никому неизвестно българско кѣтче, макаръ и да е разположено върху свещената земя, която бѣ включена въ предѣлитѣ още на Първото българско царство. То стана известно едва напоследъкъ, когато въ края на лѣтото презъ 1937 год. при него бѣ построенъ голѣмъ станъ за войскитѣ на Третото българско царство. Тамъ, следъ голѣмитѣ царски маневри, царьтъ на българитѣ направи прегледъ на своитѣ войски.

И тѣ се представиха въ такъвъ видъ, изпълнени съ такъвъ духъ, че възбудиха само възхищение и възторгъ.

Тѣй бѣ на станъ Шабанца. Но пѣтьтъ до него бѣ мѣчителенъ и тежъкъ. Но, за да бѣдемъ справедливи, трѣбва да добавимъ, че войскитѣ възбудиха зависть. Разбира се, не зависть въ българитѣ, но въ сърдцата на чужденцитѣ, които присѣтствуваха на маневритѣ и на царския прегледъ.

Тѣй бѣше на станъ Шабанца. Но пѣтьтъ до него бѣ мѣчителенъ и дълъгъ. Бѣха необходими цѣли деветнадесетъ години следъ обезоръжаването на България само за подготовка. И едва следъ това условията позволиха на царь Борисъ III да произведе своитѣ първи царски маневри.

Преди да се спремъ на това събитие, нека хвърлимъ бѣгълъ погледъ на изминатия пѣть. Улисани въ нашето ежедневиe, ние почти нищо не забелязахме отъ това, което става около насъ.

Въ края на 1918 година България се намираще на края на пропастьта. Цѣлата държава се тресѣше отъ полученитѣ отвѣнъ и отвѣтре удари. Самитѣ основи на

държавата бѣха вече разклатени. А въ сѣщото време моралнитѣ устои на народа бѣха разколебани. Въ душитѣ бѣ се спусналь мракъ и безнадеждность.

При това положение бѣха необходимими жертви, много голѣми жертви.

Князь Борисъ Търновски по това време бѣ още твърде младъ. Но това не му прѣчеше да обича България безгранично. Измѣчванъ отъ това, което става, той търсѣше начинъ и срѣдства за спасението на своята родина.

И той се възкачи на престола на българскитѣ царе и отъ висотата на своя тронъ обяви целта, която поставя на своето царуване:

— Да приготвя достойно и честито бѣдеще на българското племе.

Годинитѣ минаваха, а заздравяването и промѣнитѣ въ държавата идваха бавно, но затуй пѣкъ сигурно.

А младиятъ царъ, отправиль погледъ въ далечината напредъ, преценяваше събитията и отмѣрваше своя ходъ съ мѣрката на исторіята. Въ тежката си задача и пълната си самота той прояви такова търпение, което извиква удивлението и на най-търпеливия.

Неговата самота почна да го безпокои, защото въ нея той виждаше и самотата на България. Но заедно съ това той знаеше, че трѣбва да заздравя престола на българскитѣ царе и да уреди въпроса за своя приемникъ.

Царъ Борисъ бѣ вълнуванъ отдавна отъ тоя голѣмъ и деликатенъ въпросъ. Но за него той можа да се замисли по-сериозно и да отдѣли повече време едва тогава, когато бѣ успѣлъ да заздравя държавата си вътрешно и да я постави добре външно. А докато дойде това време, той трѣбваше да си наложи търпението да чака въ своята самота цѣли дванадесетъ години.

Най-после презъ есенъта на 1930 година принцеса Джована Савойска, дъщеря на италианскитѣ владѣтели, стана българска царица подъ името царица Иоанна.

Безъ да се отклоняваме много, а отъ друга страна за да предадемъ отраженията отъ това голѣмо събитие въ живота на царъ Борисъ и на България, ние ще направимъ извлѣчение отъ една приказка. Тя бѣше помѣстена въ едно списание у насъ тъкмо по време на царската сватба.

Не случайно вземаме тази илюстрация отъ една приказка. Следъ толкова преживѣни нещастия това бѣ първото радостно събитие. А то бѣ толкова голѣмо и хубаво, че народътъ като чели се боеше да повѣрва въ неговата действителность. Все още му се струваше, че това е само една хубава приказка. . .

Имало единъ добъръ и мждъръ царь, — така започваше приказката. Но той живѣлъ дълги години съвсемъ осамотенъ. Тѣгувалъ царьтъ, тѣгувалъ и народътъ, като гледалъ своя любимъ царь осамотенъ.

Но случило се така, че той трѣбвало да отиде въ едно далечно, богато и силно царство. Тамъ той срещналъ царската дъщеря. А тя била млада и красива. Гластьтъ ѝ звучалъ като арфа. Лицето ѝ свѣтѣло като слънце. А усмивката ѝ имала такъвъ чаръ, че съ нея би покорила сърдцето и на най-храбрия царь.

Какво е станало при първата среща, въ приказката нищо не се казва, но години по редъ следъ това царьтъ отивалъ на една висока планина. Оттамъ той се взиралъ на югъ къмъ царството на прелестната царкиня.

Следъ първата среща царьтъ заминалъ за своето царство. Но едва-що пристигналъ, той билъ изненаданъ, като се научилъ, че много по-рано отъ него пристигнала новината за царската дъщеря.

Когато народътъ узналъ колко хубава и колко добра е била царкинята, той искрено се зарадвалъ, че най-сетне тѣхниятъ царь имъ е намѣрилъ такава прекрасна царица. Скоро, обаче, народната радостъ била помрачена отъ интригитѣ и клюкитѣ на съседитѣ, които, правейки си своитѣ смѣтки, решително заявили, че за сватба и дума да не става.

Но колкото повече препятствия се изпрѣчвали, толкова повече любовта на младия царь и на прекрасната царкиня закрепвала. И тѣ си дали дума, че ще останатъ вѣрни на любовта си.

Когато на царя много му домжчнявало, той отивалъ на високата планина, качвалъ се на най-високия връхъ и оттамъ се взиралъ на югъ къмъ царството на неговата любима. Три години наредъ неговото сърдце го теглило къмъ тая висока планина. . . А когато отишълъ четвъртия пѣтъ, той зърналъ въ далечината любимата царска дъщеря. Но радостъта му преминала всѣ-

ка граница, когато забелязалъ, че тя му направила условния знакъ.

Тогава той се спусналъ съ бързината на вихъръ, вземалъ царската дъщеря и съ нея отишълъ право въ царския палатъ. Какво сж говорили тамъ, не е известно, но знае се само, че тѣ сж влѣзли съ твърда вѣра въ тѣхната любовъ, а когато излѣзнали, лицата сж били озарени отъ такова свѣтло сияние, съ каквото освѣтява само безпредѣлното щастие и непобедимата любовъ...

Получили вече благословията, царътъ заповѣдалъ да пристигне отъ неговото царство най-хубавиятъ му корабъ, качилъ се на него съ младата си царица и отпѣтувалъ къмъ родни брѣгове.

Но, тъкмо бѣлиятъ корабъ излѣзълъ въ откритото море, появила се страшна буря. Всички други се скрили въ най-близкитѣ пристанища. Само бѣлиятъ корабъ продължилъ своя пѣтъ по необятното и бурно море.

Волята и решителността на царя каточели смирили гнѣва на морето. На третия день то признало мъжествеността на младия царъ и се усмихнало на прекрасната царица. А тя, облегната на здравата рѣчка на своя царственъ другаръ и почувствувала силата на неговата мъжественостъ, подарила му оная чаровна усмивка, която разтопява и най-мъжественото сърдце...

Може би, сждбата бѣ пожелала да постави влюбенитѣ на изпитание. И затуй тя бѣ изпратила страшна буря въ морето, тъкмо тогава, когато бѣлиятъ корабъ отнасяше силния и мъжественъ царъ заедно съ не по-малко силната по своя чаръ и доброта царица. Но тѣ издържали изпитанието и тогава морето утихна. Бѣлиятъ корабъ се плъзгаше по гладкитѣ води на морето. А на петия день корабътъ пристигна на очаквания брѣгъ.

Народътъ бѣ опияненъ отъ радостъ, когато видѣ любимия си царъ да стѣпва на родната земя. А когато той поведе младата царица, избухна такъвъ възторгъ, при който душитѣ се сливатъ. И наистина, въ тоя моментъ душата на царъ и царица се слѣха съ душата на народа. А тоя моментъ бѣ тѣй продължителенъ, че остана дълъгъ колкото цѣлъ единъ животъ.

Народътъ бѣ доволенъ, защото неговата царица донесе щастие и любовъ на тѣхния царъ. А заедно съ това той бѣ неизказано признателенъ, защото царицата, като съ вълшебна прѣчка, донесе почитъта и уважението

на другитѣ царства. Отъ радостъ народѣтъ започна таква празденства, каквито човѣкъ на земята не е виждалъ.

Тогава бѣ есенъ. Времето бѣ облачно и мрачно. Но въ деня, когато царицата стѣпи на новата земя, нейната усмивка бѣ тѣй свѣтла, че слънцето прѣсна облацитѣ, за да се порадва на тая неземна царица. И то бѣ тѣй очаровано, че, въпрѣки късната есенъ, не позволи на облацитѣ да помрачаватъ нейната усмивка.

Ако всичко това е хубаво като приказка, всѣки може да си представи каква е била радостѣта на онзи народъ, който би могълъ да пренесе тия приказни херои въ собствената си срѣда и да познае въ тѣхъ своитѣ истински царь и царица.

Отъ тоя день отново просвѣтна въ душиѣта на българския народъ. Вѣрата въ по-хубави дни все повече закрепваше. Самочувствието се повишаваше.

Искрена и голѣма бѣ радостѣта на народа, когато въ началото на 1933 година се роди малката княгиня Мария Луиза. Но когато презъ юний 1937 година условнитѣ сто и единъ топовни гърмежи оповестиха раждането на българския престолонаследникъ, народѣтъ, по силата на нѣкакво здраво чувство, изпадна въ неопикуемъ възторгъ. А когато го кръстиха съ името на великия царь Симеонъ, цѣлиятъ народъ просто се остави да бѣде носенъ на крилата на най-хубави мечти.

Трѣбва да направимъ усилие, за да се откъснемъ отъ тия събития, които изпълниха сърдцата на щастливото царско семейство и на не по-малко щастливия български народъ.

Ще дойде, сигурно ще дойде времето, когато ще се пише прославата на бѣдещия царь Симеонъ. А дотогава нека се приобщимъ всички къмъ мислитѣ и чувствата на министъръ-председателя д-ръ Г. Кьосеивановъ, които той сподѣли съ цѣлия български народъ:

— Не стихва всеобщата радостъ. Ликува народѣтъ. Защото Все милостивиятъ Богъ се вслуша въ молитвитѣ му и дари съ наследникъ престола на българскитѣ царе.

Свѣтла звезда се появи и засия на българското небе. Къмъ нея се отправятъ отъ всички кътове на нашата хубава земя погледи на упование, на надежди и на вѣра въ щастливи бѣжднини.

Обичьта, съ която всички българи и българки, безъ разлика на възраст и на обществено положение, обгрънаха люлката на малкия князь, е за него най-скъпия народенъ подаръкъ. Тая всеобща обичъ ще бжде насърчение и подкрепа за бждещия царь, когато Божието провидение му отреди да ръководи сждбинитѣ на българския народъ.

Неудържимиятъ възторгъ, който обхвана душитъ на българитѣ, когато топовнитѣ гърмежи оповестиха раждането на престолонаследника, показва отново, че българинътъ смѣта неразривно свързана сждбата на династията съ сждбата на България и че той ще брани съ цената на сжщитѣ жертви българската корона и българската земя.

Две царски имена сѣ отбелязани съ златни букви въ историята на Първото българско царство — Борисъ и Симеонъ. Баща и синъ. По Божията повеля следъ вѣкове сжщитѣ имена се появиха въ историята на Третото българско царство. Царь Борисъ и неговиятъ синъ князь Симеонъ. Сегашниятъ и бждещиятъ владѣтель на нашата Родина.

Съ твърдата вѣра, че историята ще се повтори, нека всички съ проявеното презъ тия дни единомушие се сплотимъ въ предана служба около българския престолъ и да заработимъ, всѣки споредъ силитѣ и възможноститѣ си, за да се създадатъ за България дни на преуспѣване и благополучие, както въ далечното минало.

Дано Всевишниятъ се вслуша милостиво въ молитвитѣ, които се отправятъ отъ всички градове, села и колиби на нашата земя да вземе подъ своята божествена закрила малкия български князь и да му дарува мъдростъта, съ която неговиятъ августейши баща осигури на държавата външно зачитане и вътрешно спокойствие, като посвети всичкитѣ си грижи за всестранныя напредъкъ на българския народъ.

Не стихва всеобщата радостъ, ликува народътъ, — казва министъръ-председателътъ. А заедно съ това може да се добави, че самочуствието на българина бѣ значително повишено и цѣлиятъ народъ се намираше въ духовенъ подемъ.

Най-добриятъ и непринуденъ изразъ, обаче, за своето морално състояние българскиятъ народъ даде на стана Шабанца. Тамъ царь Борисъ направи прегледъ

на войскитѣ следъ царскитѣ маневри. Тамъ настоящи и бивши управници видѣха съ собственитѣ си очи резултата, който е постигнатъ отъ една безшумна, но упорита работа въ казармитѣ. Тамъ интелигенция и народъ се почувствуваха отново горди, когато видѣха възкръснала оная войска, чиято слава е надхвърлила далечъ задъ родни предѣли.

Трети октомврий е двоенъ празникъ — празникътъ на независимостта на България и възшествието на царь Борисъ III на престола. Но на трети октомврий 1937 г. се прибави и единъ особенъ празникъ. Наистина, той не е отбелязанъ въ никой календаръ, но всички българи го почувствуваха като морално възкресение на българския народъ следъ унижителния Ньойски договоръ.

Встѣпването въ двадесетата година отъ възкачането си на престола царь Борисъ празнува въ станъ Шабанца. Намиращъ се всрѣдъ стана на възкресената българска войска, заобиколенъ отъ всички министри и акламиралъ отъ хилядния народъ, царь Борисъ, може би, за пръвъ пѣтъ празнуваше съ истинско задоволство своето възшествие на престола. Безкрайното му търпение, най-после, започна да дава своитѣ плодове.

А тукъ нека се спремъ за моментъ, за да подчертаемъ, че единъ отъ ценнитѣ плодове — това е моралния подемъ всрѣдъ войската. Като най-вѣренъ изразителъ на тоя подемъ се явява смѣлиятъ и енергиченъ министъръ на войната генералъ Христо Луковъ.

Доблестниятъ генералъ върви смѣло по стѣпкитѣ на своя Върховенъ Вождъ. Той има смѣлостта да заяви, че дългътъ не е бreme, а смисълъ и оправдание на цѣлото съществуване.

При такъвъ идеализъмъ плодоветѣ, безспорно, ще бждатъ сочни и обилни. А ако това разбиране за дългъ прехвърли оградата на казармитѣ и ако то залѣе цѣлата наша общественостъ и бюрокрация, тогава едва ли би имало преграда, която да се изпрѣчи предъ неудържимия възходъ на България.

Речьта на генералъ Луковъ е толкова ободрителна, че не можемъ да избѣгнемъ изкушението да я предадемъ изцѣло, толкова повече, че тя е отправена къмъ царя:

— Ваше Величество, Господа, вече цѣла седмица войската излага на показъ и преценка своята бойна подготовка и дисциплината си. Царь и народъ имаха рѣдкия случай да видятъ своята войска непосредствено, да видятъ нейния духъ, издрѣжливостъ, обучение и готовността ѝ да брани държавата. Днесъ тя бѣ щастлива да получи похвали отъ Върховния си Вождь и да се радва на одобрението на народа.

Ваше Величество, туй, което показа преданата Ви войска, е дѣло на трудъ и обичъ. А потика го даде високото съзнание за дълга, който непрекъснато сгрѣваше войнишкото сърдце на Вашитѣ предани офицери, подофицери и войници. Азъ чувствувамъ правото и имамъ смѣлостта да Ви увѣря, Ваше Величество, че за тѣхъ дългътъ не е бreme, а смисълъ и оправдание за съществуване. Само при такова отношение къмъ дълга лишенията се понасятъ съ усмивка, целта се преследва съ упорство, атаката става вихъръ, а смъртта — благоволение на съдбата.

При такова съзнание за дългъ за българския войникъ има само единъ пѣтъ: пѣттътъ на честта, и едно водачество: царьтъ.

Всичко друго за него е временно и преходно! Народътъ иска да вижда своята войска именно такава, защото върховниятъ народенъ усѣтъ му подсказва, че при здрава и силна войска царьтъ държи здраво държавното кормило и води държавния корабъ по сигуренъ и достоенъ пѣтъ.

Е, драги господа, станете на крака и дайте волень изразъ на вашата готовность да служите беззаветно на Родината и съ вашето ура подчертайте предъ народъ своята преданость къмъ царя и вашата непоколебима вѣра въ мъдростта му и въ силата на неговата дѣсница.

Встѣпвайки въ двадесетата година отъ своето царуване, при обстановката на стана Шабанца, и хвърляйки погледъ по изминатия пѣтъ, царь Борисъ има всичкото основание да се чувствува спокоенъ за съдбата на България.

Презъ 1918 година, когато царь Борисъ встѣпи на престола, България се намираше предъ пропастъ. Следъ деветнадесетгодишно царуване неговитѣ заслуги сѣ безспорни. Той заздрави държавата и върна вѣрата въ

народа. Само това да бѣше, то е твърде много. Днесъ България се намира въ своя възходъ. И, може би, тъкмо отсега нататкъ ще се събиратъ плодетѣ отъ едно царуване, изпълнено съ толкова търпение, тактъ и любовъ, а сигурно и съ не малко страдания.

За царуването на царъ Борисъ III е още рано да се правятъ преценки, пъкъ и това не е наша тема. Но ние не можемъ да не отбележимъ, че въ това царуване е намѣрила силно отражение една друга дейность — дейността му презъ време на войнитѣ, когато той бѣше само престолонаследникъ.

За тая дейность ние отдѣлихме мѣсто и къмъ нея насочихме главното си внимание. И ако сме успѣли правдиво да скицираме портрета на царъ Борисъ III като воинъ, ние ще считаме, че сме изпълнили единъ обикновенъ дългъ. Ако, обаче, чрезъ примѣритѣ, които ни дава царьтъ-воинъ, бихме спомогнали да затрептятъ сърдцата отъ любовъ и беззаветна преданостъ къмъ Родината и нейнитѣ идеали, ние ще изпитаемъ най-голѣмо удовлетворение, което единъ българинъ може да получи.

1918—1910

Презъ единъ септемврийски день камбанитѣ на Св. Александъръ Невски се раздвижиха и каточели оживѣха. И другъ пжтъ Софийнци сж чували тѣхния звънъ, но тоя день звучитѣ бѣха нѣкакъ по-особени. Тѣ се носѣха по въздуха тежко и тържествено, а въ сжщото време галѣха душитѣ топло и сърдечно.

А много по-рано отъ това, нѣколко седмици преди още да звъннатъ тѣй особено камбанитѣ на Св. Александъръ Невски, по въздуха подъ цѣлото българско небе се носѣше нѣщо, което действуваше нѣкакъ странно върху вѣрата и самочувствието на всѣки българинъ.

Всички очакваха да се случи нѣщо важно, нѣщо отдавна жадувано. И, може би, затова тържественитѣ звуци на камбанитѣ сега подеиствуваха тѣй особено.

Напрежението се усили още повече, когато отъ радио София вече на нѣколко пжти се съобщи, че министъръ-председателтъ ще говори лично предъ микрофона.

Паметенъ ще остане тоя день за цѣлия български народъ, день, презъ който сѣдбата направи рѣзъкъ завой въ историческия пътъ на Третото българско царство.

Тоя день бѣше седми септемврий 1940 година.

Най-сетне въ тоя день стана публично достояние това, което отъ нѣколко седмици вече се чувствуваше, че ще стане.

Точно въ четири часа следъ пладне по радио София заговори министъръ-председателятъ професоръ Богданъ Филовъ:

— Българи, прозвуча гласътъ му, който издаваше голѣмото му вълнение, щастливъ съмъ, че днесъ мога да ви съобща онова радостно събитие, което цѣлиятъ български народъ вече отъ нѣколко дни очакваше съ нетърпение. Сега Южна Добруджа се връща отново въ границитѣ на майка-България. Днесъ въ три часа и двадесетъ минути следъ обѣдъ въ Крайова бѣ подписанъ договорътъ между България и Румъния, съ който дветѣ държави, въ духъ на разбирателство и търпимостъ и въодушевявани отъ добросъседски отношения, се споразумѣха при условие за връщане на Южна Добруджа въ границитѣ отъ 1912 година. Съ това вече се разкъсватъ веригитѣ на Ньойския договоръ, като се премахва едно отъ най-тежкитѣ постановления. Днесъ българскиятъ народъ съ право може да тържествува, защото изгрѣва звездата на българската правда.

Следваната досега съ твърдостъ и постоянство политика на правителството, мѣдро вдъхновявана отъ Н. В. Царя, въодушевявана отъ вѣрата, сплотеността, благоразумието и търпението на българския народъ, дава своитѣ плодове. . .

За тия именно плодове още преди около четири години, обаче, ние бѣхме писали въ сѣщата тази книга:

— И, може би, тъкмо отсега нататкъ ще се събиратъ плодоветѣ отъ едно царуване, изпълнено съ толкова търпение, тактъ и любовъ, а сигурно и съ не малко страдания.

А ето сега отъ отговорното мѣсто, което заема, министъръ-председателятъ заявява, че вдъхновяваната отъ Н. В. Царя политика вече дава своитѣ плодове. Добруджа отново е въ границитѣ на Третото българско

царство. И не само това. Всички възприемат станалото вече съ Добруджа не само като отдѣлно събитие, а и като предвестникъ на оная голѣма радост, която може да се изживѣе само съ постигането на единъ националенъ идеалъ.

Въ това време камбанитѣ на Св. Александъръ Невски продължаватъ да заливатъ цѣлата столица съ своитѣ колкото тържествени, толкова и топли и задушевени звуци. А народътъ? — О, той е лудъ отъ радостъ. Въздръжаниятъ и студень обикновено българинъ е неузнаваемъ.

На следния день става внушителна манифестация. Къщитѣ останаха безъ обитатели, защото бѣ станало известно, че цѣлиятъ манифестиращъ народъ ще мине презъ двореца. А въ тоя избликъ на народна радостъ всѣки чувствуваше нѣкаква нужда да зърне съ собственитъ си очи, макаръ и отдалечъ, своя царь, защото всички знаеха, че връщането на Добруджа къмъ майката-Родина се дължи може би най-много на мъдростта и търпението на тѣхния царь.

А той, взирайки се въ сияещитѣ лица и пламналитѣ погледи на хилядния народъ, който минаваше предъ него, може би за пръвъ пѣтъ вкусваше отъ зрѣлия вече плодъ, за узрѣването на който бѣха нуждни цѣли двадесетъ и две години търпеливи грижи и то при толкова неблагоприятна политическа атмосфера. Непринуденитѣ поздрави и сърдечнитѣ манифестации на неговия народъ, обаче, бѣха най-голѣмата му награда. Та нали въ първия си манифестъ при стѣпването си на престола на българскитѣ царе презъ 1918 година той самъ бѣ заявилъ, че вмѣнява на себе си като свещень дългъ — да приготи достойно и честито бждеще на българското племе?

И затова може би никой отъ неговитѣ поданици не е почувствувалъ тѣй дълбоко народната радостъ, както самиятъ той.

Все пакъ, за да дадемъ поне малка представа за онова, което стана отъ момента, когато на седми септемврий 1940 година звъннаха камбанитѣ на Св. Александъръ Невски, ние ще дадемъ една малка картинка, описана въ вестникъ Слово подъ надсловъ:

БЪЛГАРИЯ ЛИКУВА

„И следъ това „Добруджанския маршъ“. Тържествено като молитва се носи гордиятъ маршъ на добруджанската равнина, подематъ го хиляди българи по села и градове, а следъ това проехтяватъ и могъщитѣ камбани на Александъръ Невски. Е, сега вече нищо не може да въздържи потисканата отъ дълго българска душа. По площадитѣ на селата се чуватъ весели провиквания. Въ кръчмитѣ селянитѣ удрятъ калпацитѣ си въ земята. Виното се лѣе безъ мърка. Сжщото се наблюдава и въ градоветѣ. Въ голѣмитѣ кафенета въ София публиката става на крака, вика ура, ржкоплѣска и спонтанно поема Добруджанския маршъ. А въ своята самота мнозина, застанали до радиото, плачатъ. Неудържими ридания друсатъ раменетѣ на стари витязи, минали презъ огънь и вода. Плачатъ отъ радостъ мжжетѣ отъ поколѣнията, които изнесоха три войни, за да изпиятъ до дъно чашата на три горчиви разочарования. Мжченишки и преждевременно изгорени отъ страдания поколѣния! Изгорѣха тѣ като борина предъ олтара на отечеството, и най-сетне, ето и за тѣхъ единъ щастливъ, радостенъ день! Слава Богу! Нека плачатъ! . . . Нѣкога въ единъ такъвъ тържественъ день, следъ падането на Одринъ, и дѣдо Вазовъ пѣше:

„Ликувай, душо, лѣйте се, сълзи!“

Съ тая сладостна упойка въ душата българинътъ не се остави да изгуби представа за действителността. Той знаеше, че договорътъ за Добруджа е вече подписанъ, но той помнѣше, че въ недалечното му минало имаше сжщо подписани договори, които, обаче, преди още мастилото да бѣ засъхнало, бѣха нарушавани или дори обявявани за кжсъ хартия. И затова тия горчиви спомени и изживѣнитѣ превратности на сждбата го правѣха сега нетърпеливъ. На всѣки българинъ се искаше да се съкрати подготвителния периодъ отъ време, а опредѣленитѣ за това две седмици се виждаха цѣла вѣчностъ.

Тамъ, горе, обаче, бѣ царь Борисъ III. Всѣки българинъ вѣрваше въ него повече отъ всѣкому другъ, а днесъ повече отъ всѣкога. И затуй при самата мисль за него, за царя, всѣко съмнение се разсѣйваше.

И все пакъ напрежението оставаше, дори се усиливаше толкова повече, колкото по-малко време оставаше до опредѣления день, въ който трѣбваше да почне самата окупация.

Нетърпеливъ, и съ право може би, е българинътъ, нетърпеливъ е и всѣки обикновенъ смъртенъ при подобни случаи. А какво да кажемъ за него, за нашия царь, за царь Борисъ III?

Нека се върнемъ къмъ ония бурни и тревожни времена, когато презъ есеньта на 1918 година Третото българско царство се разтърсваше отъ основи, когато врагове бѣха окупирали страната, когато моралнитѣ устои на българитѣ бѣха разколебани и когато дори най-слабата искрица отъ надежда бѣ изгаснала въ душата почти на всѣки българинъ.

Нека си припомнимъ, че тъкмо въ тия критически дни, когато моралнитѣ добродетели бѣха рѣдкостъ дори за най-добритѣ българи, тогавашниятъ князь Борисъ, следъ като бѣ хвърлилъ себе си като последенъ резервъ въ борбата срещу вѣковнитѣ врагове, бѣ намѣрилъ сили въ себе си да заяви предъ заблуденитѣ синове на своя народъ: — „Ако за спасението на България е потрѣбенъ моятъ животъ, вземете го!“ А малко по-късно той бѣ изрекълъ решителнитѣ думи: — „Азъ България не напускамъ“ — думи, които въ ония трагични дни можеше да излѣзатъ отъ устата само на единъ беззаветно любещъ Родината си.

Нека да си спомнимъ и тия обстоятелства, при които младиятъ царь Борисъ III встѣпи на престола на българскитѣ царе. Нека повторимъ и ония слова, които всрѣдъ общото безвѣрие бѣха тъй самоувѣрено вписани въ първия царски манифестъ:

— Да приготвя достойно и честито бѣдеще на българското племе.

Това бѣше презъ есеньта на 1918 година.

А презъ есеньта на 1940 година, тъкмо двадесетъ и две години следъ това, царь Борисъ III издаде следния

МАНИФЕСТЪ къмъ българския народъ

Българи,

Съ договоръ, подписанъ на седми септемврий т. г. въ Крайова, между България и Румъния се възстановява старата граница и Добруджа се връща на България. Въ съгласие съ този договоръ Азъ заповѣдахъ на моитѣ доблестни войски да завзематъ наново-този скѣпъ български край и обявявамъ на възлюбения Ми народъ това щастливо събитие.

Ние дълго чакахме тоя часъ, чакахме го съ воля напрегната къмъ бъдещето и съ непоколебима вѣра въ тържеството на правдата. Нашитѣ мирни усилия и нашето бдително търпение сѣ възнаградени. Добруджа е пакъ наша. Нейното връщане къмъ Отечеството стана по миренъ начинъ, който не може да остави задъ себе си семена на вражди и жажда за отплата, отваря широко пѣтищата за възстановяване на традиционното приятелство между двата съседни народа.

Добруджа посрѣща днесъ родната войска и надъ нейната плодородна равнина се развѣватъ гордитѣ знамена, върху които сѣ написани имена и дати съ безсмъртна слава.

Българи отъ Добруджа,

Вие, които дълго носихте тежкия кръстъ на сѣдбата, запазете завинаги въ душитѣ си гордостъта на показаната отъ васъ доблестъ. Вие поддържахте безбоязнено високия пламъкъ на българския духъ, свето пазихте българскитѣ завети, българската речъ и не забравихте никога Майката-Родина. Вашиятъ дългъ подвигъ увеличи достоянията на българската история. Цѣлиятъ български народъ се радва, че вие се връщате пакъ при насъ да присѣедините вашитѣ високи добродетели и пламенно родолюбие къмъ общия подемъ на българскитѣ духовни сили.

Българи,

Едно свещено българско възжеление се изпълни. Нека благодаримъ на Бога, че ни даде възможность да дочакаме този исторически день. Нека всенародната ни радостъ издигне още по-високо и по-крепко народното единение, устрема и вдъхновението за безспиренъ възходъ и свѣтли бѣждини.

Да живѣе България! Да живѣе българскиятъ народъ!

Издаденъ въ София на 21 септемврий 1940 година.

На първообразното съ собствената на Н. В. Царя рѣка написано:

Борисъ III

Двадесетъ и две години бѣха изминали отъ първия манифестъ на царъ Борисъ III до последния му манифестъ отъ двадесетъ и първи септемврий 1940 година. Двадесетъ и две години, изпълнени съ толкова заплахи отвънъ и съ толкова сътресения отвътре! И въпрѣки това никакво разколебаване, никакво отклонение отъ ясно поставената голѣма историческа задача:

— Да приготвя достойно и честито бѣдеще на българското племе.

Каква голѣма поука за нетърпеливитѣ хора, а още повече за нетърпеливитѣ политици! А такива сѣ всички политици, на които липсва чувството за историческа мѣрка на събитията и историческитѣ проблеми.

Мнозина сѣ склонни днесъ да се помиратъ съ всичко, като кажатъ, че цѣлото онова тѣжко минало е вече само сънъ. Какъвъ е билъ, обаче, този „сънъ“ за оногва, който, застаналъ като кормчия на държавния корабъ и вперилъ погледа си далечъ къмъ историческитѣ хоризонти, трѣбваше съ ловкостъ да се промѣква надъ подводнитѣ скали, съ тактъ да се справя съ срещнатитѣ пирати и авантюристи, съ несломима упоритостъ да заздравява похабения си корабъ и съ несмутимо търпение да изчаква благоприятнитѣ моменти, за да приближи кораба си къмъ опредѣленото тихо и спокойно пристанище, това може да каже само онзи, който вложи усилията и тревогитѣ на цѣли две десетилѣтия отъ своя животъ, за да постигне само встѣпленieto къмъ поставената си голѣма историческа задача. И ако на това може да се каже, че е само сънъ, това могатъ да го кажатъ само страничните наблюдатели, които не сѣ живѣли съ трепетитѣ и копнежитѣ на своя народъ.

А Борисъ III, царьтъ на българитѣ, не само бѣше буденъ презъ всичкото това време, но съ едно чудно самообладание изживяваше всичкитѣ тревоги на това бурно време и, останалъ винаги нащрекъ, той стигна

до пристанището, отгдето вече може да започне едно действително честито бъдеще на българското племе.

И ето, той, Върховният Вождъ на българската войска, най-сетне достигна онзи толкова очакванъ моментъ, когато въ единъ септемврийски день отъ 1940 година отпрати до своитѣ войски следната историческа

ЗАПОВѢДЪ

Офицери, подофицери и войници,

Добруджа се връща пакъ къмъ Майката-Родина съ договоръ, подписанъ на седми септемврий т. г. въ Крайова и сключенъ доброволно съ нашата съседка Румъния въ името на правдата, на мира и на бъдещето.

Заповѣдвамъ:

Частитѣ отъ трета армия да минатъ днесъ, 21 септемврий, 9 часа, границата и да завзематъ територията на Добруджа въ старитѣ ѝ предѣли.

Офицери, подофицери и войници,

Вамъ се падна щастието мирно да настѣпите презъ старитѣ бойни полета, по следитѣ на вашитѣ бащи, които покриха българскитѣ знамена съ безсмъртна слава. Вие влизате днесъ въ тая земя, която бѣ откъсната отъ държавата ни, но която остана нераздѣлна и жива въ сърдцата ни. Не забравяйте, че Добруджа е наша не само защото бѣ откъсната отъ насъ. Тя е двойно по-наша, защото бѣ облѣна съ българска кръвь и пази спомена за беззаветно храбритѣ наши дивизии при Тутраканъ и Добричъ и величавитѣ действия на нашата конница навредъ по Добруджанската равнина.

Поклонете се предъ паметъта на падналитѣ за Родината херои, покажете се достойни за тѣхъ и занесете на нашитѣ братя радость и упование въ бъдещето на България. Носители на добродетелитѣ, които отъ вѣкове красятъ българския воинъ, бъдете достойни и за тази скѣпа намъ земя. Влѣзте въ нея съ братска обичъ къмъ свои и чужди, за да разбератъ всички, че това е нашъ роденъ край, който е билъ люлка на българщината и ще бжде и пребжде вѣчно българска земя.

На добъръ часъ, юнаци! Богъ да ни помага!

Да, нашата Добруджа, люлката на българщината, ще бѣде и пребѣде вѣчно българска земя. Това днесъ го чувствуваме всички, но колцина бѣха тѣзи, които, преди да бѣдатъ изречени тия смѣли и самоувѣрени царски слова, можеха да знаятъ какъ и кога ще стане? Нали сме съвременници и свидетели на твърде близкото минало, когато само споменаването на името Добруджа извикваше цѣла дипломатическа буря? Достатъчно е да си припомнимъ само тази подробностъ, за да оценимъ това, което е станало, та самъ царьтъ на българитѣ да може да заяви предъ цѣлия си народъ, предъ цѣлия свѣтъ и предъ самата история, че нашата Добруджа ще бѣде и пребѣде вѣчно българска земя.

И всички можемъ вече да кажемъ, че Добруджа е наша и наша ще остане. Значението на добруджанския въпросъ, обаче, не свършва съ окупирането на Добруджа.

Както нѣкога при Испериха Добруджа стана предвестникъ на Велика България още презъ Първото българско царство, така и сега при Бориса III пакъ Добруджа се явява предвестникъ на Велика България, която ще се очертае и изгради презъ Третото българско царство.

Първиятъ узрѣлъ плодъ е вече откъснатъ отъ царь Борисъ. Неговата мъдростъ сигурно ще му подскаже какъ и кога ще продължи освобождението и обединението на българскитѣ земи и на цѣлокупния български народъ въ една единна Велика България.

ДОСТОЙНО И ЧЕСТИТО БѢДЕЩЕ

Камбанитѣ звѣнятъ, както всѣкога сж звѣнѣли въ тоя день, за да оповестятъ на цѣлия християнски свѣтъ възкресението Христово. И все пакъ за българския народъ този Великденъ бѣ по-особенъ. Каточели въ душата си всѣки българинъ имаше по една малка сребърна камбанка, която звѣнливо му пѣеше пѣсень, за възкресение. И чувствуваше той какъ вътре въ него възкрѣсватъ свидни образи на народни витязи и светци, възкрѣсватъ копнежи и завети, завещани още отъ дѣди, възправятъ се сѣнки отъ миналото познати, възкрѣсва народниятъ идеалъ.

Ако човѣкъ си затвори очитѣ и въ дни нерадостни изживѣе всичко това, то би било, наистина, единъ хубавъ сънъ. А колко такива хубави сънища сме виждали ние и нашитѣ бащи? . . .

И ето дойде Великденътъ отъ 1941 година — единъ истински великъ день за всички българи.

Ние чуваме какъ колони отъ войскитѣ на Третото българско царство преминаватъ изкуственитѣ граници, създадени въ Ньойи. Едни отъ тѣхъ се спускатъ въ долината на Вардаръ, а други — къмъ възделения брѣгъ на Бѣло море.

Сънъ ли е и това?

Пригответе се да чуете: — . . . По волята на сждбата сънътъ е станалъ действителностъ, камбанкитѣ въ нашитѣ души възвестяватъ възкресението и ни зоватъ насъ, щастливитѣ съвременници, да бѣдемъ свидетели на най-щастливи събития.

Ето, българскиятъ генералъ, който командува окупационнитѣ войски, е вече въ Скопие. Той е тамъ още на първия день на Великденъ. И, безъ да се опитва да прави политика, той се обръща къмъ хилядитѣ посрѣщачи съ развълнуванъ гласъ, за да сподѣли радостта си и радостта на всички българи:

— Скѣпи братя, ние не се радваме, че България става голѣма и придобива земитѣ си, за които е пролѣла рѣки отъ кръвъ. Ние се радваме, че се съединяваме братя съ братя, сестри съ сестри.

А въ същото време въ Скопие е вече образуванъ български националенъ комитетъ. И въ издадения позивъ ние четемъ:

— Българи, Македония е свободна! Свободна е Македония за вѣчни времена.

Настѣпи краятъ на робството, подъ което Македония изнемогваше до преди нѣколко дена само. Вѣковното македонско робство — гръцко, турско и сръбско, духовно и политическо, а въ двадесети вѣкъ и икономическо, и социално, изчезна завинаги.

Единъ великъ идеалъ, свободата, за която Македония води вѣковни борби съ безпримѣренъ стоицизъмъ и безбройни скѣпи жертви, е вече действителностъ.

Усилията на царъ Борисъ III да доведе това велико дѣло до щастливо осъществяване се увѣнчаха съ окончателенъ и блестящъ успѣхъ . . .

Македония е свободена и е вече въ всебългарската национална общност.

Българският народ въ Македония е дълбоко развълнуванъ и е изпълненъ съ неизмѣрима радостъ и признателностъ къмъ Царя на българитѣ, къмъ царь Борисъ III.

Тѣй говорѣха освободенитѣ българии отъ Македония въ своя позивъ.

Окупацията на Македония и Бѣломорието продължи съгласно изработения планъ. И случи се тѣй, че на петнадесети май 1941 година — тъкмо въ деня на св. царь Бориса — войскитѣ на царь Борисъ III влѣзоха въ Охридъ — старопрестолния градъ на Самуила.

Тѣй се свърза миналото съ настоящето и се хвърли единъ гигантски мостъ презъ вѣковетѣ, за да свърже великитѣ сѣнки отъ Първото българско царство съ царството на царь Борисъ III.

Нѣколко дни само следъ това предъ Царя-Обединителъ — царь Борисъ III сж изправени избраници-младежи. Тѣ бѣха донесли отъ старопрестолния градъ Преславъ символичния свещенъ огънь на праѣдитѣ. Предъ тия младежи, преди да ги изпрати по всичкитѣ краища на голѣмото вече свое царство, той произнесе вдъхновено следното историческо слово:

„Съ благоговение приемамъ свещения огънь, запаленъ въ старопрестолния нашъ Преславъ, и съ благоговение го предавамъ на васъ, млади българии, да го разнесете по всички краища на новоосвободенитѣ български земи. Неговиятъ пламъкъ, свѣтилъ презъ вѣкове въ Преславъ, Търново и въ светата Рилска обителъ, нека въ деня на св. св. Кирила и Методия се отрази съ новъ блѣсъкъ въ водитѣ на Дунава, Вардара и Нишава, на Охридското езеро и Бѣло море.

„Нека този огънь, символъ на духовното единство на цѣлокупния български народъ, да освѣтли душитѣ, да стопли сърдцата и да обедини около божествения си пламъкъ всички българии въ името на нашитѣ сжпли завети и светини, вѣковни копнежи и сѣкровени идеали.

„Тази божествена искра, която презъ хилядолѣтието на нашата история, върѣдъ величие и слава, въ борби и покрусии, никога не загасна, създаде и кали несломимия български духъ и неговия безспиренъ полетъ къмъ свобода и напредкъ.

„Нека този божественъ огънь отново освѣти и съгрѣе цѣлата наша свободна свещена земя! Нека възпламени душитѣ и сърдцата, за да изградимъ тая земя благоденствуваща и мощна.

„Да живѣе и пребѣде свободна и обединена България!“

Нѣкога могѣщитѣ царе на Първото и Второто българско царство изпращаха своитѣ вестоносци по всички посоки на обширното си царство, опиращо се тогава на три морета. А сега царь Борисъ III изпраща млади левенти, за да разнесатъ символичния свещенъ огънь по всички посоки на Велика България — отъ Черно море до Охрида синь и отъ Дунава до брѣговетѣ на Бѣло море.

Това вече не е сънъ, това е действителность и то такава, за която сж мечтали, борили се и проливали кръвта си цѣли три поколѣния.

Но, за да се превърнатъ мечтитѣ въ действителность, и то върху развалинитѣ и крушенията отъ три войни, не всѣки може да дръзне дори да помисли за такива възможности. За да стане това, човѣкъ трѣбва преди всичко да има единъ ясенъ исторически погледъ къмъ нѣщата и събитията, да има непоколебима вѣра въ това, което предприема, и, устременъ къмъ поставената целъ, да е готовъ на всички жертви за нейното постигане. Такъвъ човѣкъ носи успѣха и победата съ себе си, защото знае и умѣе кога, какво и какъ да поиска.

Когато презъ есенъта на 1918 година младиятъ царь Борисъ III положи на своята глава короната на българскитѣ царе, Третото българско царство се намираше предъ самата пропастъ. Това, обаче, не може и не бива да попрѣчи на силния и смѣлъ духъ да поглежда отвѣдъ настоящето.

Презъ есенъта на 1912 година, когато Рилската дивизия настѣпваше по долината на Струма, турцитѣ бѣха разрушили единствения мостъ. Изправенъ предъ буйнитѣ води на рѣката, младиятъ тогава, едва осемнадесетгодишенъ, князь Борисъ се обърна къмъ група пионери:

— Стихийтѣ не бива да спиратъ смѣлия.

И още сжщия день мостътъ бѣ построенъ въпрѣки зловещия трѣсъкъ на стихийтѣ.

А шестъ години по-късно, пакъ въ единъ октомврийски день, токущо положилъ царската корона на главата си, той бѣ свидетель на други още по-страшни стихии, които заплашваха да погубятъ неговото царство.

Тогава, още не свалилъ бойния шинелъ отъ гърба си, той се издигна надъ бурното и нерадостно настояще и, поглеждайки далечъ къмъ историческитѣ хоризонти, постави голѣмата историческа задача на своето царуване:

— Достойно и честито бѣдеще.

Ето една благородна цель, която трѣбва да спжтствува всѣки единъ българинъ, цель още по-благородна, когато тя е поставена отъ единъ царь.

Сѣбитията, които изграждатъ новия редъ на нѣщата въ Европа, а може би и въ свѣта, сж още въ ходъ.

Нека се надѣваме, че, когато настѣпи моментътъ за едно окончателно разрешение на териториалнитѣ въпроси, мъдростъта на царь Борисъ III ще постави най-сполучливата граница между желаното и възможното. И едва тогава ще започне изграждането на една могъща и Велика България.

Следъ тѣй щастливото начало, съ което започна да се очертаватъ границитѣ на Третото българско царство, остава откритъ не по-малко важниятъ, а може би и сжществениятъ въпросъ — въпросътъ за създаване и изграждане на духовната, моралната и материалната мощъ на обединена България.

Тази необходимостъ се съзнава много добре и отъ самия царь Борисъ. Дори и при сегашнитѣ постижения той не забрави поставената си историческа задача:

— Достойно и честито бѣдеще.

И тъкмо затова, когато младежитѣ трѣбваше да разнесатъ свещения огънь по всички посоки на вече голѣмото му царство, той не забрави да подчертае основната си мисль:

— Нека този божественъ огънь отново освѣти и сгрѣе цѣлата наша свободна свещена земя. Нека възпламени душитѣ и сърдцата, за да изградимъ тая земя благоденствуваща и мощна.

Рано е още да се преценяватъ сѣбитията, на които сме съвременници, рано е още да се пише и за тѣзи, които създаватъ или ржководятъ сѣбитията. Но, пре-

доставяйки на бъдещия историкъ да ги преценява, все пакъ ние не можемъ да не се спремъ на тѣхъ.

На двадесетъ и осми октомврий 1941 година бѣ свикано Народното събрание за своята редовна сесия. По една установена хубава традиция Държавниятъ глава самъ лично произнася своето Тронно слово предъ народнитѣ представители.

Следъ изживѣнитѣ голѣми исторически събития за насъ е отъ голѣмъ интересъ да чуемъ и видимъ събитията тѣй, както ги вижда и чувствува самиятъ царъ Борисъ. А той каза:

— Голѣма е радостъта Ми, че следваната отъ насъ външна политика даде най-щастливи резултати — обединението на българския народъ.

Царъ Борисъ, обаче, знае много добре, че историческитѣ задачи се постигатъ и осигуряватъ само съ една силна и дисциплинирана войска. И затова той не забравя въ своето Тронно слово да спомене и за нея:

— Докато на Балканитѣ се развиваха сѣдбоносни за насъ събития, войската ни бѣ мобилизирана, застана здраво по границитѣ и запази страната ни да не стане театъръ на военни действия. Днесъ тя работи усилено за своето въоръжение и подготовка, съобразно съ най-новитѣ опити отъ войната. Съзнавайки историческата си роля, тя е готова да изпълни своя дългъ съ ентузиазъмъ и твърдостъ.

Събитията сѣ още предъ насъ. Но Този, който още като осемнадесетгодишенъ юноша бѣ заявилъ, че „стихитѣ не бива да спиратъ смѣлия“, ще знае и съумѣе да се справи съ всички възможности, за да приготи за своя народъ действително едно достойно и честито бъдеще.

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

	Стр.
Вмѣсто предговоръ къмъ второто издание на книгата царь Борисъ III като воинъ	5
Библиотека Прослава	11
Предговоръ отъ генералъ Жековъ	15
Първиятъ престолонаследникъ на Третото българско царство	19
Къмъ народната вѣра	29
Пълнолѣтие	37
При първитѣ херои	44
Стихитѣ не бива да спиратъ смѣлия	47
И все пакъ	49
Височайшиятъ офицеръ за порѣчки	51
Царствениятъ куриеръ	53
Македония е вече свободна	56
Само Богъ Ви е закрилялъ	58
При Охридъ	63
Да не е Търновче	67
При изнемогващитѣ	71
Най-храбриятъ между храбритѣ	72
Слушамъ	75
Последниятъ резервъ	78
Ако за спасението на България е потребенъ моятъ животъ, вземете го	84
Азъ България не напускамъ	87
Възшествието на престола на българскитѣ царе	89
Никакво унииe	97
Сродни души	104
Станъ Шабанца	106
1918 — 1940	114
Достойно и честито бждеще	122

Книгитѣ на библиотека ПРОСЛАВА сж одобрени
и препорѣчани отъ:

1. М-во на войната — Щаба на войската съ наредби
№ 10 отъ 1937 год. и № 5 отъ 1938 год.

2. М-во на Нар. просвѣта съ окржжни: 263 отъ
27 I 1936 год. и 5838 — 23 — II отъ 1938 год.

3. М-во на Вжтр. работи съ окржжни 6864 отъ
13 IV 1938 год. и 5740 отъ 1 IV 1939 год.

Издаван книги отъ библиотека ПРОСЛАВА:

Оглавъ НАШИТЪ ПОЛКОВОДЦИ:

Година първа:

- Книга 1 — Генералъ-лейтенантъ Иванъ Колевъ
Книга 2 — Генералъ отъ пехотата Данаилъ Николаевъ
Книга 3 — Генералъ отъ пехотата Стефанъ Тошевъ
Книга 4 — Генералъ отъ пехотата Никола Ивановъ

Година втора:

- Книга 5 — Царь Борисъ III като воинъ
Книга 6 — Генералъ-лейтенантъ Владимиръ Вазовъ
Книга 7 — Генералъ отъ пехотата Никола Жековъ
Книга 8 — Генералъ отъ пехотата Димитъръ Гешовъ

Година трета:

- Книга 9 — Князь Александъръ I — Главнокоманд. 1885 г.
Книга 10 — Генералъ отъ пехотата Георги Тодоровъ
Книга 11 — Генералъ отъ пехотата Василъ Кутинчевъ
Книга 12 — Генералъ отъ пехотата Рачо Петровъ

Година четвърта:

- Книга 13 — Генералъ отъ пехотата Стилиянъ Ковачевъ
Книга 14 — Генералъ-лейтенантъ Климентъ Бояджиевъ
Книга 15 — Генералъ-лейтенантъ Христо Недѣлковъ

(Продължава на следната страница)

Книгитѣ на библиотека ПРОСЛАВА сж одобрени и препоржчани отъ:

1. М-вото на войната — Шаба на войската — съ наредби № 10 отъ 1937 г. и № 5 отъ 1938 год.

2. М-вото на народната просвѣта съ окржжни: 263 отъ 27 I 1936 г. и 5838 — 23 — II отъ 1938 год.

3. М-во на вжтрешнитѣ работи съ окржжни 6864 отъ 13 IV 1938 г. и 5740 отъ 1 IV 1939 г.

(Продължение отъ предната страница)

Отдѣлъ НАШИТѢ ХЕРОИ:

Година първа:

Книга 1 — Посветена на цѣлото воинство.

Книга 2 — Посветена на хероитѣ отъ 2 Тракийска дивизия.

Книга 3 — Посветена на хероитѣ отъ 8 Тундж. дивизия.

Книга 4 — Посветена на хероитѣ отъ 7 Рилска дивизия.

Година втора:

Книга 5 — Посветена на хероитѣ отъ 5 Дунавска дивизия.

Книга 6 — Посветена на хероитѣ отъ Инженер. войски.

Книга 7 — Посветена на хероитѣ отъ 6 Бдинска дивизия.

Книга 8 — Посветена на хероитѣ-моряци отъ Флота.

Година трета:

Книга 9 — Посветена на хероитѣ отъ 9 Плѣвен. дивизия

Книга 10 — Посветена на хероитѣ отъ 1 Софийска дивизия

Книга 11 — Посветена на хероитѣ отъ 4 Преслав. дивизия

Книга 12 — Посветена на хероитѣ отъ Германската армия

Година четвърта:

Книга 13 — Посветена на хероитѣ отъ 3 Балканска дивизия

Книга 14 — Посветена на хероитѣ отъ нашата Конница

Книга 15 — Посветена на хероитѣ отъ Дойранската епопея

Абонирането става направо въ редакцията:

Библиотека ПРОСЛАВА

бул. Ц. Освободителъ 17 — София.

Годишенъ абонаментъ и за двата отдѣла — 200 лева

Чекова смѣтка 2676

Телефонъ 4-25-55

Цена 40 лева